

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

**«Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός:
Επιπτώσεις στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις»**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΕΡΜΗΓΚΑ

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική.

Αιγάλεω, 2024

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

**«Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός:
Επιπτώσεις στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις»**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΜΕΡΜΗΓΚΑ, Α.Μ.:22026

Επιβλέπουσα: Αλίνα Χυζ, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής,
Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική.

Αιγάλεω, 2024

University of West Attica
School of Administration, Economic, and Social Sciences
Department of Accounting & Finance
M.Sc. in Public Economics and Policy

«Financial Illiteracy: Impacts on retirement decisions»

Anastasia Mermigka, R.N.:22026

Supervisor: Alina Hyz, Professor, University of West Attica,
Department of Accounting & Finance

Master Thesis submitted to the Dept. of Accounting & Finance of the University of West Attica
in partial fulfilment of the requirements for the degree of M.Sc. in Public Economics and Policy

Aigaleo, Greece, 2024

Στην οικογένειά μου

Τίτλος εργασίας

«Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός:
Επιπτώσεις στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις»

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 12/07/2024

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Αλίνα Χυζ	Καθηγήτρια Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
2	Βασίλειος Πανάγου	Καθηγητής Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Μιλτιάδης Χαλικιάς	Καθηγητής Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένη Μέρμηγκα Αναστασία του Πέτρου, με αριθμό μητρώου 22026 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ» του Τμήματος ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ της Σχολής ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι ..... και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Μέρμηγκα Αναστασία

* Όνομα Επώνυμο/Ιδιότητα

Ψηφιακή Υπογραφή

* Ψηφιακή υπογραφή του επιβλέποντος αν έχει ζητηθεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για κάποιο χρονικό διάστημα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας. Οφείλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην καθηγήτριά μου και Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική», Κα Αλίνα Χυζ, καθώς και σε όλους τους καθηγητές του τμήματος, για τη συμβολή τους σε όλη τη διάρκεια αυτής της ακαδημαϊκής μου εμπειρίας.

Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, στο σύζυγό μου, στα παιδιά μου και στη μητέρα μου, για την υποστήριξη, την ανοχή και την κατανόηση που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

«Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός: Επιπτώσεις στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις»

Περίληψη

Οι οικονομολόγοι τις τελευταίες δεκαετίες άρχισαν να ερευνούν τις αιτίες και τα αποτελέσματα του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, προκειμένου να κατανοήσουν καλύτερα, γιατί λείπει ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός από τα άτομα και τα νοικοκυριά. Οι μελέτες σε παγκόσμιο επίπεδο, κατέδειξαν ότι ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα κατά τη λήψη σημαντικών προσωπικών -οικονομικών αποφάσεων.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τον αντίκτυπο του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις. Η έρευνα διακρίνεται σε δύο βασικά μέρη που περιλαμβάνουν τόσο τη θεωρητική όσο και την εμπειρική προσέγγιση.

Αρχικά, μέσα από μια εμβάθυνση στη διεθνή βιβλιογραφία, αναλύεται και οριοθετείται η έννοια του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού. Μελετώνται τα επιστημονικά εργαλεία με τα οποία μπορεί να μετρηθεί ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός, όπως επίσης ποιες είναι οι συνέπειες και τα οφέλη του. Τέλος, αναδεικνύεται η μεγάλη σημασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, η μελέτη επικεντρώνεται και στη σύνδεση του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού με τις συνταξιοδοτικές αποφάσεις των ατόμων. Το νέο οικονομικό –κοινωνικό περιβάλλον που έχει πλέον διαμορφωθεί και το οποίο οδήγησε σε μείωση των εισοδημάτων και των αποταμιεύσεων, επηρέασε και τις συνταξιοδοτικές αποφάσεις των ατόμων.

Ως αναφορά το εμπειρικό μέρος της μελέτης, το ερωτηματολόγιο κρίθηκε ως το πιο κατάλληλο εργαλείο, για την διεξαγωγή μιας πρωτογενούς ποσοτικής έρευνας. Στην ερευνητική ανασκόπηση της παρούσας μελέτης περιγράφονται αναλυτικά τόσο τα χαρακτηριστικά της ποσοτικής έρευνας που διενεργήθηκε όσο και τα αποτελέσματά της.

Μέσα από αυτήν την μελέτη, επιδιώκεται να τονιστεί η σημασία της ενίσχυσης των χρηματοοικονομικών γνώσεων προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα ασφαλές και αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο κατά τη συνταξιοδότηση.

Σημαντικοί Όροι: Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός, συνταξιοδοτικός προγραμματισμός, αποταμιευτική συμπεριφορά.

«Financial Illiteracy: Impacts on retirement decisions»

Abstract

In recent decades, economists have begun to investigate the causes and effects of financial illiteracy to better understand why retirement planning is lacking among individuals and households. Studies worldwide have shown that financial illiteracy is one of the most significant problem individuals face when making personal financial decisions.

This thesis examines the impact of financial illiteracy on retirement decisions. The research is divided into two main parts, encompassing both theoretical and empirical approaches.

Initially, through an in-depth review of international literature, the concept of financial illiteracy is analyzed and defined. The scientific tools used to measure financial illiteracy are studied, as well as its consequences and benefits. Finally, the great importance of financial education is highlighted. Additionally, the study focuses on the connection between financial illiteracy and individuals' retirement decisions. The new economic and social environment, which has led to reduced incomes and savings, has also affected individuals' retirement decisions.

Regarding the empirical part of the study, the questionnaire was deemed the most appropriate tool for conducting primary quantitative research. The research review of this study provides a detailed description of both the characteristics of the quantitative research conducted and also of its results.

The aim of this research, is to emphasize the importance of enhancing financial knowledge to ensure a secure and dignified standard of living during retirement.

Keywords: Financial illiteracy, retirement planning, saving behavior.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	ix
Περίληψη.....	xiii
Abstract	xv
Κατάλογος Πινάκων.....	xix
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	xxi
Κατάλογος Εικόνων.....	xxiii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	5
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ (ΑΝ)ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ -ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ.....	5
1.1.Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός.....	5
1.1.1. Εννοιολογικός προσδιορισμός χρηματοοικονομικού (αν)αλφαβητισμού: βασικές συνιστώσες του.	6
1.1.2. Μέτρηση του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαβητισμού.	11
1.1.3. Συνέπειες-οφέλη του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαβητισμού.	15
1.1.4.Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση ως λύση.	18
1.2. Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός και συνταξιοδοτικές αποφάσεις.....	22
1.2.1. Η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού στη μεγαλύτερη ηλικία.	22
1.2.2. Συνταξιοδοτικός προγραμματισμός και οικονομική ευημερία των συνταξιούχων	25
1.2.3.Τα είδη των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.....	29
1.2.4. Συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια της νέας οικονομικής πραγματικότητας.	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	35
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	35
2.1. Διεθνής έρευνα χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού ΟΟΣΑ 2023.....	35
2.2.Έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για τις χώρες της Ε.Ε. 2023.....	37
2.2.Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός στην Ελλάδα.	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	45
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	45
3.1.Σκοπός της έρευνας	45
3.2.Ερευνητικά ερωτήματα	45
3.3.Ερευνητικές υποθέσεις.....	46
3.4.Μεθοδολογική προσέγγιση	46

3.5.Ερευνητικό Εργαλείο	47
3.6.Δειγματοληψία.....	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	49
ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	49
4.1.Δημογραφικά χαρακτηριστικά	49
4.2.Ερωτήσεις και αποτελέσματα ερωτηματολογίου	53
4.2.1.Χρηματοοικονομική συμπεριφορά.....	54
4.2.2.Αποταμιευτική συμπεριφορά	62
4.2.3.Επενδυτική συμπεριφορά	65
4.2.4.Συνταξιοδοτικός προγραμματισμός	69
4.2.5.Σύνδεση χρηματοοικονομικής και αποταμιευτικής συμπεριφοράς.	71
4.2.6.Σύνδεση αποταμιευτικής συμπεριφοράς με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	83
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	85
Ερωτηματολόγιο	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89
Ξενόγλωσση.....	89
Ελληνική.....	97
Διαδικτυακές πηγές	98

Κατάλογος Πινάκων

1.Πίνακας 4.1.Ερώτηση 1-----	49
2.Πίνακας 4.2.Ερώτηση 2-----	50
3.Πίνακας 4.3.Ερώτηση 3-----	51
4.Πίνακας 4.4.Ερώτηση 4-----	52
5.Πίνακας 4.5.Ερώτηση 5-----	53
6.Πίνακας 4.6.Ερώτηση 6-----	54
7.Πίνακας 4.7.Ερώτηση 7-----	55
8.Πίνακας 4.8.Ερώτηση 8-----	56
9.Πίνακας 4.9.Ερώτηση 9-----	57
10.Πίνακας 4.10.Ερώτηση 10-----	58
11.Πίνακας 4.11.Ερώτηση 11-----	59
12.Πίνακας 4.12.Ερώτηση 12-----	60
13.Πίνακας 4.13.Ερώτηση 13-----	61
14.Πίνακας 4.14.Ερώτηση 14-----	61
15.Πίνακας 4.15.Ερώτηση 15-----	63
16.Πίνακας 4.16.Ερώτηση 16-----	64
17.Πίνακας 4.17.Ερώτηση 17-----	66
18.Πίνακας 4.18.Ερώτηση 18-----	67
19.Πίνακας 4.19.Ερώτηση 19-----	68
20.Πίνακας 4.20.Ερώτηση 20-----	70
21.Πίνακας 4.21.Ερώτηση 21-----	71
22.Πίνακας 4.22-----	72
23.Πίνακας 4.23.Chi-Square test-----	72
24.Πίνακας 4.24-----	73
25.Πίνακας 4.25.Chi-Square test-----	73
26.Πίνακας 4.26.-----	74
27.Πίνακας 4.27.Chi-Square test-----	74
28.Πίνακας 4.28.-----	75
29.Πίνακας 4.29.Chi-Square test-----	75
30.Πίνακας 4.30.-----	76
31.Πίνακας 4.31.Chi-square test-----	76
32.Πίνακας 4.32.-----	77

33.Πίνακας 4.33.Chi-Square test -----	78
34.Πίνακας 4.34. -----	78
35.Πίνακας 4.35.Chi-Square test -----	79
36.Πίνακας 4.36. -----	79
37.Πίνακας 4.37.Chi-Square test -----	80
38.Πίνακας 4.38. -----	80
39.Πίνακας 4.39 Chi-square test -----	81

Κατάλογος Διαγραμμάτων

1.Διάγραμμα 4.1.Φύλο συμμετεχόντων	50
2.Διάγραμμα 4.2.Ηλικιακή ομάδα.....	51
3.Διάγραμμα 4.3.Εκπαιδευτικό επίπεδο	52
4.Διάγραμμα 4.4.Επαγγελματική απασχόληση	52
5.Διάγραμμα 4.5.Εισοδηματικό επίπεδο	53
6.Διάγραμμα 4.6.Γνώση της έννοιας του "Χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού"	54
7.Διάγραμμα 4.7.Έγκαιρη πληρωμή υποχρεώσεων	55
8.Διάγραμμα 4.8.Ανάληψη χρεών.....	56
9.Διάγραμμα 4.9.Άνεση ως προς την αποπληρωμή των χρεών	57
10.Διάγραμμα 4.10.Προσωπικός προϋπολογισμός	58
11.Διάγραμμα 4.11.Επίτευξη προσωπικού προϋπολογισμού.....	59
12.Διάγραμμα 4.12.Αυτοαξιολόγηση γνώσεων	60
13.Διάγραμμα 4.13.Κατανόηση έννοιας πληθωρισμού	61
14.Διάγραμμα 4.14.Συσχέτιση πληθωρισμού με αγοραστική δύναμη.....	62
15.Διάγραμμα 4.15.Στάση συμμετεχόντων ως προς την αποταμίευση.....	63
16.Διάγραμμα 4.16.Λόγοι αποταμίευσης.....	65
17.Διάγραμμα 4.17.Πραγματοποίηση επενδύσεων σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα.....	66
18.Διάγραμμα 4.18.Καθοδήγηση από χρηματοοικονομικό σύμβουλο	67
19.Διάγραμμα 4.19.Επιλογές επενδυτικών προϊόντων.....	69
20.Διάγραμμα 4.20.Σχεδιασμός συνταξιοδοτικού προγραμματισμού	70
21.Διάγραμμα 4.21.Χρηματοοικονομική επάρκεια κατά την συνταξιοδοτική περίοδο	71

Κατάλογος Εικόνων

1.Εικόνα 2.1.Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός στην Ευρώπη (2014), σελίδα 38

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε έναν κόσμο όλο και πιο περίπλοκο οικονομικά, με πληθώρα χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών να είναι διαθέσιμα, η λήψη εξαιρετικά εξελιγμένων και πολλές φορές μη αναστρέψιμων οικονομικών αποφάσεων, είναι μια δύσκολη δοκιμασία.

Χωρίς την κατανόηση βασικών οικονομικών εννοιών, οι άνθρωποι δεν είναι καλά εφοδιασμένοι ώστε να λαμβάνουν αποφάσεις που να σχετίζονται με την εν γένει διαχείριση των χρήματων τους και πως να επωφεληθούν από αυτόν τον χειρισμό. Αυτή η διαδικασία είναι πιο εμφανής όταν τα άτομα χρειάζεται να πάρουν αποφάσεις που αφορούν τα χρόνια πριν και κατά τη διάρκεια της συνταξιοδότησης.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 κατέδειξε ότι η λήψη κακών οικονομικών αποφάσεων, μπορεί να έχει σημαντικό κόστος στα άτομα αλλά και στη κοινωνία ως σύνολο. Ταυτόχρονα, ανέδειξε και το ενδιαφέρον των ερευνητών προκειμένου να μπορέσουν να ενθαρρύνουν καλύτερους τρόπους αποταμίευσης και δανειοληπτικής συμπεριφοράς. Η ικανότητα των ατόμων να μπορούν να λαμβάνουν ορθές οικονομικές αποφάσεις είναι αποφασιστικής σημασίας προκειμένου να βελτιώσουν τα οικονομικά τους με ασφάλεια, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην οικονομική σταθερότητα τόσο σε μικρο όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο. Αυτή η διαδικασία επιτάσσει ότι πρέπει τα άτομα να αποκτήσουν χρηματοοικονομικές δεξιότητες (Klapper *et.al.*2012).

Στην πράξη όμως αυτό είναι δύσκολο, καθώς υπάρχει εκτεταμένος χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός. Ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός είναι παγκόσμιο φαινόμενο.

Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στα συνταξιοδοτικά συστήματα σε πολλές χώρες, μεταβίβασαν την ευθύνη στα άτομα προκειμένου να καθορίσουν τα ίδια το συνταξιοδοτικό τους μέλλον και τα εισοδήματα που θα λαμβάνουν σε εκείνη την περίοδο της ζωής τους (Lusardi & Mitchell 2011a,c). Αυτό έχει ως συνέπεια να μεταβληθεί η αποταμιευτική συμπεριφορά και ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός των ατόμων. Αυτές οι τόσο δύσκολες αποφάσεις που καλούνται πλέον να λάβουν τα άτομα στη σημερινή οικονομική πραγματικότητα ενδέχεται να επηρεάσουν την ατομική κοινωνική αλλά και οικονομική τους ευημερία.

Η παρούσα έρευνα θα προσπαθήσει να εμβαθύνει στο φαινόμενο του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού και στις επιπτώσεις του στον συνταξιοδοτικό

σχεδιασμό των ατόμων. Οι στόχοι του παρόντος ερευνητικού πονήματος είναι τόσο θεωρητικοί όσο και ποσοτικοί.

Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο και στα υποκεφάλαια που το αποτελούν, θα αναλυθεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός του όρου με μια ιστορική αναδρομή όπως έχει αποτυπωθεί στη διεθνή βιβλιογραφία. Ακόμη, γίνεται αναφορά στον τρόπο καταγραφής και μέτρησης τόσο του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού όσο και του αλφαβητισμού. Στη συνέχεια θα διερευνηθούν επιπτώσεις και τα οφέλη που ο (αν)αλφαβητισμός επιφέρει στην επίτευξη των οικονομικών και κοινωνικών στόχων του ατόμου. Τέλος, αναδεικνύεται η σημασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και πως αυτή μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού. Καθώς αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι οι συνέπειες του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού στις συνταξιοδοτικές αποφάσεις των ατόμων, η παρούσα διπλωματική εργασία αναφέρεται σε αυτό το ερευνητικό αντικείμενο. Αρχικά αναγνωρίζεται η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Στη συνέχεια διερευνάται με ποιο τρόπο ο συνταξιοδοτικός παραγραμματισμός συνδέεται με την οικονομική ευημερία των ατόμων και ειδικότερα όσων πλησιάζουν στην συνταξιοδοτική ηλικία. Τέλος, προκειμένου να κατανοηθεί πληρέστερα η αναγκαιότητα του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού, γίνεται ανάλυση των συνταξιοδοτικών συστημάτων και πως η νέα οικονομική πραγματικότητα των τελευταίων δύο δεκαετιών οδήγησε στις συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα αποτελέσματα και στα στατιστικά στοιχεία που έχουν προκύψει σε παγκόσμιο επίπεδο, από έρευνες που έχουν διεξαχθεί διεθνείς ερευνητικοί και χρηματοοικονομικοί οργανισμοί. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα αποτελέσματα της πρόσφατης έρευνα που διεξήχθη από τον ΟΟΣΑ/(OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy) που αφορά τον χρηματοοικονομικό αλφαβητισμό, η οποία δημοσιεύτηκε τον Δεκέμβριο του 2023. Στα επιμέρους υποκεφάλαια παρουσιάζονται οι πιο πρόσφατες έρευνες που αφορούν τόσο τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και την Ελλάδα.

Το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, επικεντρώνεται στο πρακτικό-εμπειρικό μέρος. Αναλύεται ο σκοπός της παρούσας έρευνας, παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα και οι ερευνητικές υποθέσεις, η μεθοδολογία της έρευνας, η μέθοδος δειγματοληψίας καθώς και η δομή του ερωτηματολογίου. Οι ερωτήσεις που περιλαμβάνονται καλύπτουν τις κύριες συνιστώσες του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού. Η επεξεργασία-ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν, έγινε με τη

βοήθεια του στατιστικού προγράμματος SPSS, αφού πρώτα διασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων.

Στη συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, αναλύονται οι απαντήσεις με τη χρήση διαγραμμάτων και πινάκων και αξιολογείται κατά πόσο επαληθεύτηκαν οι ερευνητικές υποθέσεις και απαντήθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο, όπου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας, γίνονται προτάσεις για την εφαρμογή πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού που μπορεί να οδηγήσει στην εξασφάλιση μιας άνετης και ασφαλούς συνταξιοδότησης.

Στο τέλος, εμφανίζονται τα παραρτήματα με το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα, η σχετική ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία καθώς και οι διαδικτυακές πηγές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ (ΑΝ)ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ -ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Στο παρόν κεφάλαιο διερευνάται η έννοια του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού και πως αυτός έχει επίπτωση στον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό των ατόμων. Αρχικά γίνεται παρουσίαση των εννοιολογικών προσδιορισμών των όρων του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού και των βασικών επιμέρους συνιστωσών τους που είναι η χρηματοοικονομική γνώση, η χρηματοοικονομική συμπεριφορά, η χρηματοοικονομική στάση και πως αυτές αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους.

Ακόμη σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθείται από τους ερευνητές σε παγκόσμιο επίπεδο στην προσπάθεια τους να μετρήσουν τον χρηματοοικονομικό (αν)αλφαβητισμό και να αξιολογήσουν τις επιπτώσεις του τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο.

Επιπλέον γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στην απόκτηση χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων.

1.1.Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός

Ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός αποτελεί ένα από τα πλέον αξιοσημείωτα φαινόμενα των τελευταίων ετών και μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τον σύγχρονο κόσμο. Στη σύγχρονη εποχή, η χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 που έχει επηρεάσει σχεδόν όλα τα κράτη του κόσμου, ήρθε να υπενθυμίσει τη μεγάλη σημασία της γνώσης, των οικονομικών επιστημών και του πολυσύνθετου χρηματοπιστωτικού συστήματος, η έλλειψη της οποίας, όπως αποδείχθηκε, μπορεί να προκαλέσει ανυπολόγιστες ζημιές σε άτομα, νοικοκυριά, επιχειρήσεις και κράτη. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, μια μικρή ομάδα ακαδημαϊκών και οικονομικών στελεχών προσπάθησε να καταλάβει, γιατί σε μια περίοδο ταχείας οικονομικής ανάπτυξης, οι προσωπικές πτωχεύσεις συνέχισαν να κλιμακώνονται. Κάποιος υποστήριξε ότι η πρόσφατη χρηματοπιστωτική απορρύθμιση είχε προκαλέσει τον πολλαπλασιασμό ολοένα και πιο πολύπλοκων χρηματοπιστωτικών προϊόντων, καθιστώντας δύσκολο για τους καταναλωτές να κατανοήσουν ακριβώς τι αγοράζουν. Αυτό οδήγησε στην υπόθεση

ότι η αύξηση της δυσχέρειας των καταναλωτών κατά τη διάρκεια ευνοϊκών οικονομικών περιόδων πιθανώς οφείλεται στην έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων. Από αυτή τη συνάντηση προέκυψε ο Συνασπισμός Jump\$tart, μια ομάδα ακαδημαϊκών, κυβερνητικών αξιωματούχων, χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και ΜΚΟ με κοινό ενδιαφέρον την προώθηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (Shanks *et.al.*,2013).

1.1.1. Εννοιολογικός προσδιορισμός χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού: βασικές συνιστώσες του.

Σε μια μελέτη με θέμα τον «**χρηματοοικονομικό αναλφαριθμητισμό-financial illiteracy**», πρωταρχικής σημασίας παράγοντας για τον κάθε ερευνητή, πέρα από τον στόχο της μελέτης και την ανάλυσή της, κρίνεται ο ακριβής ορισμός της έννοιας (Nicolini and Cude,2019: The Routledge Handbook of Financial Literacy).

Τι ακριβώς σημαίνει-«χρηματοοικονομικός αναλφαριθμητισμός;»

Προκειμένου να γίνει καλύτερα κατανοητή η παραπάνω έννοια, θα πρέπει να ορίσουμε χωριστά τόσο τι σημαίνει «χρηματοοικονομικός», όσο και τι σημαίνει «αναλφαριθμητισμός».

Σύμφωνα με το Oxford English Dictionary ως χρηματοοικονομικός (financial) ορίζεται ο κλάδος των οικονομικών «ο σχετικός με την εξεύρεση και διαχείριση χρηματικών ποσών ή περιουσιακών στοιχείων», ενώ ως αναλφαριθμητισμός (illiteracy) ορίζεται «η άγνοια γραφής και ανάγνωσης».

Ο διεθνής οργανισμός της UNESCO, ορίζει ότι «*αναλφάβητος είναι όποιος δεν έχει αποκτήσει τις αναγκαίες γνώσεις και ικανότητες για την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων για τις οποίες η γραφή, η ανάγνωση και η αρίθμηση είναι απαραίτητες*» (Huston, 2010).

Ο αναλφαριθμητισμός είναι πρόβλημα κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό. Ο αναλφαριθμητισμός είναι παγκόσμιο φαινόμενο. Διακρίνουμε το δομικό αναλφαριθμητισμό (κάποιος δεν έμαθε ποτέ να διαβάζει και να γράφει) και το λειτουργικό (ορισμένοι άνθρωποι δεν μπορούν να διαβάζουν και να γράφουν είτε επειδή δεν έμαθαν ποτέ είτε γιατί λόγω του τρόπου ζωής και της φύσης της εργασίας τους έμαθαν κάποτε και αργότερα ξέχασαν). Σήμερα, ωστόσο, στις ανεπτυγμένες κοινωνίες γίνεται κυρίως λόγος για το λειτουργικό αναλφαριθμητισμό, όπου τα άτομα έχουν κάποιες γνώσεις, αλλά όχι ικανές ώστε να τους επιτρέπουν να έχουν κριτική σκέψη.

Από τον συνδυασμό των παραπάνω ορισμών ένας αρχικά απλός προσδιορισμός που μπορεί να δοθεί είναι ότι: «ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός αφορά την έλλειψη ικανοτήτων ή γνώσεων στη διαχείριση του χρήματος».

Στη σύγχρονη εποχή, η έννοια του όρου έχει επεκταθεί και περιλαμβάνει την αδυναμία χρήσης της γλώσσας, των αριθμών, των εικόνων, των υπολογιστών, και άλλων βασικών μέσων. Στις παραγράφους που ακολουθούν, θα παρουσιασθούν οι εναλλακτικοί ορισμοί του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού όπως αυτοί έχουν διατυπωθεί κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες από φορείς και ιδρύματα.

Πρώτος ο Αθηναίος ιστορικός Ξενοφών περιέγραψε, μεθοδικά και συστηματικά, στην πραγματεία του ο «Οικονομικός», τη σημασία της γνώσης για τη διαχείριση ενός νοικοκυριού (οικονομική οικιακή διοίκηση).

Ο καθηγητής Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Πειραιά Φίλιππος Δ. Νικόλαος το 2016 κάνει για πρώτη φορά στην Ελλάδα μια παρουσίαση των ορισμών του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού.

Όπως αναφέρει ο καθηγητής «...Για πρώτη φορά στην οικονομική ιστορία, η σημαντικότητα της χρηματοοικονομικής γνώσης εντοπίζεται τον 18ο αιώνα σε ένα γράμμα με παραλήπτη τον 3ο Πρόεδρο των ΗΠΑ, Thomas Jefferson και ημερομηνία 23/08/1787, όπου ο John Adams διπλωμάτης....., τονίζει τον ρόλο της χρηματοοικονομικής άγνοιας των Αμερικανών σχετικά με την χρήση του νομίσματος, της πίστωσης και της κυκλοφορίας του...». Έπειτα από 120 χρόνια «...το 1914 ιδρύεται στην Αμερική η Cooperative Extension Service, βάσει νόμου και που είχε ως σκοπό την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των πολιτών για την καλύτερη διαχείριση των υποθέσεών τους, αλλά και γενικότερα προωθώντας τις χρηματοοικονομικές δεξιότητες μέσω της γνώσης.

*... Το 1995 ιδρύεται στην Αμερική ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, το **JumpStart Coalition**, για την υποστήριξη του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού των Αμερικανών πολιτών σε ατομικό επίπεδο. Ο καθηγητής Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου του Buffalo Δρ. **Lewis Mandell** διεξάγει για πρώτη φορά έρευνα μέτρησης του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού. Μέχρι και σήμερα, η έρευνα αυτή διεξάγεται κάθε 2 χρόνια και είναι το έργο σήμα κατατεθέν του **JumpStart Coalition**. (<https://www.jumpstart.org/>).*

Με την ολοκλήρωση της έρευνας το 1997, ο Δρ. L. Mandell, ορίζει για πρώτη φορά τον «**χρηματοοικονομικό αλφαβητισμό**» ως «**την ικανότητα χρησιμοποίησης των γνώσεων και των σχετικών δεξιοτήτων για την αποτελεσματική διαχείριση των**

οικονομικών πόρων ενός ατόμου, που έχει ως απώτερο σκοπό τη χρηματοοικονομική του ασφάλεια, για ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής του»

...Το 2003 οι Hilgert, Hogarth και Beverley στο άρθρο τους "Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes" ορίζουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως «**χρηματοοικονομική γνώση**» (Financial Knowledge),... Ενώ η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Wright State University Δρ. D. Moore (2003) υποστηρίζει ότι:

«Οι πολίτες θεωρούνται χρηματοοικονομικά εγγράμματοι εφόσον είναι ικανοί και μπορούν να αποδείξουν ότι χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τις γνώσεις που έχουν. Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός δεν μπορεί να μετρηθεί άμεσα, οπότε χρησιμοποιούνται εναλλακτικές προσεγγίσεις.»

Το 2007, οι A. Lusardi και O. Mitchell, καθηγήτριες στα πανεπιστήμια Dartmouth και Wharton αντίστοιχα, ορίζουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως την εξοικείωση των πολιτών με «τις πιο βασικές οικονομικές έννοιες που απαιτούνται για συνετές αποταμιευτικές και επενδυτικές αποφάσεις».

Ένα χρόνο μετά, η Lusardi (2008) συγκεκριμενοποιεί τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως «τη γνώση των βασικών χρηματοοικονομικών εννοιών, όπως τη λειτουργία του ανατοκισμού, τη διαφορά μεταξύ ονομαστικής και πραγματικής αξίας και τα βασικά στοιχεία της διαφοροποίησης του κινδύνου».

Το 2010, ο D. Remund αναφέρει: «Χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι ένα μέτρο του βαθμού με τον οποίο κάποιος αντιλαμβάνεται βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες έχοντας την ικανότητα, αλλά και την πεποίθηση να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τα ατομικά οικονομικά του θέματα μέσω κατάλληλων βραχυπρόθεσμων αλλά και υγιών μακροπρόθεσμων χρηματοοικονομικών στρατηγικών, έχοντας επίγνωση αναπάντεχων γεγονότων που συμβαίνουν στη ζωή, αλλά και των διαρκών αλλαγών των οικονομικών συνθηκών».

Ο ΟΟΣΑ (OECD/INFE 2012 International Network for Financial Education) ορίζει επίσημα τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως «A combination of awareness, knowledge, skill, attitude, and behavior necessary to make sound financial decisions and ultimately achieve independent financial wellbeing» ήτοι «τον συνδυασμό ετοιμότητας, γνώσης, δεξιότητας, νοοτροπίας και συμπεριφοράς, στοιχεία απαραίτητα για τη σωστή λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων, με τελικό στόχο την επίτευξη ατομικής χρηματοοικονομικής ευημερίας» (Atkinson and Messy/OECD 2012).

Ο ορισμός αυτός αναγνωρίστηκε και εγκρίθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο από τους ηγέτες του G20 το 2012. Στον παραπάνω ορισμό που είναι και ο πληρέστερος συμπεριλαμβάνονται οι τρεις επιμέρους συνιστώσες πάνω στις οποίες στηρίζεται η μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Η χρηματοοικονομική γνώση (financial knowledge), η χρηματοοικονομική συμπεριφορά (financial behavior) και η χρηματοοικονομική νοοτροπία- στάση (financial attitude).

Η χρηματοοικονομική γνώση θεωρείται έννοια κομβικής σημασίας. Σε ένα χρηματοοικονομικό περιβάλλον που διαρκώς μεταλλάσσεται και εξελίσσεται, με όλο και πιο περίπλοκα χρηματοοικονομικά προϊόντα να είναι στη διάθεση των ατόμων, η χρηματοοικονομική γνώση αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Όπως αναφέρουν οι Nicolini και Haupt (2019), η έλλειψή της συνεπάγεται έλλειψη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να εφαρμόσουν γνώσεις που δεν κατέχουν, σε αντίθεση με την έλλειψη οικονομικών δεξιοτήτων που δε συνεπάγεται εξ ορισμού έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων. Ένα οικονομικά εγγράμματο άτομο θα έχει κάποιες βασικές γνώσεις βασικών οικονομικών εννοιών. Η χρηματοοικονομική γνώση συνδυάζει την κατανόηση χρηματοοικονομικών προϊόντων και εννοιών από τους καταναλωτές/επενδυτές, όπως για παράδειγμα την έννοια του πληθωρισμού ή της διαχρονικής αξίας του χρήματος, την έννοια του επιτοκίου και του ρίσκου-κινδύνου, προκειμένου να λάβουν ορθές χρηματοοικονομικές αποφάσεις, να γνωρίζουν που θα απευθυνθούν για βοήθεια και να αναλάβουν αποτελεσματικές δράσεις που θα οδηγήσουν σε χρηματοοικονομική ευημερία.

Η οικονομική συμπεριφορά είναι το δεύτερο σημαντικό στοιχείο του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού. Οι πράξεις και οι συμπεριφορές των ατόμων επηρεάζουν την οικονομική τους κατάσταση και ευμάρεια τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Συμπεριφορές, όπως για παράδειγμα, η μη έγκαιρη πληρωμή λογαριασμών, η έλλειψη προγραμματισμού για αντιμετώπιση μελλοντικών γεγονότων μέσω της αποταμίευσης ή ο δανεισμός προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια έκτακτη ανάγκη, οι αγορές χωρίς προηγούμενη αξιολόγηση των αναγκών, μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά την οικονομική κατάσταση και ευημερία ενός ατόμου.

Η χρηματοοικονομική στάση –νοοτροπία και οι προτιμήσεις των ατόμων είναι η τρίτη σημαντική συνιστώσα του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού. Στον ορισμό που απέδωσε ο OECD/ΟΟΣΑ για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό αναγνωρίζεται η σημασία της στάσης –νοοτροπίας των ατόμων απέναντι στο χρήμα. Αν για παράδειγμα τα άτομα έχουν μια αρνητική στάση απέναντι στην αποταμίευση, τότε είναι απίθανο να

υιοθετήσουν μια τέτοια συμπεριφορά. Ποια θέση έχει το χρήμα στη ζωή των ατόμων? Η στάση αξιολογείται με το αν συμφωνούν οι διαφωνούν και σε τι βαθμό με θέσεις όπως: «Είναι πιο ικανοποιητικό να ξοδεύουμε τα χρήματα πάρα να τα αποταμιεύουμε μακροπρόθεσμα.», «Ζούμε το σήμερα και το αύριο ας περιμένει.», « Το χρήμα υπάρχει για να το ξοδεύουμε.» Ακόμη και αν ένα άτομο έχει γνώσεις και ικανότητες, η λειτουργία του απέναντι στη διαχείριση του χρήματος, μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις και την συμπεριφορά του για το μέλλον (OECD/INFE 2023).

Από την παραπάνω παρουσίαση των διαφορετικών ορισμών και φράσεων που έχουν δοθεί από διάφορους φορείς, οργανισμούς και ερευνητές όπως, οικονομικός αλφαριθμητισμός (Economic Literacy), χρηματοοικονομική γνώση (Financial Knowledge) χρηματοοικονομική ικανότητα (δυνατότητα) μπορεί κανείς εύκολα να συμπεράνει την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Η Huston (2010) σε μια ανασκόπηση όλης της βιβλιογραφικής έρευνας που είχε προηγηθεί (εξέτασε περισσότερες από 70 μελέτες που αφορούσαν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό), εντόπισε ότι, από το 2000 έως το 2008 έχουν δοθεί οκτώ διαφορετικοί ορισμοί για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Επιπλέον σε ποσοστό 47% αυτών των προγενέστερων μελετών οι έννοιες χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός και χρηματοοικονομική γνώση χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες.

Όλοι οι παραπάνω ορισμοί αντικατοπτρίζουν το μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει το φαινόμενο του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, και την αναγκαιότητα να αναληφθούν δράσεις για την καταπολέμηση του φαινομένου, ενισχύοντας τα άτομα με γνώσεις και δεξιότητες απαραίτητες για τη λήψη ορθών οικονομικών αποφάσεων.

“The recent crisis demonstrated the critical importance of financial literacy and good financial decision making, both for the economic welfare of households and for the soundness and stability of the system as a whole.” «Η πρόσφατη κρίση κατέδειξε τη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και της λήψης σωστών χρηματοοικονομικών αποφάσεων τόσο για την οικονομική ευημερία των νοικοκυριών όσο και για την ορθότητα και σταθερότητα του συστήματος συνολικά». Ben Bernanke, Chairman of the Federal Reserve System (Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Η.Π.Α.).

1.1.2. Μέτρηση του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού.

Στο πλαίσιο του διαρκώς μεταβαλλόμενου χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος, είναι σημαντικό για τους ερευνητές να μετρήσουν εάν οι άνθρωποι είναι εξοπλισμένοι προκειμένου να λαμβάνουν ορθές χρηματοοικονομικές αποφάσεις, τις οποίες πλέον καλούνται να λάβουν σε μεγαλύτερη έκταση συγκριτικά με τις προηγούμενες γενιές (Lusardi and Mitchell, 2007). Προκειμένου να εφοδιαστούν τα άτομα με τα κατάλληλα εργαλεία και δεξιότητες, πρέπει να αξιολογηθεί, όχι μόνο τι γνωρίζουν, αλλά και τι πρέπει να γνωρίζουν τα άτομα στη σημερινή οικονομική πραγματικότητα. Οι στρατηγικές χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης βασίζονται σε εμπειρικά στοιχεία που υποδεικνύουν το επίπεδο αναγκών του πληθυσμού και εντός συγκεκριμένων υποομάδων. Ως εκ τούτου, η μέτρηση των επιπέδων χρηματοοικονομικών γνώσεων αναγνωρίζεται ευρέως ως προτεραιότητα για τις χώρες που επιδιώκουν να παρέχουν χρηματοοικονομική εκπαίδευση με αποτελεσματικό τρόπο και να αξιολογούν τον αντίκτυπό της σε εθνικό επίπεδο.

Η μέτρηση του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού δεν είναι εύκολη. Οι πρώτες προσπάθειες για τη μέτρησή του ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν η Consumer Federation of America (Ομοσπονδία Καταναλωτών της Αμερικής Brobeck 1990, 1991, 1993, 1998) άρχισε να διεξάγει μια σειρά από έρευνες καταναλωτικών γνώσεων μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών, οι οποίες περιλάμβαναν ερωτήσεις για διάφορα θέματα προσωπικής χρηματοδότησης: καταναλωτική πίστη, τραπεζικοί λογαριασμοί, ασφάλειες και σημαντικοί τομείς καταναλωτικών δαπανών όπως στέγαση, τρόφιμα και αυτοκίνητα (Hastings *et.al.*,2013).

Οι Lusardi & Mitchell (2008,2011b,c,2014) προκειμένου να μετρήσουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, βασίστηκαν σε τρεις θεμελιώδεις έννοιες που εφαρμόζονται σε κάθε οικονομική απόφαση. Οι έννοιες αυτές είναι:

- Η έννοιά της αριθμητικής (numeracy) και η ικανότητα του ατόμου να κάνει υπολογισμούς (calculations), η οποία συνδέεται με την έννοια του «επιτοκίου» και του «ανατοκισμού».
- Η κατανόηση του «πληθωρισμού-inflation»
- Η κατανόηση της «διαφοροποίησης κινδύνου-risk diversification»

Το να μετρηθούν αυτές οι έννοιες δεν είναι εύκολο. Όμως οι Lusardi και Mitchell το 2004 σχεδίασαν ένα τυπικό ερωτηματολόγιο το οποίο εφαρμόστηκε σε πολλές έρευνες τόσο στις Η.Π.Α. όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο .

Οι ερωτήσεις που σχεδιάστηκαν βασίστηκαν σε τέσσερις βασικές αρχές.

- Απλότητα των ερωτήσεων (Simplicity). Οι ερωτήσεις θα πρέπει να μετρούν τη γνώση των στοιχείων που είναι θεμελιώδη για τη λήψη αποφάσεων σε ένα διαχρονικό περιβάλλον.
- Συνάφεια ερωτήσεων (Relevance). Οι ερωτήσεις πρέπει να αφορούν έννοιες σχετικές με τις καθημερινές οικονομικές αποφάσεις των ανθρώπων κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους και όχι ιδιαίτερα εξειδικευμένες.
- Συντομία ερωτήσεων (Brevity). Ο αριθμός των ερωτήσεων πρέπει να είναι περιορισμένος για να εξασφαλιστεί ευρεία συμμετοχή.
- Ικανότητα διαφοροποίησης (Capacity to differentiate). Οι ερωτήσεις πρέπει να διαφοροποιούν τα επίπεδα χρηματοοικονομικών γνώσεων, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση μεταξύ των ατόμων.

Τα παραπάνω τέσσερα κριτήρια πληρούνται από τις τρεις παρακάτω ερωτήσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (Big Three) που σχεδιάστηκαν από τις Lusardi & Mitchell (2008,2011b). Η ακριβής διατύπωση των ερωτήσεων έχει ως εξής (οι ορθές απαντήσεις είναι με έντονα γράμματα):

- Ας υποθέσουμε ότι είχατε 100€ σε έναν λογαριασμό ταμειυτηρίου και το επιτόκιο ήταν 2% ετησίως. Μετά από 5 χρόνια, πόσα € θα είχατε στον λογαριασμό;

➤ **Πάνω από 102€**

➤ Ακριβώς 102€

➤ Λιγότερο από 102€

➤ Δεν ξέρω/ Δεν απαντώ

Με αυτή την ερώτηση αξιολογείται η ικανότητα ενός απλού υπολογισμού που συνδέεται με την έννοια του επιτοκίου και του ανατοκισμού.

- Φανταστείτε ότι το επιτόκιο του λογαριασμού ταμειυτηρίου σας ήταν 1% ετησίως και ο πληθωρισμός ήταν 2% ετησίως. Μετά από 1 χρόνο, πόσα θα μπορούσατε να αγοράσετε με τα χρήματα σε αυτόν τον λογαριασμό;

➤ Περισσότερο από σήμερα

➤ Ακριβώς το ίδιο

➤ **Λιγότερο από σήμερα**

➤ Δεν ξέρω/ Δεν απαντώ

Η ερώτηση αυτή συνδέεται με την κατανόηση της έννοιας του πληθωρισμού και της αξίας του χρήματος (time –value of money) μέσα από μια καθημερινή οικονομική πράξη (αγορά αγαθών).

• Πείτε μου αν αυτή η δήλωση είναι σωστή ή ψευδής.

«Η αγορά μετοχών μιας μεμονωμένης εταιρείας συνήθως παρέχει ασφαλέστερη απόδοση από ένα μετοχικό αμοιβαίο κεφάλαιο».

> Αληθής

> Ψευδής

> Δεν ξέρω/ Δεν απαντώ

Η τρίτη ερώτηση είναι συνδυασμός χρηματοοικονομικών εννοιών όπως της «μετοχής» και του «αμοιβαίου κεφαλαίου» και αξιολογείται η γνώση της έννοιας της «διαφοροποίησης κινδύνου». Οι απαντήσεις σε αυτή την πιο σύνθετη ερώτηση προϋποθέτει ότι οι ερωτώμενοι γνωρίζουν τι είναι μετοχή και ότι ένα αμοιβαίο κεφάλαιο αποτελείται από πολλές μετοχές.

Οι τρεις παραπάνω ερωτήσεις εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά το 2004 σε μια ειδική έρευνα χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού που ονομάστηκε Health and Retirement Study (Μελέτη για την υγεία και την συνταξιοδότηση HRS) σε Αμερικανούς ηλικίας 50 ετών και άνω. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αυτή η ηλικιακή ομάδα πληθυσμού ήταν αρκετά χρηματοοικονομικά αναλφάβητοι.

Στη συνέχεια, αυτές οι τρεις ερωτήσεις προστέθηκαν σε αρκετές άλλες έρευνες των ΗΠΑ, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η National Longitudinal Survey of Youth 2007-2008 για νέους ηλικίας 23-28 (Lusardi, Mitchell και Curto 2014), το American Life Panel (ALP) που καλύπτει όλες τις ηλικίες (Lusardi and Mitchell 2009) και τη Μελέτη Χρηματοοικονομικής Ικανότητας του 2009 (Lusardi and Mitchell 2011d). Τα ευρήματα από αυτές τις έρευνες επιβεβαιώνουν και επεκτείνουν τα αποτελέσματα του HRS: για όλες τις ομάδες, το επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων στις ΗΠΑ είναι χαμηλό.

Σε παγκόσμιο επίπεδο τα τρία βασικά ερωτήματα μέτρησης των χρηματοοικονομικών γνώσεων έχουν πλέον εφαρμοστεί σε εθνικές έρευνες στη Γερμανία, την Ολλανδία, την Ιταλία, τη Σουηδία, τη Ρωσία, την Ιαπωνία και τη Νέα Ζηλανδία (Lusardi and Mitchell 2011c), και δημοσιεύτηκαν σε μια ειδική έκδοση του επιστημονικού περιοδικού *Journal of Pension Economics and Finance*, το οποίο επικεντρώθηκε στη σύνδεση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό στις

παραπάνω χώρες. Επιπλέον, έχουν εφαρμοστεί στην Αυστραλία (Agnew *et.al.*2012;Bateman, *et.al* 2011), Γαλλία (Arrondel, *et.al.*2013), Ινδία και Ινδονησία (Cole, *et.al.*2009) και την Ελβετία (Brown and Graf, 2013).

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ/OECD 2005: Improving Financial Literacy. Analysis of Issues and Policies) σε μια έκδοση που έκανε το 2005 από το σύνολο των μελετών που είχαν πραγματοποιηθεί, συμπεριέλαβε τα αποτελέσματα έξι ερευνών σε πέντε χώρες (Αυστραλία, Ιαπωνία, Κορέα, Η.Π.Α. και Ηνωμένο Βασίλειο), αναφέροντας ότι σε αυτές χρησιμοποιήθηκαν δύο προσεγγίσεις για την μέτρηση του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού. Η μία προσέγγιση επικεντρώνεται σε ένα τεστ που μετρά τις γνώσεις και την κατανόηση οικονομικών όρων και την εφαρμογή τους σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Η δεύτερη προσέγγιση στηρίζεται στην αυτοαξιολόγηση. Εξετάζει την προσωπική αντίληψη των ερωτώμενων σχετικά με την οικονομική τους θέση, τις γνώσεις, την συμπεριφορά τους απέναντι στα οικονομικά δεδομένα και εργαλεία, στη λήψη των αποφάσεων και στην πληροφόρηση τους.

Ο ίδιος οργανισμός δημοσίευσε το 2012 μια πιλοτική μελέτη των Atkinson και Messy (2012) στην οποία διερευνήθηκε το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε 14 χώρες με διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης, από την Ευρώπη, την Ασία, την Λατινική Αμερική και την Νότια Αφρική. Ο κύριος σκοπός αυτής της πιλοτικής μελέτης ήταν να δείξει ότι είναι δυνατόν να εφαρμοστεί το ίδιο σύνολο ερωτήσεων σε πολύ διαφορετικούς πληθυσμούς σε όλο τον κόσμο και να δημιουργηθούν απλοί, ουσιαστικοί δείκτες χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Καθώς αυτή η μελέτη των Atkinson και Messy αποτέλεσε την πρώτη λεπτομερή εικόνα του αλφαριθμητισμού μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών, τα αποτελέσματά της έχουν ιδιαίτερη σημασία.

Οι ερευνητές επικεντρώθηκαν στις τρεις συνιστώσες του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και πως αυτές συνδυάζονται. Η ανάλυση των βαθμολογιών των χρηματοοικονομικών γνώσεων και της χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς δείχνει μια σταθερά θετική συσχέτιση μεταξύ χρηματοοικονομικών γνώσεων και συμπεριφοράς για κάθε συμμετέχουσα χώρα. Οι ερωτηθέντες με υψηλότερες οικονομικές γνώσεις παρουσιάζουν πιο θετικές συμπεριφορές. Ομοίως, οι ερωτηθέντες με θετική στάση προς τον μακροπρόθεσμο προγραμματισμό παρουσιάζουν πιο θετικές συμπεριφορές από εκείνους με προτίμηση για τον βραχυπρόθεσμο προγραμματισμό. Η θετική συσχέτιση που προέκυψε μεταξύ των τριών μεταβλητών χρήζει βέβαια περαιτέρω έρευνα για την κατανόηση της σχέσης τους.

Τα ευρήματα αυτής της σημαντικής έρευνας κατέδειξαν όμως και κάποια ανησυχητικά σημεία. Οι περισσότεροι άνθρωποι κατέχουν κάποιες βασικές χρηματοοικονομικές γνώσεις αλλά η κατανόηση εννοιών όπως το επιτόκιο και η διαφοροποίηση κινδύνου είναι μειωμένη σε πολλές χώρες. Επιπλέον πολλοί ερωτώμενοι, ενώ έδωσαν λάθος απαντήσεις παρουσιάστηκαν με υπερβολική εμπιστοσύνη στις γνώσεις τους, αντί να παραδεχτούν ότι δεν γνωρίζουν την απάντηση. Τέλος, στις περισσότερες χώρες η χρηματοοικονομική γνώση των γυναικών υπολείπεται των ανδρών, ενώ σε κάποιες πρέπει να γίνουν πολλές ενέργειες προκειμένου να μην αποκλειστούν οι γυναίκες από την χρηματοοικονομική γνώση.

Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης, όπου τα δεδομένα είναι συγκεντρωμένα σε μια ενιαία βάση δίνει την δυνατότητα στις συμμετέχουσες χώρες να εντοπίσουν τις ανάγκες και τα κενά και να αναπτύξουν κατάλληλες εθνικές πολιτικές και στρατηγικές καθώς και στοχευμένα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

1.1.3. Συνέπειες-οφέλη του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαριθμητισμού.

Ο χρηματοοικονομικός αναλφαριθμητισμός επηρεάζει όλες τις ηλικίες και όλα τα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα και η έλλειψή του μπορεί να οδηγήσει σε οδυνηρές οικονομικές επιλογές, οι οποίες μπορεί να έχουν σημαντικές συνέπειες στη συνολική ευημερία ενός ατόμου. Επίσης μπορεί να οδηγήσει πολλούς ανθρώπους να γίνουν θύματα επιθετικού δανεισμού, ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου ή απάτης και υψηλών επιτοκίων, με αποτέλεσμα την κακή πίστωση ή την πτώχευση (Eugster & Parchet, 2013). Παρόμοια ο Campbell (2006), αναφέρει ότι τα άτομα με χαμηλό εισόδημα και χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου- δύο χαρακτηριστικά που συνδέονται στενά με τον χρηματοοικονομικό αναλφαριθμητισμό- είναι λιγότερο πιθανό να αναχρηματοδοτήσουν τα στεγαστικά τους δάνεια κατά την περίοδο πτώσης των επιτοκίων.

Το Εθνικό Συμβούλιο Οικονομικών Εκπαιδευτών-National Financial Educators Council (Nfec) διεξήγαγε μια έρευνα στις Η.Π.Α. κατά το διάστημα 4 Δεκεμβρίου έως 17 Δεκεμβρίου 2023 ζητώντας από Αμερικανούς ενήλικες να εκτιμήσουν πόσα χρήματα είχαν χάσει κατά τη διάρκεια του τρέχοντος έτους (2023) λόγω έλλειψης οικονομικών γνώσεων. Η έρευνα δημοσιεύτηκε από την Διεθνή Ομοσπονδία Λογιστών (International Federation of Accountants-Ifac) τον Απρίλιο του 2024 τα αποτελέσματα της οποίας είναι τα παρακάτω. Στην παραπάνω ερώτηση που τέθηκε, απάντησαν συνολικά 1.540 άτομα

και εκτιμήθηκε ότι το μέσο εκτιμώμενο ποσό που κόστισε στα άτομα η έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων σχετικά με τα προσωπικά οικονομικά τους ανήλθε στα 1.506\$ /άτομο. Το αντίστοιχο ποσό για το 2022 σε πλήθος 3.001 ερωτώμενων είχε ανέλθει σε 1.819 \$. Προεκτείνοντας τα αποτελέσματα για να αντιπροσωπεύσουν τα 258 περίπου εκατομμύρια ενηλίκων που ζουν στις ΗΠΑ, η έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων κόστισε στους Αμερικανούς συνολικά περισσότερα από 388 δισεκατομμύρια δολάρια το 2023.

Σε μια αντίστοιχη μελέτη που διενεργήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο το 2012 από το Κέντρο Οικονομικών και Επιχειρηματικών Ερευνών διαπιστώθηκε ότι οι άνθρωποι που δεν αποταμιεύουν αρκετά για τη συνταξιοδότηση κοστίζουν στη βρετανική κυβέρνηση 6,2 δισεκατομμύρια λίρες σε επιδοτήσεις εισοδήματος και ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα μπορούσε να μειώσει αυτό το ποσό κατά 1,8 δισεκατομμύρια λίρες το χρόνο. Το προφανές αποτέλεσμα που προκύπτει είναι ότι ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός κοστίζει. (The Telegraph, 13 December 2012 by Rachel Cooper).

Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού είναι πολύ βαθύτερες.

- Έλλειψη αποταμιευτικής, ασφαλιστικής και συνταξιοδοτικής συνείδησης καθώς και αδυναμία κατάρτισης ατομικού ή οικογενειακού οικονομικού προϋπολογισμού. Τα οικονομικά αναλφάβητα άτομα συχνά στερούνται γνώσεων για τη λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων σχετικά με την αποταμίευση και τις επενδύσεις, και έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και επενδυτικά προϊόντα. Το γεγονός αυτό μπορεί να έχει αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό και εθνικό επίπεδο.
- Υπερχρέωση και αδυναμία κατανόησης των διαχρονικών επιπτώσεών της. Τα άτομα με περιορισμένες οικονομικές γνώσεις έχουν υψηλότερα ποσοστά χρέους και είναι πιο πιθανό να λάβουν κακές αποφάσεις δανεισμού. Τα υψηλότερα ποσοστά χρεοκοπίας και οι αθετήσεις δανείων επηρεάζουν τα άτομα αλλά έχουν και αρνητικές επιπτώσεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.
- Λανθασμένες επενδυτικές επιλογές που οφείλονται στην άγνοια για τους αναλαμβανόμενους κινδύνους από επενδύσεις σε απλά, αλλά και σε σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα.
- Αύξηση της κοινωνικής ανισότητας και διεύρυνση του χάσματος του πλούτου. Ο οικονομικός αναλφαβητισμός συχνά επηρεάζει δυσανάλογα τα άτομα με χαμηλότερο

εισόδημα και περιθωριοποιημένους πληθυσμούς. Αυτό με τη σειρά του διαιωνίζει τη φτώχεια και επιδεινώνει την εισοδηματική ανισότητα.

- Αύξηση του χρηματοοικονομικού άγχους και μείωση της ποιότητας ζωής. Το χρηματοοικονομικό άγχος μπορεί να επηρεάσει πολλές από τις πτυχές της προσωπικής, οικονομικής, αλλά και επαγγελματικής ζωής του ατόμου. Η έλλειψη επαρκών αποταμιεύσεων για την κάλυψη μιας έκτακτη ανάγκης, η αδυναμία πληρωμής των μηνιαίων σταθερών οικογενειακών εξόδων και η αδυναμία πληρωμής και διαχείρισης των χρεών (δάνεια, πιστωτικές κάρτες) αποτελούν τους κύριους παράγοντες που δημιουργούν το χρηματοοικονομικό άγχος. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι επιπτώσεις του χρηματοοικονομικού άγχους στην υγεία και στην ποιότητα ζωής των ατόμων. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα που ανησυχούν για τη χρηματοοικονομική τους κατάσταση είναι 8 φορές περισσότερο πιθανόν να παρουσιάζουν προβλήματα στη διάρκεια του ύπνου τους και 5,8 φορές πιο πιθανό να μην ολοκληρώνουν τις καθημερινές επαγγελματικές τους υποχρεώσεις. Επιπρόσθετα, είναι 4 φορές περισσότερο πιθανό να αισθανθούν κατάθλιψη και 3,4 φορές πιο πιθανό να πάθουν κρίσεις πανικού και να κάνουν αυτοκτονικές σκέψεις.

Είναι πολύ σημαντικό λοιπόν, οι άνθρωποι να κατανοήσουν βασικές οικονομικές έννοιες όπως την έννοια του πληθωρισμού, του ανατοκισμού και την χρησιμότητα της αποταμίευσης. Να καταλάβουν πώς τους επηρεάζει η έλλειψη κατανόησης αυτών των εννοιών και πώς μπορούν να παίρνουν τις σωστές αποφάσεις για την διαχείριση των χρημάτων τους. Όσο νωρίτερα εισέρχεται κανείς στον κόσμο των οικονομικών και αποκτά εμπειρία, τόσο καλύτερα θα μπορέσει να ανταποκριθεί σε μελλοντικές προκλήσεις και στη λήψη αποφάσεων που πιθανόν να οδηγήσουν σε ένα καλύτερο επίπεδο ζωής.

Τα οφέλη που θα προκύψουν από την απόκτηση χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού θα έχουν μια θετική επίδραση στη χρηματοοικονομική τους συμπεριφορά και στην γενικότερη ποιότητα της ζωής τους. Από το εύρος της βιβλιογραφίας που μελετήθηκε προκύπτουν ενδείξεις ότι τα άτομα που διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικών γνώσεων μπορούν να διαχειριστούν καλύτερα τα χρήματά τους, να κάνουν ορθολογικές επενδυτικές επιλογές, να υιοθετήσουν την συνήθεια της αποταμίευσης και να προγραμματίσουν για την περίοδο της συνταξιοδότησης (Lusardi & Tufano 2009a; Cole *et.al.*2009).

Τα οφέλη από την απόκτηση χρηματοοικονομικών γνώσεων είναι πολλαπλά. Τα άτομα με ισχυρές χρηματοοικονομικές δεξιότητες κάνουν καλύτερο σχεδιασμό για τον

εργασιακό τους όσο και για τον συνταξιοδοτικό τους βίο και επενδύουν τα κεφάλαια τους σε πολλαπλές επιχειρήσεις διασπείροντας έτσι τον επενδυτικό κίνδυνο (Abreu & Mendes,2010). Τα δεδομένα των ερευνών έχουν δείξει ότι, τόσο σε ανεπτυγμένες όσο και αναπτυσσόμενες οικονομίες, οι ενήλικες οι οποίοι έχουν λάβει χρηματοοικονομική εκπαίδευση έχουν αυξημένες πιθανότητες να υιοθετήσουν τη συνήθεια της αποταμίευσης και να προετοιμαστούν για την περίοδο της συνταξιοδότησης. Τα αυξημένα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού δε συνδέονται μόνο με απόκτηση μεγαλύτερης περιουσίας, αλλά και με την ορθή διαχείριση των δανείων και των χρεών, καθώς τα πιο χρηματοοικονομικά εγγράμματα άτομα τείνουν να επιλέγουν λιγότερα ακριβά δάνεια και να αποφεύγουν τις υψηλές έντοκες δόσεις και τις επιπλέον χρεώσεις (Lusardi & Tufano, 2009a,b;Gerardi, *et.al.* 2010).). Η νέα οικονομική εποχή επιβάλλει πολύ μεγαλύτερο βάρος στους εργαζόμενους και τα νοικοκυριά τους, ώστε να γίνουν χρηματοοικονομικά εγγράμματοι προκειμένου να μπορούν να ανταποκρίνονται σε απρόβλεπτα γεγονότα που ενδέχεται να επηρεάσουν την οικονομική τους ικανότητα.

Οι Lusardi & Mitchell (2011b) σημειώνουν επίσης ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων έχουν περισσότερες πιθανότητες να αποκτήσουν πλούτο.

Θα ήταν χρήσιμο να σημειωθεί ότι οι χώρες που δημιούργησαν προγράμματα χρηματοοικονομικής παιδείας ή ανέπτυξαν τέτοιες στρατηγικές το έκαναν λόγω των αλλαγών που προωθήθηκαν στα συνταξιοδοτικά τους συστήματα και στις συντάξεις ,το οποίο αποτελεί έναν ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικό τομέα (Lusardi & Messy, 2023).

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός θα πρέπει να θεωρείται θεμελιώδες δικαίωμα και καθολική ανάγκη, παρά ως προνόμιο των σχετικά λίγων καταναλωτών που έχουν ειδική πρόσβαση σε χρηματοοικονομικές γνώσεις ή οικονομικές συμβουλές. Στον σημερινό κόσμο, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός πρέπει να θεωρείται εξίσου σημαντικός με τον βασικό αλφαριθμητισμό (Lusardi,2013,2019).

1.1.4.Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση ως λύση.

Τα τελευταία χρόνια, τόσο οι ανεπτυγμένες, όσο και οι αναπτυσσόμενες οικονομίες έχουν εκδηλώσει ανησυχία για το χαμηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των πολιτών τους, και ιδιαίτερα του νέου πληθυσμού (OECD, 2014).

Η μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 κατέδειξε το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε ο χρηματοοικονομικός αναλφαριθμητισμός ο οποίος οδήγησε τα άτομα σε μη

ορθολογικές χρηματοοικονομικές αποφάσεις οι οποίες είχαν πολλές φορές δυσάρεστες επιπτώσεις σε πολλούς τομείς της ζωής τους (οικογενειακό, επαγγελματικό).

Με βάση τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία, μόνο το 33% των ενηλίκων παγκοσμίως είναι οικονομικά εγγράμματοι, γεγονός που σημαίνει ότι 3,5 δισεκατομμύρια ενήλικες σε όλο τον κόσμο δεν κατανοούν βασικές οικονομικές έννοιες. Ένα στα τέσσερα νοικοκυριά στην Αμερική δεν προετοιμάζεται επαρκώς για τη συνταξιοδότηση, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε δύσκολες καταστάσεις στο μέλλον. Επιπλέον 1,4 δισεκατομμύρια ενήλικες παγκοσμίως, το 24% του ενήλικου πληθυσμού το 2021, δεν διαθέτουν τραπεζικό λογαριασμό. Ως κυριότερη αιτία αυτού του γεγονότος ήταν ότι δεν είχαν τις απαραίτητες δεξιότητες να χειριστούν έναν λογαριασμό σε ένα πιστωτικό ίδρυμα χωρίς τη βοήθεια κάποιου ειδικού (Ansar *et.al.*2023). Τα χαμηλά επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε διεθνές επίπεδο υποδηλώνουν ότι πολλά άτομα δεν διαθέτουν τις αναγκαίες γνώσεις και δεξιότητες για να λάβουν τεκμηριωμένες οικονομικές αποφάσεις, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική αστάθεια και ανασφάλεια. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί μια έκκληση για δράση και υπογραμμίζει την ανάγκη για περισσότερα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και αλφαριθμητισμού, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους να κατανοήσουν βασικές οικονομικές έννοιες, αλλά κυρίως να αποκτήσουν τις κατάλληλες στάσεις και συμπεριφορές ώστε να λάβουν καλύτερες οικονομικές αποφάσεις και να βελτιώσουν τη συνολική οικονομική τους ευημερία (Gitnux, 2023).

Η σημαντικότητα της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης δεν αμφισβητείται. Η συμβολή της στην αποτελεσματικότερη διαχείριση των εισοδημάτων είναι απαραίτητη ως αποτέλεσμα της ταχύτατης ανάπτυξης των χρηματαγορών, των δημογραφικών εξελίξεων στον πληθυσμό και των οικονομικών πολιτικών που ακολουθούν οι κυβερνήσεις. Η αγορά χρηματοοικονομικών προϊόντων έχει γίνει πιο σύνθετη και ανταγωνιστική και τα άτομα έχουν επιφορτιστεί με την ευθύνη να λάβουν χρηματοοικονομικές αποφάσεις που θα τους εξασφαλίσουν καλύτερη ποιότητα ζωής και ταυτόχρονα να εξασφαλιστεί και η ισορροπία της εθνικής οικονομία χωρίς διαταραχές.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση προωθεί την οικονομική ένταξη, η οποία με τη σειρά της μετριάξει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας καθίσταται σαφής η σημασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για την επίτευξη της ατομικής ευημερίας, ιδίως στη σύγχρονη, δυναμική όσο και περίπλοκη χρηματοπιστωτική αγορά (Lusardi & Mitchell, 2014).

Σε πολλές χώρες τόσο του αναπτυγμένου όσο και του αναπτυσσόμενου κόσμου γίνονται προσπάθειες για την βελτίωση των επιπέδων του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των πολιτών τους. Οι χώρες αυτές αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, διαμέσου πολλαπλών οργανισμών, τόσο δημόσιων όσο και ιδιωτικών όπως επιχειρήσεις, τράπεζες, πανεπιστήμια, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (Worthington, 2013), σχεδιάζοντας στρατηγικές και εφαρμόζοντας εκπαιδευτικές τακτικές, οι οποίες βοηθούν τους πολίτες τους στην απόκτηση χρηματοοικονομικών γνώσεων, αναγκαίες για την εξασφάλιση αποτελεσματικής διαχείρισης των ατομικών ή οικογενειακών οικονομικών ζητημάτων. Επομένως, η με αυτόν τον τρόπο εφαρμοζόμενη χρηματοοικονομική εκπαίδευση προωθεί την απόκτηση των σχετικών γνώσεων και ικανοτήτων με απώτερο σκοπό το χρηματοοικονομικό καλώς-έχειν των πολιτών (Blue & Brimble, 2014).

Από την ανάλυση των συνεπειών που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, προκύπτει ξεκάθαρα η ανάγκη της χρηματοοικονομικής παιδείας. Την ανάγκη αυτή υπερτονίζουν όλες οι έρευνες του ΟΟΣΑ (2006,2016,2020,2023) που εξετάζουν το φαινόμενο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Κύριος ρόλος της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης είναι να διδάξει στα άτομα τις βασικές αρχές διαχείρισης των οικονομικών τους πόρων κατά τη διάρκεια της ζωής τους, που περιλαμβάνει την έννοια του προϋπολογισμού-προγραμματισμού, την έννοια της αποταμίευσης και την έννοια της επένδυσης. Στόχος της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης είναι να δυναμώσει τα άτομα ώστε να μπορέσουν να προβούν σε καλύτερη διαχείριση των εισοδημάτων που διαθέτουν με απώτερο σκοπό να βελτιώσουν τα προσωπικά οικονομικά τους .

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ε.Ε.) σε συνεργασία με τον ΟΟΣΑ δημοσίευσε το «Πλαίσιο κοινής γραμματικής ικανότητας Ε.Ε /ΟΟΣΑ για παιδιά ,νέους και νέες» με σκοπό να συμβάλει στη βελτίωση του χρηματοοικονομικού γραμματισμού των νέων, ώστε να είναι έτοιμοι και έτοιμες να λαμβάνουν εμπεριστατωμένες αποφάσεις για τα οικονομικά τους, τόσο σήμερα όσο ιδίως αργότερα στη ζωή τους. Όπως κατέδειξε η πρόσφατη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου του 2023 σχετικά με τον χρηματοοικονομικό γραμματισμό, η ανάγκη βελτίωσης των επιπέδων χρηματοοικονομικού γραμματισμού στην Ε.Ε είναι μεγαλύτερη από ποτέ.

Η Lusardi (2019) αναφέρει ότι με την εισαγωγή μαθημάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης θα αναδειχθούν τα πλεονεκτήματα που έχει ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός. Η εισαγωγή των μαθημάτων μπορεί να γίνει σε δύο επίπεδα, τα σχολεία και τους χώρους εργασίας. Τα σχολεία προσφέρουν τρία βασικά πλεονεκτήματα.

Πρώτον, οι νέοι έρχονται σε επαφή με τις βασικές έννοιες που σχετίζονται με την λήψη οικονομικών αποφάσεων από μικρή ηλικία. Τα Πανεπιστήμια και τα Κολλέγια θα πρέπει να προσφέρουν μαθήματα προσωπικής χρηματοοικονομικής όπως ακριβώς διδάσκουν τη διαχείριση των οικονομικών των επιχειρήσεων. Δεύτερο πλεονέκτημα είναι ότι με την εισαγωγή της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στα σχολεία, έχουν πρόσβαση και πιο ευάλωτες ομάδες όπως π.χ. οι γυναίκες. Τρίτο πλεονέκτημα είναι η μείωση του κόστους απόκτησης χρηματοοικονομικής παιδείας, ειδικά όταν ο σκοπός είναι να προωθήσει υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικής παιδείας τόσο στα άτομα όσο και στην κοινωνία.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί επίσης να παρέχεται αποτελεσματικά στους χώρους εργασίας, τους οποίους αναγνώρισε και ο ΟΟΣΑ (OECD/2022b) ως τους πλέον κατάλληλους χώρους για να προωθηθούν τα κατάλληλα προγράμματα για ενήλικες. Οι Allen *et.al* (2013) αξιολόγησαν εργοδότες που παρείχαν σε εργαζόμενους σεμινάρια σχετικά με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και έδειξαν ότι αυτά επηρέασαν τις γνώσεις και την ικανότητά τους να προγραμματίσουν για τη συνταξιοδότησή τους. Ο χώρος εργασίας είναι ένα προσιτό κανάλι και μια αποτελεσματική οδό για να προσεγγιστούν άτομα τα οποία λαμβάνουν καθημερινά οικονομικές αποφάσεις ως νοικοκυριά. Ένα πρόγραμμα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης που απευθύνεται σε ενήλικες, λαμβάνει υπόψη το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο των εργαζομένων και προσαρμόζεται στις συγκεκριμένες ανάγκες τους. Σε ένα χώρο εργασίας είναι δυνατό να βρίσκονται άτομα που πιθανώς να είναι ευάλωτα ή να διακατέχονται από χρηματοοικονομικό στρες ή να έχουν διαφορετικές ανησυχίες και ανάγκες, ανάλογα με τα διάφορα στάδια της ζωής τους και της καριέρας τους.

Μια μελέτη περίπτωσης που διεξήχθη το 2013 με υπαλλήλους της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ έδειξε ότι η ολοκλήρωση μιας ενότητας χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά για τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και σε επενδυτικά χαρτοφυλάκια με καλύτερη απόδοση (Clark, *et.al*. 2017).

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να ωφελήσει τα άτομα ανεξαρτήτου ηλικίας και εισοδηματικού επιπέδου. Στους νεότερους ενήλικες που ξεκινούν τον εργασιακό τους βίο, μπορεί να τους εφοδιάσει με τα απαραίτητα εργαλεία, τις γνώσεις και τις δεξιότητες προκειμένου να έχουν καλύτερο έλεγχο των εξόδων και των χρεών τους. Στα νοικοκυριά και τις οικογένειες μπορεί να τους εμψυχήσει την αποταμιευτική συνείδηση προκειμένου να κάνουν μια αγορά σπιτιού ή για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Στους

μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους μέσω της ορθής πληροφόρησης και των συνετών επενδυτικών επιλογών μπορεί να τους εξασφαλίσει ότι οι αποταμιεύσεις τους θα είναι αρκετές ώστε να έχουν μια αξιοπρεπή διαβίωση στο υπόλοιπο της ζωής τους. Στα άτομα με χαμηλά εισοδήματα μπορεί να τους βοηθήσει να κάνουν ότι καλύτερο μπορούν ώστε να αποταμιεύσουν και να αποφύγουν τους κινδύνους των υψηλών χρεώσεων. Επίσης στα άτομα με οικονομική δυνατότητα μπορεί να τους εξασφαλίσει καλύτερη κατανόηση των εννοιών της διαφοροποίησης κινδύνου και του ανατοκισμού καθώς και τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που παρουσιάζουν συγκεκριμένα και πιο σύνθετα είδη επένδυσης (Lusardi,2013).

1.2. Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός και συνταξιοδοτικές αποφάσεις.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται πολλές μεταβολές στο κοινωνικό και οικονομικό παγκόσμιο περιβάλλον. Σε πολλές χώρες η γήρανση του πληθυσμού λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής, αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Αυτό το γεγονός έχει ως άμεση συνέπεια να αυξάνεται η διάρκεια του συνταξιοδοτικού βίου των ατόμων και να ασκείται πίεση στο δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα (Eurostat 2008).

Σε αυτό το υποκεφάλαιο εξετάζεται η σύνδεση του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαβητισμού με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και τις συνταξιοδοτικές αποφάσεις των ατόμων. Αρχικά, αναλύεται η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού κατά την συνταξιοδότηση και πως αυτός συνδέεται με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Επιπλέον διερευνάται η σύνδεση του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού με την οικονομική ευημερία των ατόμων αλλά και των συνταξιούχων ειδικότερα. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και πως αυτά διαφοροποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια των χρηματοοικονομικών κρίσεων σε παγκόσμιο επίπεδο και πως αυτές οι αλλαγές επηρέασαν τις συνταξιοδοτικές αποφάσεις των ατόμων.

1.2.1. Η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού στη μεγαλύτερη ηλικία.

Οι δημογραφικές εξελίξεις που έχουν ήδη κάνει την εμφάνισή τους από το 2000 σε πολλές αναπτυγμένες χώρες, ως αποτέλεσμα της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της υπογεννητικότητας, δείχνουν ότι ο κρατικός ασφαλιστικός φορέας στο μέλλον δεν θα είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης και παροχής συντάξεων. Οι εργαζόμενοι και οι συνταξιούχοι καλούνται πλέον να αναλάβουν οι ίδιοι

το βάρος σχετικά με την συνταξιοδότησή τους και την αποταμίευση καθώς σε πολλά κράτη οι κοινωνικές παροχές μειώνονται και πολλά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης χαρακτηρίζονται ως αφερέγγυα ή βρίσκονται στο φάσμα της χρεωκοπίας. Αυτή η διαδικασία συνεπάγεται ότι τα νοικοκυριά θα πρέπει να αποκτήσουν οικονομική τεχνογνωσία. Στην πράξη όμως αυτό είναι δύσκολο λόγω του εκτεταμένου χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού.

Οι έρευνες έχουν αποκαλύψει (Moore,2003), ότι πολλά νοικοκυριά δεν είναι εξοικειωμένα ούτε γνωρίζουν βασικές οικονομικές έννοιες και εργαλεία όπως την έννοια του πληθωρισμού, των επιτοκίων και της διαφοροποίησης κινδύνων, προκειμένου να λάβουν αποφάσεις που σχετίζονται με την αποταμίευση και την επένδυση. Αυτό είναι ανησυχητικό, καθώς ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός των ατόμων εμποδίζει την δυνατότητα αποταμίευσης και επένδυσης σε συνταξιοδοτικά χρηματοοικονομικά προγράμματα, υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο την ποιότητα ζωής σε μεγαλύτερες ηλικίες. Ταυτόχρονα όμως υπογραμμίζει και δίνει την κατεύθυνση των πολιτικών που πρέπει να ακολουθηθούν προκειμένου να ενισχυθεί ο χρηματοοικονομικός αλφαβητισμός.(Lusardi & Mitchell ,2007b).

Ακόμη και σε αναπτυγμένες χώρες, οι έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι τα άτομα δεν είναι πλήρως ενημερωμένα για ένα πλήθος χρηματοοικονομικών προϊόντων και δεν είναι σε θέση να λάβουν συνταξιοδοτικές αποφάσεις για το μέλλον τους. Οι Bucher-Koenen και Lusardi (2011) σε μια έρευνα που διεξήγαγαν στη Γερμανία σχετικά με τον χρηματοοικονομικό αλφαβητισμό και τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό κατέδειξαν από τη μια πλευρά την θετική συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές αλλά ταυτόχρονα διαπίστωσαν ότι ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός είναι χαμηλός. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της Γερμανίας είναι πολύ γενναιόδωρο με τους πολίτες του. Πλέον όμως και στη Γερμανία ήδη από το 2001 έγιναν μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα της χώρας και νομοθετήθηκε το σύστημα των «τριών πυλώνων», της προαιρετικής ιδιωτικής ασφάλισης, ενθαρρύνοντας τους Γερμανούς πολίτες να επενδύσουν σε συνταξιοδοτικά προγράμματα με φορολογικά προνόμια.

Σε μια αντίστοιχη έρευνα που διεξήγαγε η Ολλανδική Κεντρική Τράπεζα (Dutch Central Bank) το 2010 διαπιστώθηκε ότι, ενώ το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού στη χώρα είχε παραμείνει σταθερό κατά το χρονικό διάστημα 2005-2010, είχε αυξηθεί το ποσοστό των ατόμων που έκαναν κάποιες συνταξιοδοτικές ενέργειες. Το γεγονός αυτό αποδόθηκε στη μεγάλη δημοσιότητα που είχε δοθεί στις επικείμενες

αλλαγές στο Ολλανδικό συνταξιοδοτικό σύστημα και στην μεταβίβαση μεγαλύτερης ευθύνης για την συνταξιοδοτική ασφάλεια στους εργαζόμενους. Αναπόφευκτα, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι καθοριστικός παράγοντας για τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό (Alessie *et.al*,2011).

Οι Van Rooij *et.al*.(2007) διαπιστώνουν ότι η οικονομική επιδεξιότητα (financial sophistication) συνδέεται με μεγαλύτερη πιθανότητα για επενδύσεις στο χρηματιστήριο, με μεγαλύτερη πιθανότητα για συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και με μεγαλύτερο πλούτο. Οι Calvet *et.al*.(2005) σε μια έρευνα στη Σουηδία διαπίστωσαν ότι τα νοικοκυριά με οικονομικές επιδεξιότητες επενδύουν πιο αποτελεσματικά και είναι διατεθειμένα να αναλάβουν επενδυτικούς κινδύνους.

Οι Lusardi και Mitchell (2007a,2011b,c) και Van Rooij *et.al*.(2007) επίσης διαπίστωσαν ότι τα νοικοκυριά που έχουν μεγαλύτερη χρηματοοικονομική γνώση έχουν περισσότερες πιθανότητες να προγραμματίσουν τη συνταξιοδότηση, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μια θετική και ισχυρή σχέση μεταξύ των οικονομικών γνώσεων και του προγραμματισμού συνταξιοδότησης. Όσοι προγραμματίζουν, είναι εξοικειωμένοι με την έννοια του ανατοκισμού και αυτό είναι σημαντικό καθώς συνδέεται με την αποταμιευτική συμπεριφορά. Οι Arrondel *et.al* (2013) στη Γαλλία επίσης σημείωσαν τη θετική συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και στον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό. Τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι πιο πιθανό να ασχοληθούν με ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

Σε χώρες όπως η Ελβετία και η Σουηδία που συγκαταλέγονται μέσα στις υψηλότερες θέσεις στα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, υπάρχει μια θετική συσχέτιση με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και την αποταμίευση (Brown and Graf 2013; Almenberg and Säve-Söderbergh 2011). Αυτές οι χώρες διαθέτουν υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης με μια συνεχόμενη πληροφόρηση των πολιτών τους. Ίσως αυτές οι αλλαγές στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης να οδήγησαν στα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού με την συνεχόμενη ροή πληροφοριών που διαδόθηκε στους πολίτες με όλα τα διαθέσιμα μέσα (σεμινάρια, φυλλάδια, διαδίκτυο κ.α.) χωρίς εξαίρεση.

Η οικονομική κρίση επηρέασε και την συνταξιοδοτική συμπεριφορά των ατόμων καθώς προτιμούν να αναβάλλουν την συνταξιοδότηση τους και να εργαστούν περισσότερο. Ως κύριες αιτίες είναι η ύπαρξη χρεών που οδηγούν σε αναβολή της συνταξιοδότησης και αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στον συνταξιοδοτικό

προγραμματισμό. Άλλη αιτία είναι οι προσδοκίες των ατόμων. Προσδοκίες σχετικά με την βελτίωση των οικονομικών συνθηκών από τη μία μεριά αλλά και από την απόδοση του συνταξιοδοτικού τους χαρτοφυλακίου. Στη πρώτη ομάδα ανήκουν άτομα με χαμηλό ή μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο οι οποίοι έχουν οικονομική ανασφάλεια. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα άτομα με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και υψηλούς μισθούς οι οποίοι κατέχουν περιουσιακά στοιχεία και επενδυτικά προϊόντα. (Szinovacz *et al.*, 2013; Hurd and Rohwedder, 2011).

Οι Lusardi *et al.*(2011) κατέδειξαν ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός κατά την διάρκεια του κύκλου ζωής έχει «σχήμα καμπούρας», καθώς ενώ μπορεί να αποφέρει κέρδη, παράλληλα είναι υψηλό το κόστος για να τον κερδίσεις και με την πάροδο των χρόνων η απόκτηση αυτής της κατάκτησης υποτιμάται.

Η μεγαλύτερη πρόκληση που έχουν να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις είναι να εφοδιάσουν τα άτομα με τα κατάλληλα εργαλεία ώστε να μπορούν να σχεδιάσουν για το μέλλον τους, όταν πλέον δε θα είναι στην εργασία τους. Πέρα από την χρηματοοικονομική εκπαίδευση, η επανασχεδίαση των χρηματοοικονομικών προϊόντων μπορεί να αποτελέσει μια βοήθεια στη διαχείριση των προσωπικών οικονομικών των ατόμων. Τα στοχευμένα αμοιβαία κεφάλαια καθορισμένης ημερομηνίας (target date fund) για παράδειγμα μπορούν να προσαρμόσουν την έκθεση σε χρηματοοικονομικό κίνδυνο ανάλογα με την ηλικία και να προσφέρουν επενδυτική προστασία σε όσους στερούνται χρηματοοικονομικών γνώσεων (Mitchell and Utkus, 2021).

1.2.2. Συνταξιοδοτικός προγραμματισμός και οικονομική ευημερία των συνταξιούχων

Η θεωρία του κύκλου ζωής (Life Time Circle) είναι μια θεωρία των νεότερων οικονομικών που εισήχθη από τον Modigliani και τους συνεργάτες του μέσω δύο ερευνητικών εργασιών που δημοσίευσε το 1950. Ο Modigliani είχε σημειώσει από τότε ότι ένα από τα βασικότερα κίνητρα προκειμένου κάποιος να αποταμιεύσει, ήταν η ανάγκη να προβλέψει για τα χρόνια της συνταξιοδότησης. Η θεωρία θέλει τα άτομα να εξομαλύνουν την κατανάλωση τους κατά τη διάρκεια της ζωής τους, κάνοντας έξυπνες επιλογές αναφορικά με το ποσό θα ξοδέψουν σε κάθε φάση της ηλικίας τους, με μοναδικό περιορισμό την πρόσβαση σε διαθέσιμους πόρους. Επιπλέον τα άτομα πριν από την περίοδο συνταξιοδότησης έχουν κατακτήσει το υψηλότερο επίπεδο πλούτου (Mitchell & Lusardi, 2022). Στο πέρασμα των χρόνων, η θεωρία της κατανάλωσης –αποταμίευσης

είναι μια πρόκληση για την κοινότητα των ψυχολόγων και των οικονομικών επιστημόνων, παρόλα αυτά παραμένει μια ουσιαστική βάση στην οικονομική σκέψη (Deaton,2005).

Η οικονομική ευημερία κατά την συνταξιοδότηση έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για τους ερευνητές. Η οικονομική ευημερία ενός ατόμου περιγράφεται ως μια κατάσταση κατά την οποία ένα άτομο, μπορεί να ανταποκριθεί πλήρως στις τρέχουσες οικονομικές υποχρεώσεις του, αισθάνεται ασφαλείς για το οικονομικό του μέλλον και είναι σε θέση να κάνει επιλογές που του επιτρέπουν να απολαμβάνει τη ζωή (OECD 2015). Οι Lusardi και Mitchell (2011a) συνδέουν την οικονομική ευημερία με τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό. Ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός είναι η διαδικασία σχεδιασμού και προετοιμασίας για οικονομική ασφάλεια κατά τη συνταξιοδότηση. Περιλαμβάνει τον καθορισμό στόχων, την εκτίμηση αναγκών, την αποταμίευση και τις επενδύσεις, καθώς και τη διαχείριση κινδύνων. Στόχος είναι η διασφάλιση επαρκούς εισοδήματος για τη διατήρηση του επιθυμητού επιπέδου ζωής όταν πλέον το άτομο αποσυρθεί από την ενεργό εργασία.

Η οικονομική ευημερία κατά την συνταξιοδότηση προϋποθέτει δύσκολες αποφάσεις και συμβιβασμούς πολύ πριν από αυτή τη φάση της ζωής ενός ατόμου. Οι άνθρωποι πρέπει να λάβουν σημαντικές αποφάσεις σχετικές με το πόσα χρήματα θα ξοδέψουν και πόσα θα αποταμιεύσουν. Η αποταμίευση όπως είναι γνωστό από τα μακροοικονομικά ισούται με τη διαφορά του συνολικού εισοδήματος μείον την κατανάλωση. Η απόφαση ενός ατόμου για το ύψος της κατανάλωσης και της αποταμίευσης είναι στην ουσία η ίδια απόφαση. Τα άτομα και τα νοικοκυριά αποταμιεύουν γιατί ενδιαφέρονται τόσο για την σημερινή όσο και για την μελλοντική τους κατανάλωση. Είναι δύσκολο να σταθμιστούν τα οφέλη της αποταμίευσης για μελλοντικές ανάγκες με τα καθημερινά έξοδα. Ο χρονικός ορίζοντας που έχει μπροστά του κάθε άτομο εξαρτάται τόσο από το προσδόκιμο ζωής όσο και από την χρονική προτίμηση. Κάποια άτομα είναι ανυπόμονα και προτιμούν την κατανάλωση στο παρόν παρά να την μεταφέρουν στο μέλλον.

Εκτός από την απόφαση για το πόσα χρήματα θα αποταμιεύσουν, τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα και με την απόφαση πως να αποταμιεύσουν μέσα από ένα όλο και πιο απαιτητικό περιβάλλον επιλογών. Πολλά ασφαλιστικά προγράμματα είναι περίπλοκα και ως ένα βαθμό απαιτούν οικονομικές δεξιότητες προκειμένου κάποιος να τα κατανοήσει και να τα διαχειριστεί. Αλλά ακόμη και με ένα βασικό προγραμματισμό, απρόβλεπτα γεγονότα όπως μια απόλυση από την εργασία, μια σοβαρή ασθένεια ή ένας απροσδόκητος θάνατος, μπορεί να ασκήσουν πίεση ακόμη και στα πιο καλά οργανωμένα συνταξιοδοτικά χαρτοφυλάκια.

Οι Lusardi και Mitchell (2011a,b) κατέδειξαν ότι πολλοί Αμερικανοί μεγαλύτερης ηλικίας (50+) ενδέχεται να μην έχουν αποταμιεύσει αρκετά ώστε να διατηρήσουν το ίδιο επίπεδο ζωής και στη συνταξιοδότηση. Η έρευνά τους αξιολόγησε, εάν οι άνθρωποι προσπάθησαν να υπολογίσουν τι ποσό έπρεπε να αποταμιεύσουν, αν ακολουθούσαν κάποιο σχέδιο και αν κατάφεραν τελικά να το πετύχουν. Αποκαλύφθηκε ότι ο συνταξιοδοτικός σχεδιασμός δεν είναι εύκολη δοκιμασία. Μόνο το 31% των μεγαλύτερων σε ηλικία Αμερικανών είχαν προσπαθήσει να καταστρώσουν ένα συνταξιοδοτικό σχέδιο και μόνο τα 2/3 αυτών κατάφεραν να το πετύχουν. Σε εθνικό επίπεδο, μόνο το 19% των Αμερικανών ηλικίας άνω των 50 ετών συμμετείχε σε ένα πετυχημένο συνταξιοδοτικό πλάνο. Αυτό θα μπορούσε να επηρεάσει την οικονομική ευημερία κατά την περίοδο της συνταξιοδότησης. Άλλη έρευνα κατέδειξε ότι οι πολλοί μεγαλύτερης ηλικίας άνθρωποι δεν είναι πλήρως ενημερωμένοι για τις κοινωνικές παροχές. Αυτό είναι ανησυχητικό καθώς όσοι προγραμματίζουν για την συνταξιοδότηση είναι πιθανό να αποταμιεύσουν περισσότερο σε σχέση με τους μη προγραμματιστές (Lusardi & Mitchell 2007,2011b).

Πέρα από το γεγονός του αρνητικού προγραμματισμού για τα μεγαλύτερα χρόνια της ζωής, είναι πολύ πιθανό τα άτομα να μεταφέρουν τα χρέη τους έως αυτή την ηλικία. Οι Lusardi *et.al* (2020b,c) ανέλυσαν τη μελέτη του Πανεπιστημίου του Michigan για την υγεία και την συνταξιοδότηση (Health and Retirement Study) το 2018 καθώς και τη μελέτη του προγράμματος για την οικονομική ικανότητα των Αμερικανών (National Financial Capability Study) το 2018, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι όλο και περισσότεροι Αμερικανοί μεταφέρουν τα χρέη τους έως και την συνταξιοδότηση. Χρέη τα οποία αφορούν φοιτητικά ή στεγαστικά δάνεια ή και ιατρικά χρέη, ακόμη και με επιτόκια πολύ υψηλότερα από αυτά που έχουν ως απόδοση σε περιουσιακά στοιχεία. Αυτά τα χρέη έχουν ως αποτέλεσμα τα άτομα να αναβάλουν την συνταξιοδότηση και να παραμένουν στον εργασιακό βίο όσο περισσότερο μπορούν με την ελπίδα να μπορέσουν να αποκαταστήσουν την οικονομική τους θέση. Μια βασική παρενέργεια της ύπαρξης αυτών των χρεών είναι το λεγόμενο χρηματοοικονομικό στρες-άγχος στις μεγαλύτερες ηλικίες με πιο ευάλωτες ομάδες τους λιγότερο μορφωμένους, όσους έχουν χαμηλό εισόδημα, τις γυναίκες και τους Αφροαμερικανούς (Lusardi *et.al.*2020 c,d). Ένα ακόμη καίριο ερώτημα που απασχόλησε τους ερευνητές είναι για ποιο λόγο τα άτομα αποτυγχάνουν στον προγραμματισμό τους. Προφανώς ο σχεδιασμός απαιτεί αριθμητικούς υπολογισμούς πολλοί από τους οποίους συνδέονται με τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Αν για παράδειγμα κάποιο άτομο δεν έχει καλή

αντίληψη της έννοιας του ανατοκισμού, είναι πιθανό να εγκλωβιστεί σε οικονομικές υπηρεσίες με πολύ υψηλές χρεώσεις. Άτομα που διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού γραμματισμού αντιλαμβάνονται καλύτερα την βασική αρχή της διασποράς του κινδύνου σε ένα χαρτοφυλάκιο, έχουν μεγαλύτερη αντίληψη των εξόδων που συνεπάγονται κάποιες επενδυτικές επιλογές και επιλέγουν επενδύσεις σε κεφάλαια με χαμηλότερες προμήθειες (Van Rooij *et.al.* 2007). Ο χαμηλός αλφαριθμητισμός συνδέεται με την ύπαρξη χρεών υψηλού κόστους όπως κατέδειξαν οι Lusardi και Tufano (2009a), με τις όποιες συνέπειες τα ακολουθούν, επηρεάζοντας την κοινωνική, οικονομική, αλλά και ψυχολογική ευημερία των ατόμων.

Όλες οι έρευνες κατέδειξαν ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός συνδέεται με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και την συμμετοχή σε ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα, ανεξάρτητα από την διάρθρωση των συνταξιοδοτικών, κοινωνικών συστημάτων κάθε χώρας. Αυτό αποδείχθηκε περίτρανα σε χώρες με εντελώς διαφορετικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και διαφορετικής «γενναιοδωρίας» προς τους πολίτες τους, όπως συμβαίνει στη Γερμανία τις Η.Π.Α. την Ιαπωνία και την Σουηδία. Η πιο βασική παράμετρος που πρέπει να κατανοηθεί είναι οι έννοιες του επιτοκίου και της διαφοροποίησης κινδύνου σε έναν συνταξιοδοτικό προγραμματισμό. Οι γνώσεις πάνω σε αυτές τις δύο παραμέτρους είναι σε πολύ χαμηλό επίπεδο σε πολλές χώρες του κόσμου.

Μια άλλη βασικά παράμετρος που πρέπει να λάβουν υπόψη τα άτομα είναι το δημόσιο συνταξιοδοτικό –κοινωνικό σύστημα ασφάλισης που ισχύει σε μια χώρα. Προηγούμενες έρευνες κατέδειξαν ότι οι πολίτες πάσχουν από «συνταξιοδοτικές γνώσεις-pension knowledge». Διεθνείς συγκρίσεις έχουν δείξει ότι σε χώρες που έχουν αναπτυγμένα ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα οι μεγαλύτερης ηλικίας ενήλικες έχουν καλύτερη γνώση του συνταξιοδοτικού συστήματος της χώρας και τις παροχές που αυτό μπορεί να προσφέρει (Prast & Van Soest 2016).

Αρκετοί ερευνητές αναρωτιούνται αν η σχέση μεταξύ χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και συνταξιοδοτικού προγραμματισμού είναι αμφίδρομη. Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός οδηγεί τα άτομα να προγραμματίσουν για τα χρόνια της συνταξιοδότησης ή η επιθυμία για συνταξιοδοτικό προγραμματισμό θα αποτελέσει ένα βασικό κίνητρο ώστε τα άτομα να αποκτήσουν περισσότερες οικονομικές γνώσεις;

Η σχέση αιτίας -αποτελέσματος μεταξύ των δύο κατέδειξε ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός επηρεάζει τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και όχι το αντίθετο (Lusardi,2013). Τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού που έχουν

καταγραφεί ακόμη και σε χώρες με ανεπτυγμένες χρηματοοικονομικές αγορές δείχνουν ότι η χρηματοοικονομική γνώση δεν είναι κάτι δεδομένο. Όλα καταλήγουν στην ενίσχυση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα επηρεάσουν την ορθολογικότητα των αποφάσεων και εν συνεχεία την ευημερία κάθε ατόμου κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής.

1.2.3. Τα είδη των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

Κάτω από τη πίεση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε το 2008 και την ύπαρξη υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων, πολλές χώρες προκειμένου να μειώσουν τα δημοσιονομικά έξοδα, αύξησαν την φορολογία ή τις εισφορές, προκειμένου να προστατευτούν οι κοινωνικές παροχές.

Επιπλέον, πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, αναμεσα τους και η Ελλάδα, υιοθέτησαν το σύστημα των «τριών πυλώνων», στη λογική της πολυεπίπεδης προστασίας. Ο πρώτος πυλώνας περιλαμβάνει την εθνική σύνταξη ή αλλιώς ο πυλώνας της Δημόσιας Κοινωνικής Ασφάλισης. Το σύστημα του πρώτου πυλώνα καλύπτει δύο επίπεδα ασφάλισης: την κύρια ασφάλιση και την επικουρική ασφάλιση και έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα (διεπαγγελματικός πυλώνας). Κύρια πηγή χρηματοδότησης είναι οι εισφορές των εργαζομένων, των εργοδοτών και η κρατική επιχορήγηση (τριμερής χρηματοδότηση). Οι συντάξεις που παρέχονται μέσα από αυτό τον πυλώνα χρηματοδοτούνται από ένα διανεμητικό σύστημα (Pay-As-You-Go System) όπου οι τρέχουσες συντάξεις χρηματοδοτούνται από τις εισφορές των εργαζομένων και των επιχειρήσεων (διαγενεακή αλληλεγγύη). Η πλειονότητα των δημοσίων ασφαλιστικών συστημάτων της ηπειρωτικής Ευρώπης, έχουν αυτό τον χαρακτήρα, καθώς είναι το μόνο που ενισχύει την απαιτούμενη κοινωνική αλληλεγγύη.

Το γεγονός όμως αυτό αποτελεί παράλληλα και το μειονέκτημά του. Για να λειτουργήσει αποτελεσματικά αυτό το σύστημα και να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητά του απαιτείται η ύπαρξη μιας διαχρονικά σταθερής σχέσης μεταξύ αριθμού εργαζομένων και συνταξιούχων ενός κράτους. Όμως όπως έδειξαν πολλές μελέτες, η αναλογική σχέση συνταξιούχων και εργαζομένων αναμένεται να μειωθεί ακόμα περισσότερο λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης της υπογεννητικότητας. Ο δεύτερος πυλώνας αφορά τα Επαγγελματικά Ταμεία Ασφάλισης (Τ.Ε.Α.) και έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα. Κύρια πηγή χρηματοδότησης είναι οι εισφορές των εργαζομένων ή και των εργοδοτών. Μια βασική διαφορά με τον πρώτο πυλώνα είναι ότι μέσα από κατάλληλους

μηχανισμούς, υπάρχει μέσω της πρόσβασης σε χρηματοπιστωτικές αγορές, η δυνατότητα της έμμεσης επένδυσης. Με αυτό τον τρόπο στοχεύει στην επίτευξη της μέγιστης οικονομικής αποδοτικότητας και βασικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας του είναι η αποταμιευτική ικανότητα των ασφαλισμένων κατά τη διάρκεια του εργασιμου βίου τους (Σακελλαρόπουλος Θ.,1999). Η συμμετοχή σε ένα ταμείο επαγγελματικής ασφάλισης του δεύτερου πυλώνα κατά τα έτη του εργασιακού βίου ενός εργαζομένου, αποτελούν επιλογές οι οποίες έχουν ως λογική τη μέσω της προσωπικής αποταμίευσης μείωση της τρέχουσας καταναλωτικής του συμπεριφοράς (ως νέου εργαζομένου) με σκοπό την ενδυνάμωση της αντίστοιχης μελλοντικής του (ως ηλικιωμένου συνταξιούχου). Η αποδοτικότητα αυτού του συστήματος εξαρτάται από την επέκταση και την κερδοφορία των εγχώριων και διεθνών χρηματαγορών, αφού η λογική του συνίσταται στην επένδυση των αποθεματικών σε χρηματιστηριακά προϊόντα με σκοπό την υψηλή κερδοφορία (Θεοδωρουλάκης Μ., Κουμαριανός Β., 2012). Τέλος, ο τρίτος πυλώνας αφορά την ιδιωτική ασφάλιση. Αυτός ο πυλώνας έχει καθαρά εθελοντικό και συμπληρωματικό χαρακτήρα. Παρέχεται μέσω των ασφαλιστικών εταιρειών και επιχειρήσεων, με τη σύναψη ενός ατομικού συνταξιοδοτικού συμβολαίου και έχει επενδυτικό ή αποταμιευτικό σκοπό. Αποτελεί τον πιο ευέλικτο πυλώνα ασφάλισης καθώς το κάθε πρόγραμμα μπορεί να παραμετροποιηθεί στις προσωπικές ανάγκες του κάθε ατόμου.

Σκοπός αυτών των προγραμμάτων είναι να αυξήσουν το ποσοστό συνταξιοδοτικής αναπλήρωσης ή να εξυπηρετήσουν κάποιον άλλο μακροχρόνιο οικονομικό στόχο. Κύρια επιδίωξη των τριών πυλώνων είναι να αποτελείται η συνολική σύνταξη από διάφορα μέρη, καθένα από τα οποία έχει τόσο διαφορετική προέλευση όσο και διαφορετικά χαρακτηριστικά. Τέλος, κάποιες κατηγορίες εργαζομένων τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, δικαιούνται εφάπαξ παροχές όταν βγαίνουν στην σύνταξη. Ο τρίτος πυλώνας, ο οποίος αφορά καθαρά ιδιωτικά κριτήρια, αυξάνοντας την ευθύνη των ατόμων για το συνταξιοδοτικό τους μέλλον, προϋποθέτει γνώση και σωστή πληροφόρηση πάνω σε ασφαλιστικά –συνταξιοδοτικά προϊόντα.

Ως εκ τούτου θα πρέπει οι σημερινοί εργαζόμενοι ως μελλοντικοί συνταξιούχοι, να επωμιστούν οι ίδιοι την απόφαση να κάνουν τις κατάλληλες επιλογές για την ποιότητα της μελλοντικής τους ζωής. Λάθος επιλογές μπορεί να έχουν οδυνηρές συνέπειες και να οδηγήσουν σε υπερδανεισμό, σε απώλεια εισοδήματος ακόμη και σε φτωχοποίηση (Lusardi,2019).

1.2.4. Συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια της νέας οικονομικής πραγματικότητας.

Καθώς ο εργαζόμενος πλησιάζει την ώρα της συνταξιοδότησης έχει να αντιμετωπίσει μια σειρά από σημαντικές επιλογές. Ποτέ θα συνταξιοδοτηθεί ? Πότε και τι ποσό θα είναι η σύνταξή του? Αυτές οι αποφάσεις έχουν γίνει πιο περίπλοκες, ειδικά σε χώρες όπως η Αμερική όπου πλέον τα προγράμματα καθορισμένων παροχών (Defined Benefit Plans) γνωστά ως DB έχουν αντικατασταθεί από τα προγράμματα καθορισμένων εισφορών (Defined Contribution Plans DC).

Πριν από σαράντα χρόνια, τη δεκαετία του 1980, οι ηλικιωμένοι Αμερικανοί βασίζονταν κυρίως στην κοινωνική ασφάλιση και στα συνταξιοδοτικά προγράμματα καθορισμένων παροχών (DB) που χρηματοδοτούνται από τον εργοδότη κατά τη συνταξιοδότηση και είναι ανάλογα με τον μισθό και τα έτη εργασίας του εργαζόμενου, με τους συμμετέχοντες να αποφασίζουν κυρίως πότε να ζητήσουν παροχές. Αυτό το σύστημα προκειμένου να είναι αποδοτικό είχε ως προϋπόθεση, ο εργαζόμενος να μην αλλάξει εργοδότη. Σε αντίθετη περίπτωση ο εργαζόμενος έχανε αυτές τις παροχές. Με την αύξηση της κινητικότητας μεταξύ των διαφόρων θέσεων εργασίας, αυτό ήταν ένα σοβαρό πρόβλημα (Fisch *et.al.*2020). Πλέον τα προγράμματα καθορισμένων παροχών (DB) έχουν εκλείψει και οι εργαζόμενοι έχουν κυρίως προγράμματα καθορισμένων εισφορών (DC) γνωστά και ως σχέδια 401(k) και Ατομικούς Λογαριασμούς Συνταξιοδότησης (IRAs-Individual Retirement Accounts). Κατά τη διάρκεια των ετών εργασίας τους, οι Αμερικανοί εργαζόμενοι θα πρέπει να αποφασίσουν πόσα χρήματα θα αποταμιεύσουν, πού θα επενδύσουν και πως θα τα διαχειριστούν, καθώς από εκεί θα προκύψουν τα οφέλη που θα έχουν όταν συνταξιοδοτηθούν(Lusardi & Mitchell 2011c). Οι επενδύσεις στα συνταξιοδοτικά προγράμματα είναι περίπλοκες καθώς απαιτούν από τους εργαζόμενους να είναι σε θέση να εκτιμήσουν τη «σύνθεση του χαρτοφυλακίου», τις όποιες αλλαγές απαιτείται να γίνουν σε αυτό, αλλά και όταν συνταξιοδοτηθούν να είναι σε θέση να διαχειριστούν τους λογαριασμούς τους προκειμένου να έχουν εισόδημα για την υπόλοιπη ζωή τους. Οι εργαζόμενοι πλέον είναι εκτεθειμένοι άμεσα σε χρηματοοικονομικούς κινδύνους τους οποίους παλαιότερα δεν είχαν να αντιμετωπίσουν. Οι Αμερικανοί θα πρέπει να διαχειριστούν αυτή τη νέα πραγματικότητα, καθώς η συνταξιοδοτική τους ασφάλεια θα εξαρτάται από τις δικές τους αποφάσεις.

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός και ο συνταξιοδοτικός προγραμματισμός αποτελούν ένα εξίσου σοβαρό προβληματισμό και στη χώρα της Ιαπωνίας. Ήδη από το

2004, η γήρανση του πληθυσμού και η ευπάθεια του συνταξιοδοτικού κοινωνικού συστήματος οδήγησε σε αύξηση των εισφορών για τη συνταξιοδότηση στους εν ενεργεία εργαζόμενους με ταυτόχρονη μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών (Sekita, 2011).

Η κρίση του 2008 ήταν καταλυτική και για την Ευρώπη. Σε πολλές χώρες καταγράφηκαν ελλείμματα στους δημόσιους προϋπολογισμούς κυρίως λόγω της αύξησης των επιδομάτων ανεργίας και της μείωσης των φορολογικών εσόδων (OECD 2014). Πολλές ευρωπαϊκές χώρες αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν δημοσιονομικές περικοπές καθώς αμφισβητήθηκε η βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος. Η βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών πολιτικών είχε αρχίσει να απασχολεί τις κυβερνήσεις πολλών χωρών και πριν την κρίση, καθώς είχαν ήδη κάνει την εμφάνισή τους οι συνέπειες της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της υπογεννητικότητας. Περισσότεροι συνταξιούχοι και λιγότεροι εργαζόμενοι –εισφέροντες στο κοινωνικό σύστημα στο μέλλον, με ότι συνέπειες μπορεί να έχει αυτό στην παγκόσμια οικονομική σταθερότητα.

Αναπόφευκτη κρίθηκε η επιβολή μέτρων λιτότητας που περιλάμβαναν την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, την περικοπή των συντάξεων και την γενικότερη περικοπή των επιδομάτων. Τα μέτρα είχαν ως σκοπό την επίτευξη της οικονομικής σταθερότητας και την διατήρηση της χρηματοοικονομικής επάρκειας. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα και την ταυτόχρονη μείωση της εισοδηματικής ικανότητας των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων. (OECD 2014).

Πολλές χώρες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα χρηματοδοτικά τους κενά ενίσχυσαν τα συνταξιοδοτικά τους συστήματα με τον «τρίτο πυλώνα», τον πυλώνα των προαιρετικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων. Η ενίσχυση των ιδιωτικών συντάξεων δεν εξαλείφει τις ανισότητες κατά τη διάρκεια των μεγαλύτερων ηλικιών. Τα άτομα που επηρεάζονται περισσότερο και απειλούνται με φτώχεια κατά την διάρκεια αυτής της ηλικιακής περιόδου είναι όσα δεν είχαν μια σταθερή επαγγελματική καριέρα, τα άτομα με χαμηλό εισόδημα και οι γυναίκες. Αυτές οι κατηγορίες είναι δύσκολο να εξοικονομήσουν πόρους προκειμένου να επενδύσουν σε ένα ιδιωτικό συνταξιοδοτικό πρόγραμμα με αποτέλεσμα είτε να παρατείνουν τον εργασιακό τους βίο αναβάλλοντας την συνταξιοδότησή τους, είτε να συμβιβάζονται με την καταβολή χαμηλότερων συντάξεων.

Οι Olivera και Ponomarenko (2017) μελέτησαν την συνταξιοδοτική ανασφάλεια σε άτομα άνω των 50 ετών που δεν ήταν συνταξιούχοι σε 18 Ευρωπαϊκές χώρες (Αυστρία, Γερμανία, Βέλγιο, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Γαλλία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Πολωνία, Ελβετία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Σουηδία), με την

υπόθεση ότι οι κυβερνήσεις θα μειώσουν τις συντάξεις και θα αυξήσουν τα ηλικιακά όρια συνταξιοδότησης.

Η έρευνα κατέδειξε ότι η αύξηση του προσδόκιμου ζωής (subjective longevity) έχει σημαντικό ρόλο στις συνταξιοδοτικές και αποταμιευτικές αποφάσεις των ατόμων. Τα άτομα που είναι πιο κοντά στο χρόνο συνταξιοδότησης έχουν μεγαλύτερη βεβαιότητα ότι οι όποιες πολιτικές αλλαγές στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης δεν θα τους επηρεάσουν άμεσα, ταυτόχρονα όμως έχουν την ανησυχία, ότι δεν έχουν αρκετό χρόνο για να προσαρμόσουν τις αποταμιεύσεις τους έτσι ώστε να έχουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής αργότερα. Επιπλέον το σύστημα των ιδιωτικών συντάξεων απασχολεί κυρίως όσους έχουν υψηλά εισοδήματα και δεν επηρεάζονται από τις πολιτικές αλλαγές.

Η συνταξιοδοτική ανασφάλεια συνδέεται με την οικονομική ανασφάλεια. Η πορεία της κρίσης κατέδειξε ότι αυτό που κάποτε ήταν γνωστό, έγινε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Και ενώ κάποιες χώρες ανταποκρίθηκαν γρήγορα και ευέλικτα στις νέες οικονομικές συνθήκες, κάποιες άλλες επέλεξαν την περιχαράκωση και την μείωση των εξόδων. Η χρηματοδότηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης θα είναι ένα καίριο ζήτημα για τις μελλοντικές κυβερνήσεις, ενώ και οι παροχές από τα προγράμματα ιδιωτικής ασφάλισης ενδέχεται να προκαλέσουν συνταξιοδοτική ανασφάλεια και να αντικατοπτρίσουν μακροπρόθεσμα κοινωνικό οικονομικές ανισότητες, καθώς η απόδοσή τους εξαρτάται από τις δυνάμεις των χρηματαγορών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ

ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ

ΕΠΙΠΕΔΟ.

Ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός έχει απασχολήσει τις τελευταίες δεκαετίες τους ερευνητές σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ατομική και κοινωνική ευημερία όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια ολοκληρωμένη παρουσίαση του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού, όπως αυτή δημοσιεύτηκε από τον ΟΟΣΑ /OECD το Δεκέμβριο του 2023 σε παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε το Ευρωβαρόμετρο και αφορά τον χρηματοοικονομικό αλφαβητισμό στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παρουσιάστηκε στις 18 Ιουλίου 2023 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ως αναφορά την Ελλάδα, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την πρώτη στο είδος της έρευνα που διεξήγαγαν οι Philippas & Andoulas το 2019 καθώς και της έρευνας που δημοσίευσε τον Ιανουάριο του 2024 ο ΟΟΣΑ και θα διερευνηθεί αν εντοπίζονται διαφορές ανάμεσα στις δύο έρευνες και σε ποια σημεία.

2.1. Διεθνής έρευνα χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού ΟΟΣΑ 2023

Ο ΟΟΣΑ τον Δεκέμβριο του 2023 παρουσίασε την τρίτη κατά σειρά έρευνα που πραγματοποίησε σε διεθνές επίπεδο σχετικά με την διερεύνηση του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού σε ενήλικες (OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy).

Στην παραπάνω έρευνα συμμετείχαν συνολικά 68.826 άτομα, ηλικίας 18-79 ετών, από 39 χώρες, εκ των οποίων 20 είναι μέλη του ΟΟΣΑ και 8 χώρες είναι και μέλη των G20. Η έρευνα έδειξε ότι το 60% των ενηλίκων που συμμετείχαν από όλες τις χώρες είναι χρηματοοικονομικά εγγράμματοι. Ο χρηματοοικονομικός αλφαβητισμός συνδέεται άμεσα με το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα και την εργασία. Ενήλικες με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, υψηλές αμοιβές και εργαζόμενοι, έχουν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού.

Επίσης, ένα 84% των ενηλίκων καταλαβαίνει την έννοια του «πληθωρισμού» και ένα 63% την έννοια της «αξίας του χρήματος». Τα ποσοστά αυτά είναι σαφώς μεγαλύτερα σε σχέση με την έρευνα του 2019, όπου το ποσοστό που γνώριζε την έννοια του πληθωρισμού ήταν 78% και αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός το 2023, ήρθε αντιμέτωπος με την άνοδο του πληθωρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο και το πως αυτό επηρεάζει την αγοραστική αξία του χρήματος. Επίσης ένα 53% των ενηλίκων

είναι ψηφιακά χρηματοοικονομικά εγγράμματοι, χρησιμοποιούν δηλαδή τα μέσα τεχνολογίας για οικονομικές πράξεις όπως αγορές από το διαδίκτυο.

Σε σχέση με τα κοινωνικά -δημογραφικά χαρακτηριστικά η έρευνα του ΟΟΣΑ (2023) κατέδειξε ότι

- **Εισόδημα** : το επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι υψηλότερο, σε ενήλικες με υψηλότερο επίπεδο εισοδήματος. Το επίπεδο εισοδήματος επίσης συνδέεται με υψηλότερη χρηματοοικονομική γνώση (knowledge), συμπεριφορά (behavior) και χρηματοοικονομική στάση (attitudes).

- **Εκπαίδευση** : το επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι υψηλότερο, σε ενήλικες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με όσους έχουν χαμηλότερο επίπεδο.

- **Εργασιακή απασχόληση** : ενήλικες που είναι άνεργοι ή εκτός εργασίας έχουν χαμηλότερα ποσοστά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (ή διαφορετικά είναι περισσότερο αναλφάβητοι χρηματοοικονομικά), σε σχέση με ενήλικες που είναι εργαζόμενοι.

- **Ηλικία**: κατά μέσο όρο στις χώρες που συμμετείχαν, το επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην ηλικιακή ομάδα 18-29 είναι ελάχιστα χαμηλότερο (2 μονάδες στις 100) σε σχέση με την ομάδα των 30-59.

Διαφοροποίηση παρουσιάζεται βέβαια, σε κάποιες χώρες της Λατινικής Αμερικής (Βραζιλία, Παναμάς, Παραγουάη) όπου οι νεότεροι ενήλικες είναι ελαφρώς περισσότερο χρηματοοικονομικά εγγράμματοι σε σχέση με του ενήλικες των 30-59.

Αντίθετα, σε χώρες όπως η Φινλανδία, το Λουξεμβούργο, η Σουηδία, η ηλικιακή ομάδα των 30-59 υπερτερεί σε χρηματοοικονομική γνώση των νεότερων ενηλίκων κατά 10 μονάδες.

- **Φύλο** : κατά μέσο όρο στις χώρες που συμμετείχαν, φάνηκε ότι οι άνδρες, με πολύ μικρή διαφορά είναι περισσότερο χρηματοοικονομικά εγγράμματοι σε σχέση με τις γυναίκες (λιγότερο από 2 μονάδες στις 100).

Οι διαφορές των δύο φύλων είναι μεγαλύτερες (άνω των 10 μονάδων) κυρίως στην χρηματοοικονομική γνώση και όχι στην χρηματοοικονομική συμπεριφορά ή νοοτροπία.

Τα βασικά αποτελέσματα που επισημαίνονται σε αυτή την Έκθεση του ΟΟΣΑ αποκαλύπτουν ότι τα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μπορούν να βελτιωθούν περαιτέρω προκειμένου να υποστηρίξουν ορθές οικονομικές αποφάσεις.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα αυτή επιβεβαιώνουν τα όσα είχαν προκύψει από τις προγενέστερες έρευνες (2016,2020).

Το υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής παιδείας συνδέεται με σημαντικά υψηλότερα επίπεδα οικονομικής ευημερίας και αντοχής σε ένα όλο και πιο πολύπλοκο χρηματοοικονομικό περιβάλλον.

Κλείνοντας την Έκθεση του, ο ΟΟΣΑ για το 2023 αναφέρει τις παρακάτω προτάσεις

- Συνέχιση της βελτίωσης των βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων πάνω σε θέματα επιτοκίων και πληθωρισμού όπου παρουσιάζονται αδυναμίες όπως είχαν εντοπιστεί και στις προηγούμενες εκθέσεις το 2016 και το 2020.

- Να ενισχυθούν συμπεριφορές και νοοτροπίες που θα οδηγήσουν σε ατομική και κοινωνικοοικονομική ευημερία.

- Βελτίωση των δεξιοτήτων για την ασφαλή και υπεύθυνη χρήση των ψηφιακών χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών.

- Υποστήριξη των ατόμων με χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και ευημερίας.

- Να συνεχιστεί η συλλογή και ανάλυση στοιχείων για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό με ιδιαίτερη έμφαση στον ψηφιακό χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι πολιτικές και τα προγράμματα που εφαρμόζονται πάνω στο αναλφαριθμητισμό.

2.2. Έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για τις χώρες της Ε.Ε. 2023

Δεν υπάρχει άλλο μέρος στον κόσμο με τόσο μεγάλες διαφορές στον χρηματοοικονομικό γραμματισμό όσο η Ευρώπη. Σε αυτή την ήπειρο συνυπάρχουν από τη μια μεριά χώρες με υψηλή βαθμολογία, με πιο αξιόλογες την Νορβηγία, την Σουηδία, την Δανία και την Γερμανία. Γενικότερα, οι χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης φαίνεται να έχουν τις καλύτερες επιδόσεις στην έρευνα για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, ενώ όσο πιο νότια η κατάσταση διαφέρει. Η Πορτογαλία με ένα ποσοστό χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στο 26%, έχει τη χειρότερη απόδοση σε όλη τη Δυτική Ευρώπη. Χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού παρουσιάζουν και οι χώρες που εντάχθηκαν στην Ε.Ε. από το 2004 και μετά όπως η Βουλγαρία και η Κύπρος (Klapper *et.al.*2015).

Τα παραπάνω απεικονίζονται πιο παραστατικά στον παρακάτω χάρτη 2.1.

τους ιδιοκτήτες σπιτιού και για εκείνους που βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο της κατανομής εισοδήματος. 3) οι χρηματοοικονομικές γνώσεις μπορούν να συμβάλουν στην πρόσβαση στα οφέλη της οικονομικής ανάπτυξης και στην ατζέντα ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς στην Ε.Ε (Batsaikhan & Demertzis, 2018).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιούλιο του 2023 δημοσίευσε τα αποτελέσματα της έρευνας του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με τον χρηματοοικονομικό γραμματισμό στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 χωρών που διεξήχθη μεταξύ 20-31 Μαρτίου 2023.

Σε αυτήν εξετάστηκαν τόσο οι χρηματοοικονομικές γνώσεις όσο και η χρηματοοικονομική συμπεριφορά των πολιτών της Ε.Ε. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο και ειδικότερα στον εννοιολογικό προσδιορισμό του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, η γνώση και η συμπεριφορά συναποτελούν τον χρηματοοικονομικό γραμματισμό.

Η έρευνα έδειξε ότι μόνο το 18% των πολιτών της ΕΕ έχουν υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού, το 64% έχει μεσαίο και το υπόλοιπο 18% χαμηλό. Διαφορές παρουσιάζονται όμως και μεταξύ των κρατών μελών. Μόνο σε τέσσερα κράτη μέλη, (Κάτω Χώρες, Σουηδία, Δανία και Σλοβενία), πάνω από το 25% των ατόμων εμφανίζουν υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού γραμματισμού. Η έρευνα επίσης κατέδειξε ότι ομάδες, όπως οι γυναίκες, οι νέοι, τα άτομα χαμηλότερων εισοδημάτων και τα άτομα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου έχουν χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων σε σύγκριση με άλλες ομάδες.

Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες (65%) κατανοούν τον αντίκτυπο του πληθωρισμού και τις πιθανές συνέπειές του στην αγοραστική δύναμη. Μόνο το 45% των ερωτηθέντων κατανοεί πώς λειτουργεί ο ανατοκισμός, παρά τη σημασία αυτής της έννοιας για τη διαχείριση της προσωπικής χρηματοδότησης και την επίτευξη μακροπρόθεσμων στόχων αποταμίευσης. Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον εύρημα αυτής της έρευνας έχει να κάνει με την εμπιστοσύνη των Ευρωπαίων πολιτών στους φορείς που παρέχουν επενδυτικές συμβουλές.

Μόνο το 38 % όσων απάντησαν, είναι πεπεισμένοι ότι οι επενδυτικές συμβουλές που λαμβάνουν από την τράπεζά τους, τον ασφαλιστή ή τον χρηματοοικονομικό σύμβουλό τους είναι πρωτίστως προς το συμφέρον τους (με το 45 % να δηλώνει ρητά ότι δεν τις εμπιστεύεται). Αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης είναι καλό να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και να εντοπιστούν οι αιτίες του.

Η πλειονότητα των ερωτηθέντων σε ολόκληρη την Ε.Ε. αισθάνονται «όχι πολύ σίγουροι» (32%) ή «καθόλου σίγουροι» (22%) ότι θα έχουν αρκετά χρήματα για να

ζήσουν άνετα καθ' όλη τη διάρκεια των ετών συνταξιοδότησής τους. Περίπου το ένα τέταρτο (22%) έχει επενδύσει σε κάποιο συνταξιοδοτικό πρόγραμμα. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά την εμπιστοσύνη στα συνταξιοδοτικά κοινωνικά προγράμματα. Το ποσοστό που αισθάνεται «πολύ» ή «κάπως σίγουρο» κυμαίνεται από ένα χαμηλό 20% στην Πολωνία έως ένα υψηλό 62% στις Κάτω Χώρες. Στην πλειονότητα των κρατών μελών, ωστόσο, το ποσοστό που αισθάνεται «πολύ σίγουρο» παραμένει κάτω από το 10%. Επιπλέον, στα μισά περίπου κράτη μέλη, το ένα τέταρτο –ή περισσότερο– των ερωτηθέντων αναφέρουν ότι αισθάνονται «καθόλου άνετα» ότι θα έχουν αρκετά χρήματα για να ζήσουν άνετα καθ' όλη τη διάρκεια των ετών συνταξιοδότησής τους. Το ποσοστό αυτό είναι συνολικά το υψηλότερο στην Ελλάδα (41%), την Ουγγαρία (40%) και την Πολωνία (39%).

Η Ε.Ε. εργάζεται προκειμένου να εξασφαλίσει ότι οι κάτοικοί της έχουν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις συμπεριφορές που είναι απαραίτητες προκειμένου να λαμβάνουν ορθές οικονομικές αποφάσεις. Κύριο μέλημα μέσα από τις πολιτικές που ενθαρρύνονται είναι η καταπολέμηση της φτώχειας, των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, η προστασία των πολιτών της από την υπερχρέωση, την διαδικτυακή απάτη και την ανάληψη υπερβολικού ρίσκου.

2.2.Χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός στην Ελλάδα.

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα, μια χώρα με εύθραυστη οικονομία, υψηλό δημόσιο χρέος και εσωτερικά διαρθρωτικά προβλήματα. Κατά την περίοδο 2010-2018 η Ελλάδα αναγκάστηκε να εφαρμόσει σκληρά μέτρα λιτότητας και να προσφύγει για οικονομική στήριξη σε διεθνείς οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο(Δ.Ν.Τ.), η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα(Ε.Κ.Τ.) και η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.).

Από τα πιο σκληρά μέτρα που αναγκάστηκαν να λάβουν οι τότε κυβερνήσεις των «μνημονίων» με στόχο να μειωθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα, ήταν η μείωση των μισθών, ειδικά των δημοσίων υπαλλήλων αλλά και των συντάξεων. Δημοσιεύματα της εποχής αναφέρουν ότι οι περικοπές των συντάξεων, ειδικά κατά την πρώτη περίοδο των «μνημονίων» 2010-2014 έφτασε στο 52% για τις κύριες συντάξεις ενώ μέχρι και 77,2% ανήλθε το «κούρεμα» στις επικουρικές συντάξεις.

Οι Philippas και Avdoulas (2019) εξέτασαν τα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού των Ελλήνων φοιτητών, η οποία ήταν η πρώτη στο είδος της στην

Ελλάδα. Η επιλογή του πληθυσμού δεν είναι τυχαία. Πρόκειται για μια γενιά νέων ανθρώπων, οι οποίοι μεγάλωσαν σε ένα ιδιαίτερο οικονομικό περιβάλλον, τόσο σε διάρκεια όσο και σε συνέπειες που βίωσαν μέσω των οικογενειών τους. Η έρευνα διενεργήθηκε κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου το 2016 και συμμετείχαν 456 φοιτητές από το Πανεπιστήμιο Πειραιά.

Τα αποτελέσματα στα οποία κατέληξαν έδειξαν ότι τα επίπεδα χρηματοοικονομικής παιδείας σε Έλληνες φοιτητές σε απόλυτες τιμές ήταν 19,3%. Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού γραμματισμού έχουν οι άνδρες φοιτητές, όσοι καταγράφουν τα έξοδά τους και όσοι προέρχονται από γονείς με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Σε αυτή την έρευνα οι Philippas & Avdoulas εντόπισαν την έλλειψη δράσεων δημόσιας πολιτικής για την καταπολέμηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα και προτείνουν μια ολιστική προσέγγιση για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση. Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα πρέπει να ξεκινήσει όσο το δυνατόν νωρίτερα, ιδανικά από την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η ευημερία των πολιτών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομική ευημερία και αυτό πρέπει να είναι το κύριο μέλημα όλων των κρατών και των κυβερνήσεων τους.

Έξι χρόνια αργότερα, το 2022 ο ΟΟΣΑ, σε συνεργασία με το ελληνικό Υπουργείο Οικονομικών και το Υπουργείο Παιδείας διενήργησαν μελέτη για τον χρηματοοικονομικό αναλφαριθμητισμό στην Ελλάδα σε δύο πληθυσμούς –στόχους. Το πρώτο επίπεδο αφορούσε συνολικά 1.507 άτομα ενήλικο πληθυσμό και εκ των οποίων 305 ήταν ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων (έως 49 εργαζόμενους), ενώ το δεύτερο αφορούσε 1.407 μαθητές Γυμνασίου-Λυκείου (13-18 ετών). Και οι δύο έρευνες διενεργήθηκαν σε πανελλαδικό επίπεδο.

Τα ευρήματα της έρευνας που αφορούσε τους ενήλικες 18-79 ετών

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός στον ενήλικο γενικό πληθυσμό μετρήθηκε κατά μέσο όρο στο 61% με τις επιμέρους τρεις συνιστώσες να βαθμολογούνται με 65% η χρηματοοικονομική γνώση, 62% η χρηματοοικονομική συμπεριφορά και με 54% η χρηματοοικονομική στάση-νοοτροπία. Η επίδοση 61% είναι σε συμφωνία με τον μέσο όρο (63) που είχε μετρηθεί στην τελευταία έρευνα του ΟΟΣΑ(2023) και αφορούσε τις 19 χώρες της Ε.Ε. που συμμετείχαν σε εκείνη την έρευνα. Το ποσοστό του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στους ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων ήταν

ελαφρώς υψηλότερο από του γενικού πληθυσμού και έφτασε το 68%. Αυτό εν μέρει εξηγείται από το γεγονός ότι αυτή η κατηγορία πολιτών είναι και η πλέον ενεργή χρηματοοικονομικά, καθώς ένα 88 % διατηρεί έναν εταιρικό λογαριασμό και προβαίνει σε προγραμματισμό και αναπροσαρμογές των πηγών χρηματοδότησης των επιχειρήσεών τους, ανάλογα με τα γενικότερα οικονομικά δεδομένα της χώρας.

Σε ότι αφορά τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά η έρευνα δεν κατέδειξε κάτι διαφορετικό από προηγούμενες μελέτες σε ότι αφορά το φύλο, την ηλικία, το εισόδημα και τον τόπο κατοικίας.

- Οι γυναίκες είναι περισσότερο αναλφάβητες χρηματοοικονομικά σε σχέση με τους άνδρες.
- Οι νεότεροι ενήλικες (18-29) και οι ενήλικες (30-59) έχουν υψηλότερο επίπεδο αλφαριθμητισμού σε σχέση με τους άνω των 60 ετών.
- Οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και όσοι έχουν μηνιαίο εισόδημα άνω των 1000 € πέτυχαν καλύτερα αποτελέσματα σε σχέση με όσους είναι απόφοιτοι βασικής εκπαίδευσης ή έχουν χαμηλότερο μηνιαίο εισόδημα.
- Όσοι διαμένουν σε πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων είναι σε υψηλότερο επίπεδο αλφαριθμητισμού σε σχέση με όσους διαμένουν σε μέρη με πληθυσμό μικρότερο από 3.000 κατοίκους.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δεν είναι ενθαρρυντικά ως αναφορά την διαχείριση του χρέους, την επένδυση και το συνταξιοδοτικό προγραμματισμό.

Ένα 77% των ενηλίκων Ελλήνων δηλώνει ότι δεν μπορεί να προγραμματίσει για το μέλλον και να αποταμιεύσει εξαιτίας της οικονομικής του κατάστασης, ενώ ένα 44% δηλώνει ότι δεν γνωρίζει πως να αποταμιεύσει ή να προβεί σε κάποια επένδυση.

Σε ότι αφορά τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό το 90% σκοπεύει να πάρει ή παίρνει ήδη σύνταξη από το κράτος. Σχεδόν οι μισοί Έλληνες ανησυχούν για την οικονομική τους κατάσταση μακροπρόθεσμα και σχεδόν αναβάλουν την συνταξιοδότηση αν μπορούν. Ένα μικρό ποσοστό 11% βασίζεται σε κάποιο ιδιωτικό συνταξιοδοτικό σχέδιο. Οι Έλληνες νιώθουν ότι έχουν πολύ μεγάλο χρέος και έχουν ανάμικτα συναισθήματα για αυτό. Ένα ποσοστό 30% δηλώνει ότι πάντα υπάρχει τρόπος να αποφύγεις ή να αναβάλεις μια δανειακή υποχρέωση, παρόλο που ένα μεγάλο ποσοστό (90%) νιώθει μεγάλη ευθύνη για το ποσό που έχει δανειστεί.

Τα ευρήματα της έρευνας που αφορούσε τους μαθητές.

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός στον μαθητικό πληθυσμό μετρήθηκε κατά μέσο όρο στο 54% με τους μαθητές ηλικίας 16-17 ετών και όσους προέρχονται από υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό οικογενειακό επίπεδο να πετυχαίνουν καλύτερες επιδόσεις. Οι νέοι προφανώς σε αυτή την ηλικία έχουν ήδη αρχίσει να αποκτούν μια εμπειρία με το χρήμα για αυτό και πέτυχαν καλύτερα αποτελέσματα.

Η κύρια πηγή πληροφόρησης σχετικά με τη διαχείριση του χρήματος είναι οι γονείς και η οικογένεια γενικότερα. Ακολουθούν το διαδίκτυο, οι φίλοι, το σχολείο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον εύρημα που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι υψηλότερες επιδόσεις στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, είχαν μαθητές που ήταν καλοί στα μαθηματικά, βαθμολογούνται κατά μέσο όρο από 18-20. Προφανώς είναι πιο εύκολο για αυτούς να καταλάβουν την έννοια του επιτοκίου και να κάνουν έναν υπολογισμό.

Οι δύο έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα, τόσο των Philippos & Andoulas όσο και του ΟΟΣΑ (2023) παρέχουν ισχυρές ενδείξεις για την ανάγκη ενίσχυσης της χρηματοοικονομικής παιδείας του πληθυσμού και ειδικότερα σε κάποιες ιδιαίτερες ομάδες. Η οικονομική εκπαίδευση ολόκληρου του πληθυσμού είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των προκλήσεων του μέλλοντος όπως η μακροζωία, η υπερχρέωση, η μειωμένη ποιότητα ζωής και οι μελλοντικές μειώσεις στις συντάξεις. Απαραίτητη κρίνεται και η συνεχής μέτρηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα ειδικά για συγκεκριμένες ομάδες όπως μετανάστες, νέοι γονείς και ηλικιωμένοι πολίτες καθώς και η κατασκευή ενός εθνικού δείκτη χρηματοοικονομικής παιδείας που θα μπορούσε να είναι το πρώτο βήμα για τον προσδιορισμό της πραγματικής χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Από την μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφία και των επιστημονικών άρθρων όπως αυτά έχουν δημοσιευθεί σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά, προκύπτει ξεκάθαρα ότι ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο.

Οι επιπτώσεις του στην λήψη ορθολογικών οικονομικών αποφάσεων επιδρούν στην μετέπειτα οικονομική ευημερία ενός ατόμου. Στις παρακάτω ενότητες του παρόντος κεφαλαίου παρατίθενται ο σκοπός της έρευνας, η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε με την παρουσίαση του ερευνητικού εργαλείου –ερωτηματολόγιο, το δείγμα που προσδιορίστηκε καθώς και ο τρόπος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων που συλλέχθηκαν. Επίσης διατυπώνονται οι ερευνητικές ερωτήσεις και οι αντίστοιχες ερευνητικές υποθέσεις.

3.1.Σκοπός της έρευνας

Η ανάλυση του ζητήματος του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού και οι επιπτώσεις του στη λήψη συνταξιοδοτικών αποφάσεων, είναι και ο σκοπός της παρούσας εργασίας. Ειδικότερα, η έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει αν η έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων επιδρά στη λήψη οικονομικών αποφάσεων και στην αποταμιευτική συμπεριφορά των ατόμων. Κύριος ερευνητικός στόχος της παρούσας έρευνας είναι να αξιολογηθεί το επίπεδο του χρηματοοικονομικού (αν)αλφαβητισμού όσων συμμετείχαν σε αυτή (πληθυσμός –στόχος). Επιπλέον η παρούσα διπλωματική εργασία επιδιώκει να διερευνήσει την πιθανότητα σχεδίασης συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

Τέλος ,σημαντικότερη επιδίωξη είναι η συμβολή της στην υπάρχουσα βιβλιογραφία κυρίως σε ότι αφορά τον τομέα του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού και την σύνδεσή του με τον χρηματοοικονομικό αναλφαβητισμό καθώς είναι ένα πεδίο έρευνας που στην Ελλάδα χρήζει περαιτέρω μελέτης.

3.2.Ερευνητικά ερωτήματα

Έπειτα από τη διατύπωση του σκοπού της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα διατυπώθηκαν ως ακολούθως:

1. Είναι τα άτομα εξοικειωμένα με τις έννοιες του πληθωρισμού , του επιτοκίου και της διαφοροποίησης κινδύνου;

2. Πως σχετίζεται ο χρηματοοικονομικός (αν)αλφαριθμητισμός με την αποταμιευτική συμπεριφορά των ατόμων;
3. Τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς είναι πιθανότερο να αποταμιεύσουν μέρος του εισοδήματός τους;
4. Διαθέτουν τα άτομα επαρκείς χρηματοοικονομικές γνώσεις και πληροφόρηση ώστε να προγραμματίσουν για την συνταξιοδότησή τους στα πλαίσια του νέου συνταξιοδοτικού και χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος;
5. Ποια είναι η σχέση μεταξύ της αποταμιευτικής συμπεριφοράς και του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού;
6. Τα επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων σχετίζεται με την πιθανότητα ενός συνταξιοδοτικού προγραμματισμού;

3.3.Ερευνητικές υποθέσεις

- 1.Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός συνδέεται θετικά με την κατανόηση των βασικών οικονομικών εννοιών του πληθωρισμού, του επιτοκίου, και της διαφοροποίησης κινδύνου.
- 2.Η κατανόηση της έννοιας του πληθωρισμού είναι πιο πιθανό να οδηγήσουν σε ένα πρόγραμμα αποταμίευσης για την συνταξιοδότηση.
- 3.Τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού τείνουν να έχουν θετική αποταμιευτική συμπεριφορά.
- 4.Το επίπεδο αποταμιευτικής συμπεριφοράς επηρεάζει τον προσωπικό προγραμματισμό συνταξιοδότησης.
- 5.Τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς είναι πιο πιθανό να κάνουν συνταξιοδοτικά οικονομικά σχέδια.

3.4.Μεθοδολογική προσέγγιση

Σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην παρούσα διπλωματική εργασία, αρχικά έγινε μια επισκόπηση των δευτερογενών πηγών όπως έχουν δημοσιευθεί και αφορούν το θέμα του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού.

Ακολούθως, βασιζόμενοι στις ήδη υπάρχουσες θεωρίες, τέθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα και διατυπώθηκαν οι ερευνητικές υποθέσεις.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι ερευνητικοί στόχοι και να ερευνηθεί αν επαληθεύονται ή διαψεύδονται οι ερευνητικές υποθέσεις, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της πρωτογενούς ποσοτικής ερευνητικής προσέγγισης. Το ερωτηματολόγιο αποτελεί το συνηθέστερο ερευνητικό εργαλείο της ποσοτικής μεθόδου.

3.5.Ερευνητικό Εργαλείο

Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου έγινε με τρόπο ώστε να συλλέξει δεδομένα που αναφέρονται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, στην γνώση τους για την έννοια του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, καθώς και στην χρηματοοικονομική, επενδυτική και αποταμιευτική τους συμπεριφορά. Το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με ερωτήσεις που αφορούν στον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό και τις προσδοκίες των ατόμων που ρωτήθηκαν για άνετη οικονομικά ζωή κατά τα χρόνια της συνταξιοδότησης. Ο σχεδιασμός του έγινε έτσι ώστε να είναι εύκολη η συμπλήρωσή του από τους ερωτώμενους.

Στο ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε περιλαμβάνονται 21 ερωτήσεις τόσο διχοτομικών αλλά και πολλαπλών επιλογών όσο και ερωτήσεις της 5 βάθμιας κλίμακας Likert. Η γλώσσα του ερωτηματολογίου είναι απλή και κατανοητή, ενώ και οι ερωτήσεις είναι όσο το δυνατόν σύντομες και σαφείς. Οι παραπάνω ενέργειες έγιναν με απώτερο σκοπό να υπάρχει αξιοπιστία στο ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε. Αξιόπιστο θεωρείται ένα ερωτηματολόγιο το οποίο παράγει αποτελέσματα και ασφαλή συμπεράσματα χωρίς σφάλματα στη μέτρηση.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η δεοντολογική πλευρά της έρευνας, στα πλαίσια τήρησης της προστασίας προσωπικών δεδομένων, γνωστοποιήθηκε από τον ερευνητή ότι η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική και ανώνυμη και τα στοιχεία που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τον σκοπό της παρούσας έρευνας.

3.6.Δειγματοληψία

Η εμπειρική έρευνα βασίστηκε στην τεχνική της μη πιθανοτικής δειγματοληψίας. Το δείγμα που επιλέχτηκε από τον πληθυσμό-στόχο, είναι δείγμα ευκολίας ή συμβατικό δείγμα (μη τυχαία δειγματοληψία) καθώς είναι πιο εύκολα προσβάσιμο, χωρίς κόστος και επιπλέον δεν υπάρχει η σχετική εμπειρία από τον ερευνητή.

Οι μονάδες του δείγματος είναι άτομα ενήλικες, εργαζόμενοι τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα της Ελλάδας, αλλά και ελεύθεροι επαγγελματίες, συνταξιούχοι και άνεργοι. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε 180 άτομα ώστε να διασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και συμμετείχαν στην έρευνα 143 (79,4%). Η διανομή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε κατά το διάστημα 24-31 Μαΐου 2024 και στη συνέχεια έγινε η ανάκτηση και επεξεργασία των δεδομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας μετά από την επεξεργασία και την ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων. Η συνοπτική παρουσίαση των δεδομένων της στατιστικής έρευνας γίνεται μέσω της περιγραφικής στατιστικής (descriptive statistics). Στόχος της περιγραφικής στατιστικής είναι η παρουσίαση των δεδομένων μιας στατιστικής έρευνας, με απλό και κατανοητό τρόπο. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων γίνεται με τη χρήση πινάκων (πινακοποίηση δεδομένων), γραφημάτων (οπτικοποίηση δεδομένων, ραβδογράμματα, πίτες κ.α.), και στατιστικών μέτρων (Χαλικιάς, Μανωλέσσου, Λάλου, 2015). Η ανάλυση και εξαγωγή των αντίστοιχων συμπερασμάτων αποτελεί την επαγωγική στατιστική ή στατιστική συμπερασματολογία (inferential statistics).

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε με το λογισμικό SPSS v28.0 και το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε ίσο με 0.05 σε όλες τις περιπτώσεις, ενώ το ερωτηματολόγιο έγινε με τη χρήση της πλατφόρμας Microsoft forms.

Μέσω του ερωτηματολογίου η παρούσα έρευνα προσπάθησε να δώσει απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα και να διερευνήσει την αποταμιευτική και την γενικότερη χρηματοοικονομική συμπεριφορά των ατόμων καθώς και την πιθανότητα πραγματοποίησης συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

4.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Φύλο

Στο ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας από τους 143 συμμετέχοντες οι 88 είναι γυναίκες οι οποίες αποτελούν το 61.5% του συνολικού δείγματος όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.1. και στο Γράφημα 4.1. Οι άνδρες αποτελούν το υπόλοιπο 38.5% (55 άτομα).

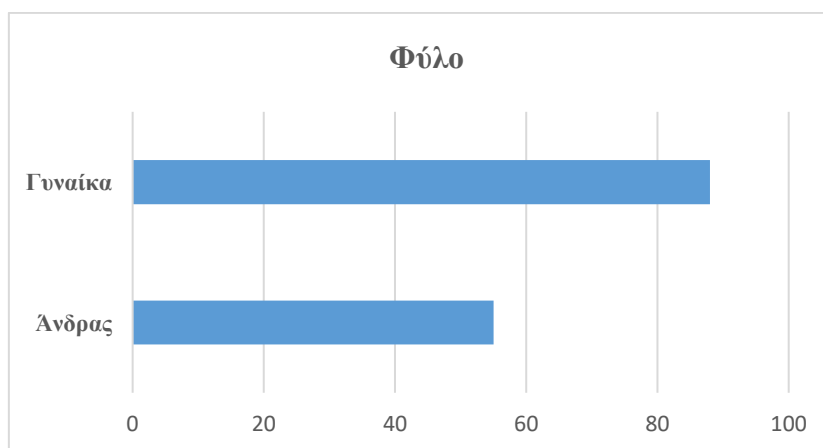
Πίνακας 4.1.

Φύλο

1. Πίνακας 4.1. Ερώτηση 1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Άνδρες	55	38,5%
Γυναίκες	88	61,5%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

2. Διάγραμμα 4.1. Φύλο συμμετεχόντων

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.1. Φύλο

Ηλικία

Σε ότι αφορά την ηλικιακή κατανομή του δείγματος, το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 40-49 ετών (37.1%), ενώ ακολουθούν οι ηλικίες 50-59 με 31.5%. Οι ηλικιακές ομάδες έως 29 ετών και 60+ έχουν το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής, με 9.1% και 8.4% αντίστοιχα. Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων ήτοι το 68,6 % (98 άτομα) είναι ηλικίας 40-59 ετών που σημαίνει ότι κάποιοι βρίσκονται στην προ συνταξιοδοτική ηλικία, με τα δεδομένα που επικρατούν κατά την συγγραφή της παρούσας διπλωματικής.

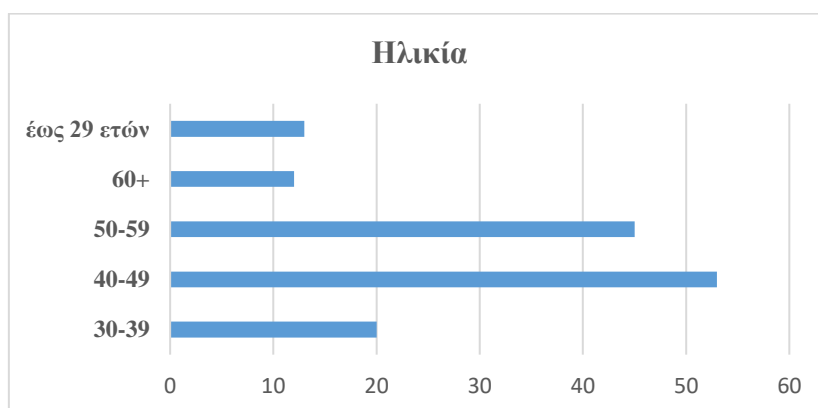
Πίνακας 4.2.

Ηλικία

2. Πίνακας 4.2. Ερώτηση 2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
έως 29 ετών	13	9,1
30-39	20	13,9
40-49	53	37,1
50-59	45	31,5
60+	12	8,4
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

3.Διάγραμμα 4.2.Ηλικιακή ομάδα

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.2. Ηλικία

Μορφωτικό επίπεδο

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων είναι απόφοιτοι ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (ΑΕΙ-ΤΕΙ) με ποσοστό 46.1%, ενώ το 44.1% κατέχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δίπλωμα. Μόνο το 9.8% είναι απόφοιτοι Γυμνασίου ή Λυκείου, όπως παρατηρείται στον πίνακα 4.3. και στο γράφημα 4.3.Πρόκειται για ένα δείγμα με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

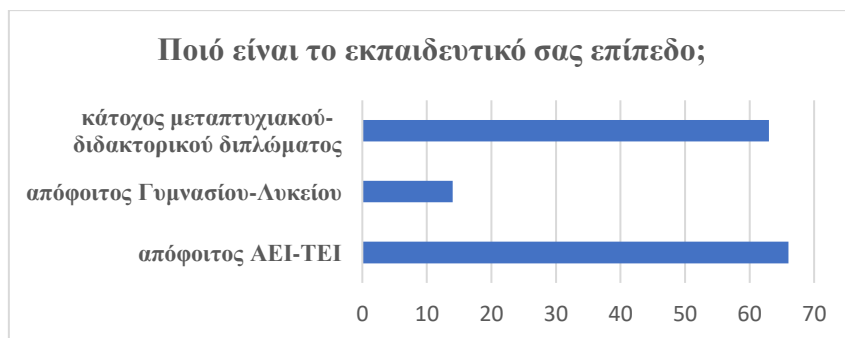
Πίνακας 4.3.

Μορφωτικό επίπεδο

3.Πίνακας 4.3.Ερώτηση 3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Απόφοιτος Γυμνασίου-Λυκείου	14	9,8%
Απόφοιτος ΑΕΙ-ΤΕΙ	66	46,1%
Κάτοχος μεταπτυχιακού-διδακτορικού διπλώματος	63	44,1%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

4.Διάγραμμα 4.3.Εκπαιδευτικό επίπεδο

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.3. Εκπαιδευτικό επίπεδο

Εργασιακή απασχόληση

Όπως φαίνεται στον πίνακα 4.4. και στο διάγραμμα 4.4., η πλειονότητα των συμμετεχόντων, το 90.2%, είναι μισθωτοί, ενώ οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι συνταξιούχοι αποτελούν το 3.5% έκαστος. Οι άνεργοι αποτελούν το 2.8% του συνολικού δείγματος

Πίνακας 4.4.

Εργασιακή απασχόληση

4.Πίνακας 4.4.Ερώτηση 4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Μισθωτός	129	90,2%
Ελεύθερος Επαγγελματίας	5	3,5%
Συνταξιούχος	5	3,5%
Άνεργος	4	2,8%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

5.Διάγραμμα 4.4.Επαγγελματική απασχόληση

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.4.Επαγγελματική απασχόληση

Εισοδηματικό επίπεδο

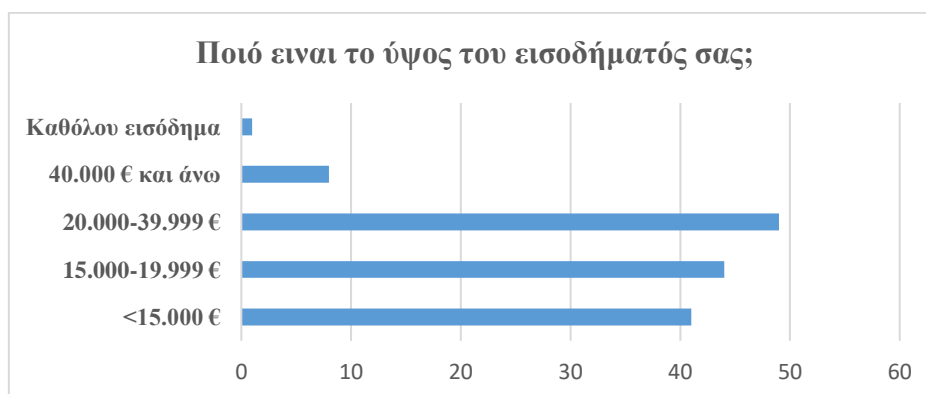
Η μεγαλύτερη μερίδα των συμμετεχόντων έχει ετήσιο εισόδημα μεταξύ 15.000 και 39.999 ευρώ, με το 30.8% να ανήκει στην κατηγορία 15.000-19.999 ευρώ και το 34.3% στην κατηγορία 20.000-39.999 ευρώ. Μόνο το 5.6% έχει εισόδημα άνω των 40.000 ευρώ, ενώ το 28.6% έχει εισόδημα κάτω των 15.000 ευρώ. Ένα μικρό ποσοστό (0.7%) δεν έχει καθόλου εισόδημα. Τα παραπάνω απεικονίζονται παρακάτω:

Πίνακας 4.5.Εισοδηματικό επίπεδο

5.Πίνακας 4.5.Ερώτηση 5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Καθόλου εισόδημα	1	0.7%
<15.000 €	41	28,6%
15.000-19.999 €	44	30.8%
20.000-39.999 €	49	34.3%
40.000 € και άνω	8	5.6%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

6.Διάγραμμα 4.5.Εισοδηματικό επίπεδο

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.5.Εισοδηματικό επίπεδο

4.2.Ερωτήσεις και αποτελέσματα ερωτηματολογίου

Στην πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασία και προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο οι συμμετέχοντες είναι χρηματοοικονομικά αλφαριθμητισμένοι, ζητήθηκε να απαντήσουν σε μια σειρά ερωτήσεων που σχετίζονται με τις χρηματοοικονομικές γνώσεις, τη χρηματοοικονομική συμπεριφορά και την χρηματοοικονομική στάση.

Καθώς το θέμα της παρούσας διπλωματικής είναι ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός, η αντίστοιχη ερώτηση συμπεριλαμβάνεται στο ερωτηματολόγιο αμέσως μετά τα δημογραφικά στοιχεία. Από τον πίνακα 4.6 και το γράφημα 4.6 προκύπτει ότι το 60.8% (87 άτομα) γνωρίζουν την έννοια του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού ενώ το υπόλοιπο 39.2% (56 άτομα) δεν την γνωρίζουν. Αυτή η κατανομή δείχνει ότι, ενώ η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έχει επίγνωση της έννοιας του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, ένα σημαντικό ποσοστό παραμένει αναλφάβητο σε αυτό το πεδίο.

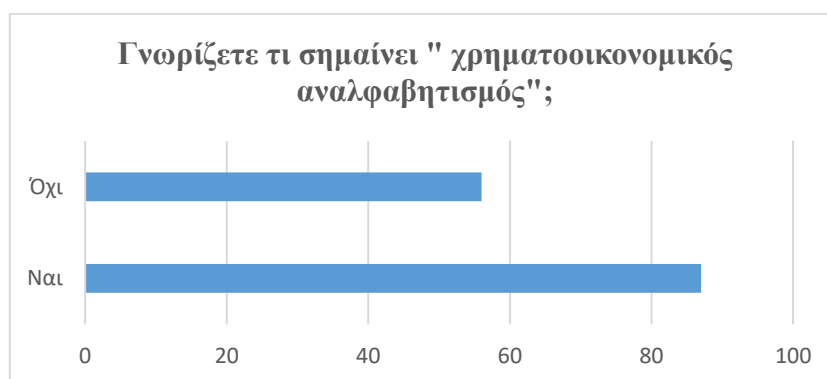
Πίνακας 4.6.

Γνωρίζετε τι σημαίνει « χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός»;

6.Πίνακας 4.6.Ερώτηση 6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	87	60.8%
Όχι	56	39.2%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

7.Διάγραμμα 4.6.Γνώση της έννοιας του "Χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού"

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

**Διάγραμμα 4.6. Γνώση της έννοιας του
«Χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού»**

4.2.1.Χρηματοοικονομική συμπεριφορά

Στη συνέχεια τέθηκαν ερωτήσεις που αφορούν την χρηματοοικονομική συμπεριφορά και σχετίζονται με την διαχείριση των προσωπικών οικονομικών όπως την έγκυρη πληρωμή λογαριασμών, την ανάληψη χρεών, την σύνταξη προσωπικού προϋπολογισμού και την αυτοαξιολόγηση σχετικά με γνώσεις πάνω σε οικονομικά ζητήματα.

Στην επόμενη ερώτηση του ερωτηματολογίου που αφορά στο κατά ποσό οι ερωτώμενοι πληρώνουν έγκαιρα τους λογαριασμούς τους (Δ.Ε.Η. κινητό τηλέφωνο κ.α),η συντριπτική πλειοψηφία από τους 143 ερωτώμενους απάντησε ότι τους πληρώνει εγκαίρως (131 άτομα) ενώ 12 άτομα δήλωσαν ότι δεν το κάνουν. Το γεγονός αυτό δηλώνει ότι οι ερωτώμενοι διακρίνονται από μια σημαντική χρηματοοικονομική πειθαρχία και ευθύνη. Το 8% των ατόμων που δήλωσαν ότι δεν πληρώνουν έγκαιρα τους λογαριασμούς υποδηλώνει ανεπάρκεια στη διαχείριση χρημάτων και έλλειψη προγραμματισμού, υποκρύπτοντας χαμηλό χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στον παρακάτω πίνακα 4.7. και διαγραμματικά στο γράφημα 4.7.

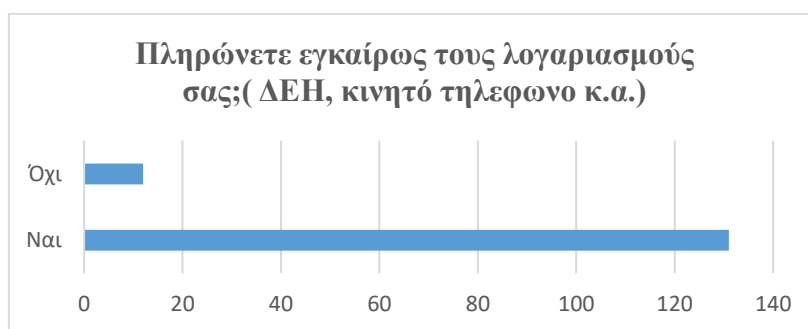
Πίνακας 4.7.

**Πληρώνετε εγκαίρως τους λογαριασμούς σας;
(ΔΕΗ, κινητό τηλέφωνο κ.α.);**

7.Πίνακας 4.7.Ερώτηση 7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	131	91.6%
Όχι	12	8.4%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

8.Διάγραμμα 4.7.Έγκαιρη πληρωμή υποχρεώσεων

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.7.

Έγκαιρη πληρωμή λογαριασμών

Στην συνέχεια οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν στη διαχείριση των προσωπικών τους οικονομικών και την ανάληψη χρεών. Όσοι απάντησαν θετικά, ζητήθηκε να βαθμολογήσουν σε μια κλίμακα από το 1(καθόλου άνετα) έως το 5(πολύ άνετα), ποσό άνετα νοιώθουν για την αποπληρωμή των χρεών που έχουν

αναλάβει. Το 56.6% των συμμετεχόντων (81 άτομα) έχει αναλάβει χρέη, ενώ το 43.4% (62 άτομα) δεν έχει αναλάβει τέτοιου είδους οικονομικές υποχρεώσεις.

Οι απαντήσεις των 81 συμμετεχόντων που έχουν αναλάβει χρέη είναι μοιρασμένες. Το 13.9% (11 άτομα) νιώθουν «καθόλου άνετα», το 35.8% (29 άτομα) επέλεξε την ενδιάμεση επιλογή 3 «Κάπως άνετα», εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο μια σχετική αισιοδοξία ότι θα καταφέρει να ανταποκριθεί στα χρέη που έχει αναλάβει. Το ίδιο ακριβώς ποσοστό 35,8,% (29 άτομα) εμφανίζουν και οι κλίμακες 4 και 5 αθροιστικά, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο μια εμπιστοσύνη των ατόμων ως προς την διαχείριση των χρεών τους. Στους πίνακες 4.8. & 4.9. και στα αντίστοιχα διαγράμματα απεικονίζονται τα παραπάνω αποτελέσματα.

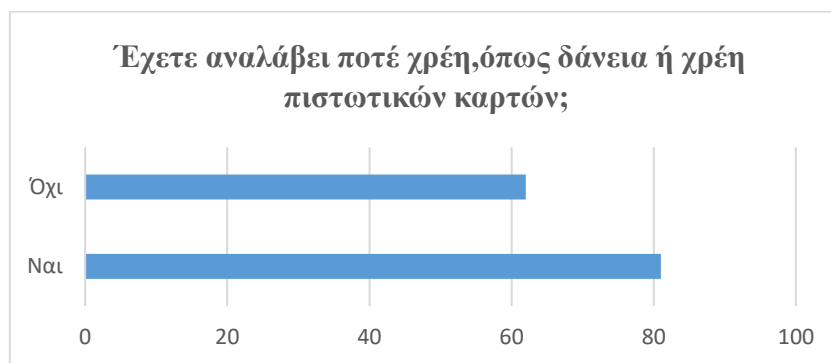
Πίνακας 4.8.

Έχετε αναλάβει ποτέ χρέη, όπως δάνεια ή χρέη πιστωτικών καρτών;

8.Πίνακας 4.8.Ερώτηση 8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	81	56.6%
Όχι	62	43.4%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

9.Διάγραμμα 4.8.Ανάληψη χρεών

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.8.

Ανάληψη χρεών

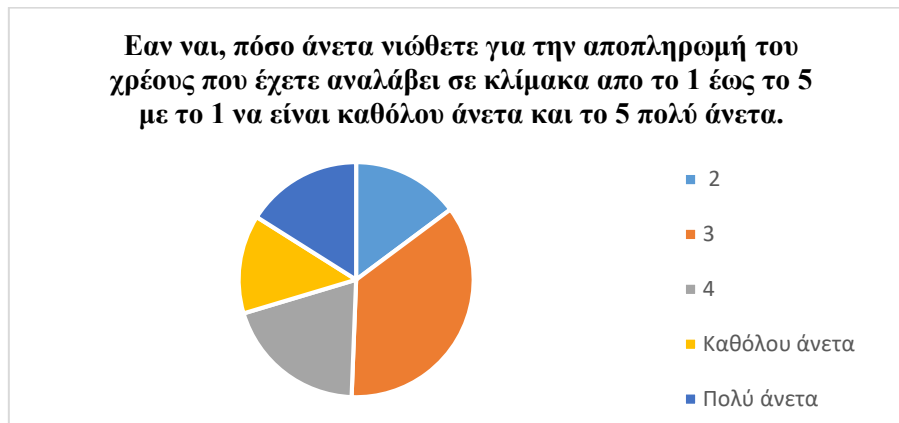
Πίνακας 4.9.

Εάν ναι, πόσο άνετα νιώθετε για την αποπληρωμή του χρέους που έχετε αναλάβει σε κλίμακα από το 1 έως το 5, με το 1 να είναι καθόλου άνετα και το 5 να είναι πολύ άνετα.

9.Πίνακας 4.9.Ερώτηση 9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
(1)-Καθόλου άνετα	11	13.6 %
(2)-Όχι πολύ άνετα	12	14.8%
(3)-Κάπως άνετα	29	35.8%
(4)-Αρκετά άνετα	16	19.8%
(5)-Πολύ άνετα	13	16%
Σύνολο	81	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

10.Διάγραμμα 4.9.Άνεση ως προς την αποπληρωμή των χρεών

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.9.

Άνεση ως προς την αποπληρωμή των χρεών

Οι επόμενες ερωτήσεις σχετίζονται με την σχεδίαση κάποιου προϋπολογισμού για τα διαχείριση των προσωπικών οικονομικών και κατά ποσό πιστεύουν όσοι απαντούν θετικά ότι θα τηρηθεί ο προϋπολογισμός που σχεδίασαν.

Ένα ποσοστό 78% (111 άτομα) δήλωσε ότι κάνει προϋπολογισμό για τα προσωπικά του οικονομικά, σε αντίθεση με ένα 32% (22 άτομα) που δεν κάνει.

Όπως έχει αναφερθεί και στη θεωρητική προσέγγιση, η σύνταξη ενός προϋπολογισμού για την διαχείριση των προσωπικών οικονομικών αποτελεί μια κρίσιμη δεξιότητα και συνδέετε άμεσα με τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό.

Από τους 111 που απάντησαν θετικά ότι κάνουν κάποιο προϋπολογισμό, παραπάνω από τους μισούς, το 57% δήλωσε ότι είναι «αρκετά σίγουρος/η» ότι θα καταφέρει να τηρήσει τον προϋπολογισμό που έθεσε. Εξίσου σημαντικό όμως είναι και το ποσοστό των ατόμων που απάντησαν ότι είναι «Όχι, πολύ σίγουρος/η» το οποίο είναι στο 29%.

Οι δύο ακραίες απαντήσεις «καθόλου σίγουρος/η» και «πολύ σίγουρος /η» είχαν το ίδιο ποσοστό απαντήσεων 7%.

Ακολουθεί ο παρακάτω πίνακας 4.10 και το γράφημα 4.10.

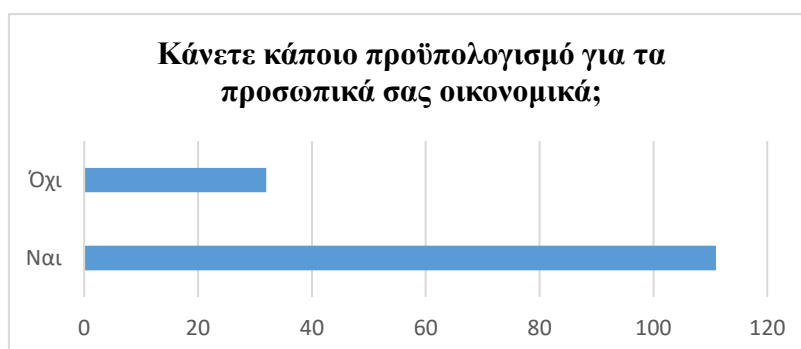
Πίνακας 4.10.

Κάνετε κάποιο προϋπολογισμό για τα προσωπικά σας οικονομικά;

10. Πίνακας 4.10. Ερώτηση 10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	111	78%
Όχι	32	22%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

11. Διάγραμμα 4.10. Προσωπικός προϋπολογισμός

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.10

Προσωπικός προϋπολογισμός

Όπως και στις προηγούμενες ερωτήσεις και στην επόμενη 11^η ερώτηση ζητήθηκε να απαντήσουν όσοι είχαν απαντήσει «Ναι» στην ερώτηση 10. Η ερώτηση 11 σχετίζεται με την εμπιστοσύνη που έχουν τα άτομα ότι θα καταφέρουν να τηρήσουν τον προσωπικό τους προϋπολογισμό.

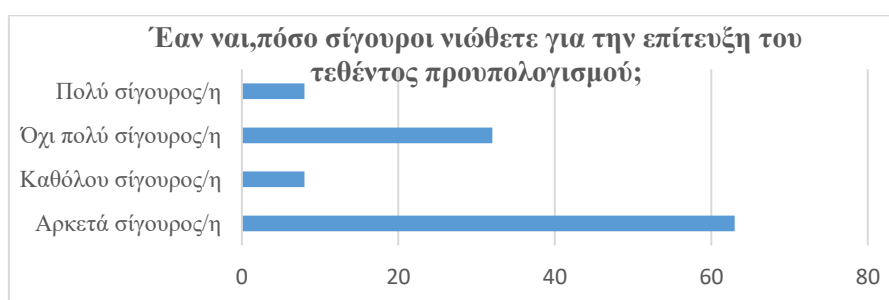
Πίνακας 4.11.

Εάν ναι, πόσο σίγουροι νιώθετε για την επίτευξη του τεθέντος προϋπολογισμού;

11.Πίνακας 4.11.Ερώτηση 11

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Καθόλου σίγουρος/η	8	7
Όχι πολύ σίγουρος/η	32	29
Αρκετά σίγουρος/η	63	57
Πολύ σίγουρος/η	8	7
Σύνολο	111	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

12.Διάγραμμα 4.11.Επίτευξη προσωπικού προϋπολογισμού

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.11.

Στην ερώτηση 12 οι συμμετέχοντες αξιολόγησαν τις γενικές τους γνώσεις πάνω σε οικονομικά θέματα με την πλειοψηφία, το 48.3% (69 άτομα), να τις χαρακτηρίζει ως καλές. Το 30.1% (43 άτομα) τις θεωρεί μέτριες, το 19.6% (28 άτομα) πολύ καλές και μόνο το 2.1% (3 άτομα) καθόλου καλές.

Ένα μεγάλο ποσοστό 68% δήλωσε ότι έχει από καλές έως πολύ καλές γνώσεις πάνω σε οικονομικά θέματα. Τα παραπάνω απεικονίζονται στους παρακάτω πίνακες και γραφήματα.(4.12).

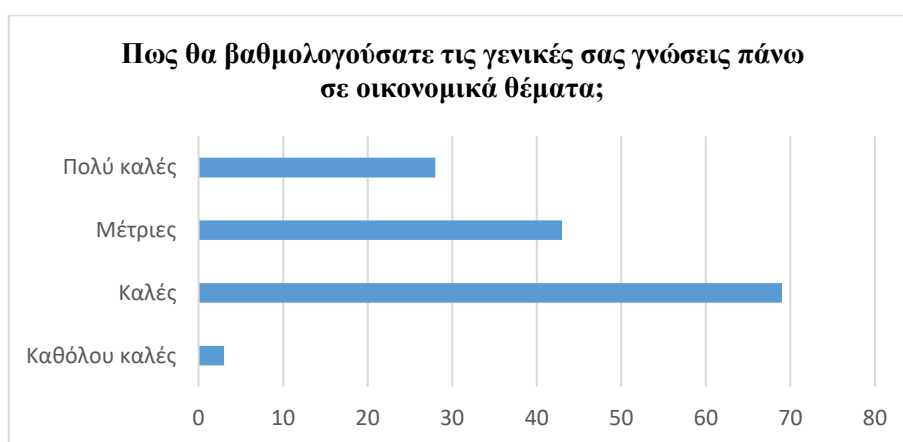
Πίνακας 4.12.

Πως θα βαθμολογούσατε τις γενικές σας γνώσεις πάνω σε οικονομικά θέματα;

12.Πίνακας 4.12.Ερώτηση 12

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Καθόλου καλές	3	2.1%
Μέτριες	43	30%
Καλές	69	48.3%
Πολύ καλές	28	19.6%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

13.Διάγραμμα 4.12.Αυτοαξιολόγηση γνώσεων

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.12.Αυτοαξιολόγηση γνώσεων

Στην επόμενη κατηγορία ερωτήσεων ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να απαντήσουν σε 2 ερωτήσεις που σχετίζονται με την έννοια του πληθωρισμού και πως αυτός επηρεάζει το κόστος διαβίωσης και την αγοραστική δύναμη. Τα αποτελέσματα ήταν τα αναμενόμενα καθώς το 98.6% (141 άτομα) γνωρίζουν για την έννοια του πληθωρισμού και τις επιπτώσεις του. Αυτό το ποσοστό υποδηλώνει μια ισχυρή εξοικείωση με την έννοια του πληθωρισμού. Διαγραμματικά αυτά έχουν ως παρακάτω (Πίνακας και διάγραμμα 4.13).

Από τα άτομα που δήλωσαν ότι γνωρίζουν τον πληθωρισμό, το 98.6% πιστεύει ότι ο πληθωρισμός μειώνει την αγοραστική τους δύναμη, ενώ μόνο το 0.7% θεωρεί ότι αυξάνει την αγοραστική του δύναμη. Ένα άλλο 0.7% πιστεύει ότι ο πληθωρισμός δεν έχει καμία επίδραση στην αγοραστική τους δύναμη (πίνακας και διάγραμμα 4.14).

Πίνακας 4.13.

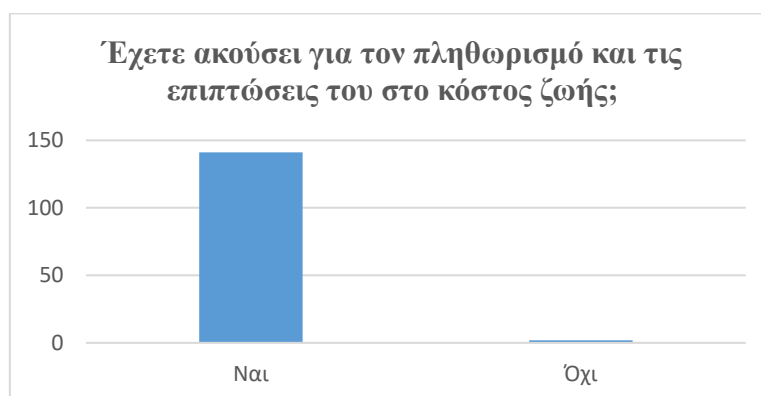
Έχετε ακούσει για τον πληθωρισμό και τις επιπτώσεις του στο κόστος ζωής;

13.Πίνακας 4.13.Ερώτηση 13

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	141	98.6
Όχι	2	1.4
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

14.Διάγραμμα 4.13.Κατανόηση έννοιας πληθωρισμού

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.13.Κατανόηση έννοιας πληθωρισμού

Πίνακας 4.14.

Αν ναι, πως επηρεάζει ο πληθωρισμός την αγοραστική σας δύναμη;

14.Πίνακας 4.14.Ερώτηση 14

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ο πληθωρισμός μειώνει την αγοραστική μου δύναμη	139	98.6
Ο πληθωρισμός αυξάνει την αγοραστική μου δύναμη	1	0,7
Ο πληθωρισμός δεν έχει καμία επίδραση στην αγοραστική μου δύναμη.	1	0,7
Σύνολο	141	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Αν ναι, πως επηρεάζει ο πληθωρισμός την αγοραστική σας δύναμη;

15. Διάγραμμα 4.14. Συσχέτιση πληθωρισμού με αγοραστική δύναμη

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.14. Συσχέτιση πληθωρισμού με αγοραστική δύναμη

4.2.2. Αποταμιευτική συμπεριφορά

Στη συνέχεια ακολουθούν ερωτήσεις που σχετίζονται με την αποταμιευτική και επενδυτική συμπεριφορά των ατόμων προκειμένου να διαπιστωθεί με ποιο τρόπο διαχειρίζονται τα χρήματά τους

Στην ερώτηση 15 ζητήθηκε να επιλέξουν ποια φράση τους αντιπροσωπεύει καλύτερα και αφορά την αποταμιευτική τους συμπεριφορά. Από τα 143 άτομα τα 97 που αντιπροσωπεύουν το 68% των ερωτηθέντων, απάντησαν ότι «αποταμιεύουν .περιστασιακά» ή «αποταμιεύουν πάντα». Επίσης, ένα αξιόλογο ποσοστό 28% (40 άτομα) δηλώνουν ότι «Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου». Υπήρξαν και 6 άτομα (4%) που απάντησαν ότι «Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα».

Τα παραπάνω στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα δεν είναι πολύ ενθαρρυντικά ως αναφορά την σημασία που δίνουν οι ερωτώμενοι στα οφέλη της αποταμίευσης. Ένα ποσοστό 75% είτε δεν αποταμιεύει ή αποταμιεύει περιστασιακά παραμένοντας με αυτό τον τρόπο απροστάτευτο μπροστά σε ένα μελλοντικό απρόβλεπτο γεγονός. Βέβαια το 28% των ατόμων που απάντησαν ότι δεν αποταμιεύουν λόγω μη επάρκειας του εισοδήματός τους, ενδέχεται υπό διαφορετικές συνθήκες να ήταν εν δυνάμει αποταμιευτές. Ενθαρρυντικό είναι και το ποσοστό των ατόμων που δηλώνει ότι «αποταμιεύουν πάντα», υποδηλώνοντας με αυτό τον τρόπο μια ορθή αποταμιευτική συμπεριφορά. Ως αναφορά το 4% που δήλωσε ότι «δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα», ίσως σχετίζεται με την έλλειψη πληροφόρησης ή κάποιου κινήτρου. Τα παραπάνω απεικονίζονται στον πίνακα 4.15. και στο αντίστοιχο διάγραμμα.

Πίνακας 4.15.

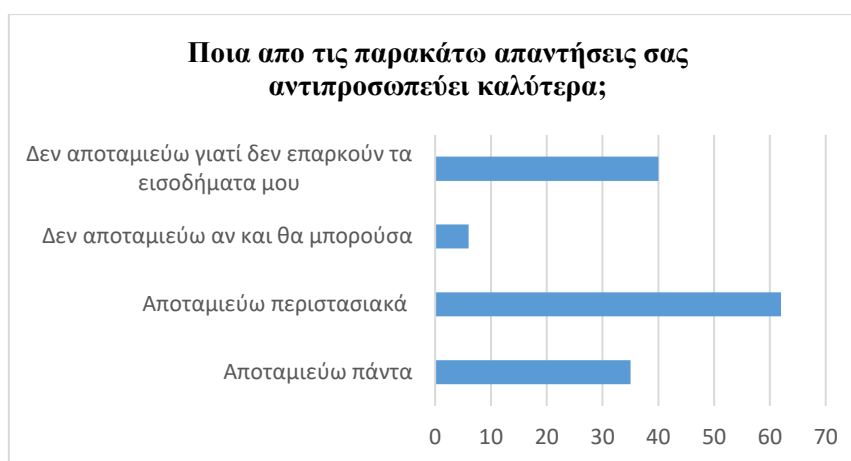
Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;

15. Πίνακας 4.15. Ερώτηση 15

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Αποταμιεύω πάντα	35	25
Αποταμιεύω περιστασιακά	62	43
Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	6	4
Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	40	28
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

16. Διάγραμμα 4.15. Στάση συμμετεχόντων ως προς την αποταμίευση

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.15.

Στάση συμμετεχόντων ως προς την αποταμίευση

Όσοι απάντησαν ότι αποταμιεύουν (97 άτομα), τους ζητήθηκε να δηλώσουν για ποιο λόγο το κάνουν. Η πλειονότητα των ερωτώμενων απάντησε ότι αποταμιεύει «Για να αντιμετωπίσω μια έκτακτη ανάγκη» σε ποσοστό 67%. Η αμέσως επόμενη απάντηση με ποσοστό 17% είναι «Για να έχω οικονομική ανεξαρτησία», ενώ με ποσοστό 8%

αντίστοιχα ακολουθούν οι απαντήσεις που αφορούν στην αξιοποίηση μιας επενδυτικής ευκαιρίας και η καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδότηση.

Η δημιουργία κεφαλαίου για την αντιμετώπιση μιας έκτακτης ανάγκης είναι ένας σπουδαίος λόγος προκειμένου κάποιος να αποταμιεύσει και οι έρευνες έχουν δείξει ότι είναι η πρώτη κύρια αιτία που ενεργοποιεί την αποταμιευτική συμπεριφορά των ατόμων. Το ποσοστό 67% σε αυτή την απάντηση το επαληθεύει.

Από την άλλη πλευρά, οι ερωτώμενοι δεν κάνουν μακροχρόνιες προβλέψεις για τα χρόνια της συνταξιοδότησης προκειμένου να έχουν μια καλύτερη ποιότητα ζωής και αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το κίνητρο για αποταμίευση με γνώμονα την συνταξιοδοτική περίοδο είναι σχετικά χαμηλό.

Το ίδιο χαμηλό είναι και το κίνητρο για την αξιοποίηση μιας επενδυτικής ευκαιρίας, οι οποίες σε περιόδους χρηματοπιστωτικών κρίσεων αυξάνονται. Αυτό ίσως να είναι αποτέλεσμα του χρηματοοικονομικού αναλαβητισμού καθώς και της έλλειψης πληροφόρησης αλλά και δυσκολίας πρόσβασης σε χρηματοοικονομικές αγορές. Τα παραπάνω απεικονίζονται στον πίνακα 4.16. και στο αντίστοιχο διάγραμμα

Πίνακας 4.16.

Αν αποταμιεύετε, ποιος είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο αποταμιεύετε;

16.Πίνακας 4.16.Ερώτηση 16

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Για να αντιμετωπίσω μια έκτακτη	65	67%
Για να αξιοποιήσω μια επενδυτική ευκαιρία	8	8%
Για να έχω οικονομική ανεξαρτησία	16	17%
Για να έχω καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο	8	8%
Σύνολο	97	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.16. Λόγοι αποταμίευσης

4.2.3. Επενδυτική συμπεριφορά

Στη συνέχεια του ερωτηματολογίου ζητήθηκε από τα άτομα να απαντήσουν σε ερωτήσεις που σχετίζονται με επενδυτικά προϊόντα. Αρχικά ζητήθηκε να δηλώσουν αν έχουν επενδύσει σε ασφαλιστικά ή επενδυτικά προϊόντα και σε περίπτωση θετικής απάντησης να δηλώσουν σε τί είδους προϊόντα και αν για αυτές τις επενδυτικές τους ενέργειες ζήτησαν την καθοδήγηση κάποιου χρηματοοικονομικού συμβούλου. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων, το 62.9%, δεν έχει επενδύσει ποτέ τα χρήματά της σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα. Ωστόσο, ένα σημαντικό ποσοστό, 37.1%, έχει πραγματοποιήσει επενδύσεις.

Από τη θεωρητική προσέγγιση γνωρίζουμε ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι στενά συνδεδεμένος με την πραγματοποίηση επενδύσεων. Η μη πραγματοποίηση επενδυτικών κινήσεων από τα άτομα μπορεί να οφείλετε στην έλλειψη γνώσεων ή κατανόησης των χρηματοοικονομικών εννοιών και ενδεχομένως την αποφυγή του κινδύνου και της αβεβαιότητας που εμπεριέχει μια οποιαδήποτε χρηματοοικονομική κίνηση. Τα παραπάνω αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 4.17. και στο διάγραμμα 4.17.

Πίνακας 4.17.

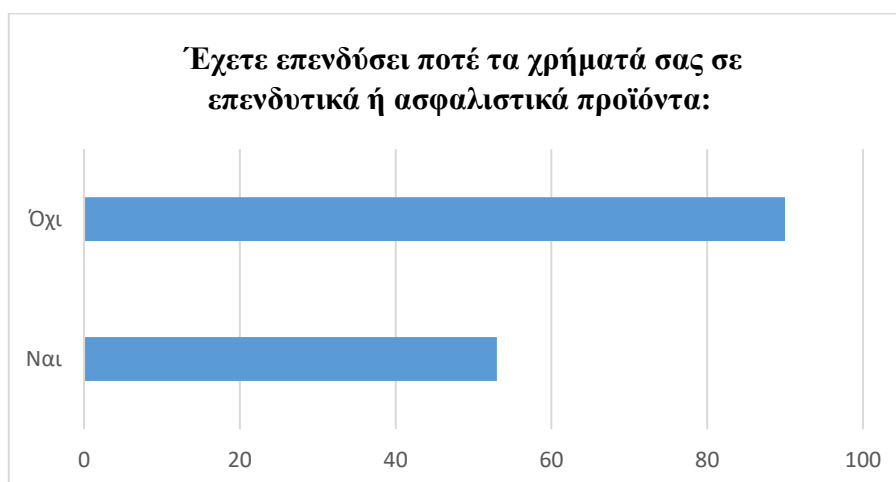
Έχετε επενδύσει ποτέ τα χρήματά σας σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα;

17.Πίνακας 4.17.Ερώτηση 17

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	53	37.1%
Όχι	90	62.9%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

18.Διάγραμμα 4.17.Πραγματοποίηση επενδύσεων σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.17. Πραγματοποίηση επενδύσεων σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα

Τα 53 άτομα που ανταποκρίθηκαν θετικά στην ερώτηση απάντησαν και στις δύο επόμενες που αφορούν στην ενδεχόμενη λήψη χρηματοοικονομικών συμβουλών και στο είδος των προϊόντων που έχουν επενδύσει.

Ένα ποσοστό 66% (35 άτομα) από τα 53 δήλωσαν ότι δεν ζήτησαν κάποια καθοδήγηση από χρηματοοικονομικό σύμβουλο σε αντίθεση με το υπόλοιπο 34% που απευθύνθηκε. Αυτό υποδηλώνει ότι αν και ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων επενδύει, οι περισσότεροι δεν αναζητούν επαγγελματική βοήθεια, κάτι που μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις τους και την κατανόηση των επενδυτικών κινδύνων.

Το πολύ υψηλό ποσοστό όσων δεν ζήτησαν κάποια χρηματοοικονομική συμβουλή έρχεται να επιβεβαιώσει τα ευρήματά που έχουν καταδείξει οι διεθνείς έρευνες (Ευρωβαρόμετρο 2023) για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Σε όλες τις χώρες τις

Ε.Ε., υπάρχει χαμηλή εμπιστοσύνη στις συμβουλές ενός ειδικού χρηματοοικονομικού συμβούλου. Οι αιτίες για αυτή την χαμηλή εμπιστοσύνη ενδεχομένως να σχετίζονται με την έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων από τα άτομα και συνεπώς την μη ύπαρξη μιας κριτικής αξιολόγησης των συμβουλών που λαμβάνουν, αλλά ενδεχομένως να υποδείχνει και μια υπερβολική εμπιστοσύνη των ατόμων στις ικανότητες τους. Τα παραπάνω απεικονίζονται στον πίνακα 4.18. και στο αντίστοιχο διάγραμμα.

Πίνακας 4.18.

Εάν ναι, ζητήσατε την καθοδήγηση κάποιου επαγγελματία χρηματοοικονομικού συμβούλου;

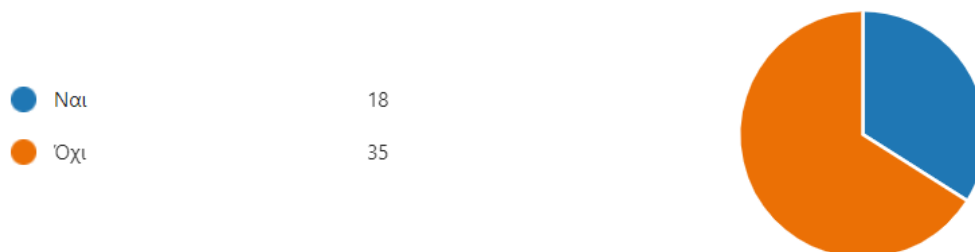
18.Πίνακας 4.18.Ερώτηση 18

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	18	34%
Όχι	35	66%
Σύνολο	53	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Εάν ναι, ζητήσατε την καθοδήγηση κάποιου επαγγελματία χρηματοοικονομικού συμβούλου;

19.Διάγραμμα 4.18.Καθοδήγηση από χρηματοοικονομικό σύμβουλο

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.18. Καθοδήγηση από χρηματοοικονομικό σύμβουλο

Σχετικά με τα χρηματοοικονομικά προϊόντα στα οποία επενδύουν, οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να απαντήσουν σε περισσότερες από μια επιλογές. Δόθηκαν συνολικά 102 απαντήσεις.

Από τα αποτελέσματα (Διάγραμμα 4.19 και Πίνακας 4.19) προέκυψε ότι το 31,3% των απαντήσεων ήταν η επένδυση σε μετοχές, το 25,5% η επένδυση σε αμοιβαία κεφάλαια, πολύ κοντά με την επένδυση σε μια ασφάλεια ζωής με ποσοστό 22,5%. Η επένδυση σε

ομόλογα είχε 16 απαντήσεις ενώ 5 απαντήσεις είχαν τα Κρυπτονομίσματα και τα διάφορα αλλά είδη επενδύσεων

Οι 97 από τις 102 απαντήσεις (90,5%) αφορούν επένδυση σε μετοχές, αμοιβαία κεφάλαια, ομόλογα και ασφάλεια ζωής. Οι επενδυτικές προτιμήσεις δείχνουν μια τάση προς ασφαλέστερες επιλογές, με μικρή διαφοροποίηση κινδύνου. Οι μετοχές και τα αμοιβαία κεφάλαια, αποτελούν παραδοσιακές επενδυτικές επιλογές, χωρίς να αποφεύγετε η έκθεση σε οικονομικό κίνδυνο. Αντίθετα επενδύσεις σε ομόλογα και σε μια ασφάλεια ζωής παρέχουν περισσότερη ασφάλεια και προβλεψιμότητα. Η επένδυση σε μετοχές, όπως και στα υπόλοιπα χρηματοοικονομικά προϊόντα, απαιτούν καλή κατανόηση των αγορών και ικανότητα λήψης στρατηγικών αποφάσεων.

Πίνακας 4.19.

Σε τι προϊόντα έχετε επενδύσει; (επιτρέπονται περισσότερες από μία επιλογές)

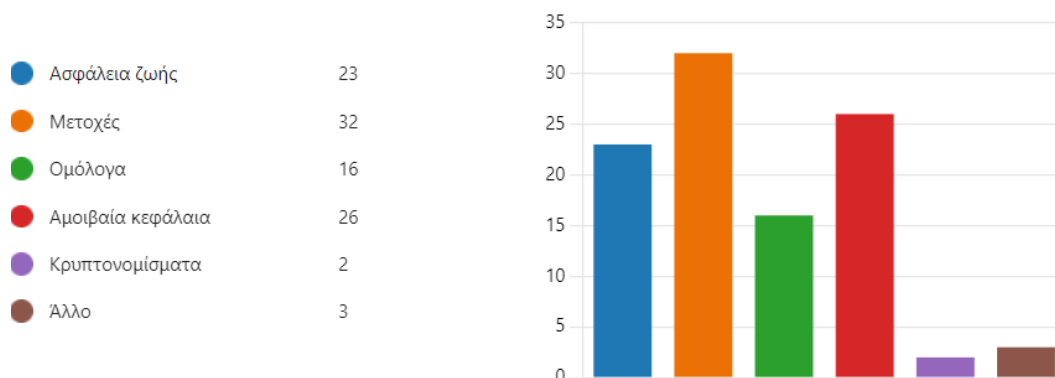
19.Πίνακας 4.19.Ερώτηση 19

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ασφάλεια ζωής	23	22.5%
Μετοχές	32	31.3%
Ομόλογα	16	15.7%
Αμοιβαία κεφάλαια	26	25.5%
Κρυπτονομίσματα	2	2%
Άλλο	3	3%
Σύνολο	102	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

**Σε τι προϊόντα έχετε επενδύσει;
(επιτρέπονται περισσότερες από μία επιλογές)**

20. Διάγραμμα 4.19. Επιλογές επενδυτικών προϊόντων

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.19. Επιλογές επενδυτικών προϊόντων

4.2.4. Συνταξιοδοτικός προγραμματισμός

Το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με δύο ερωτήσεις που σχετίζονται με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό.

Η μία ερώτηση αφορά τον σχεδιασμό από τους συμμετέχοντες κάποιου πλάνου αποταμίευσης/επένδυσης, ώστε τα χρόνια της συνταξιοδότησης να μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες τους και η άλλη σχετίζεται με το πόσο σίγουροι είναι ότι θα έχουν αρκετά χρήματα για να ζούνε άνετα κατά τα χρόνια της συνταξιοδότησης.

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων, το 75%, δήλωσε ότι δεν έχει σχεδιάσει κάποιο πλάνο επένδυσης /αποταμίευσης για τα χρόνια της συνταξιοδότησης. Ωστόσο, ένα ποσοστό, 25%, έχει πραγματοποιήσει κάποιο σχέδιο.

Η διασφάλιση οικονομικής ασφάλειας κατά τη συνταξιοδότηση είναι σημαντική, αλλά ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός μπορεί να αποτελεί εμπόδιο. Πολλοί άνθρωποι δυσκολεύονται να κατανοήσουν βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει την ικανότητά τους να προγραμματίσουν σωστά για το μέλλον.

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων, το 83%, δήλωσε ότι «είναι καθόλου ή λίγο σίγουροι» ότι θα έχουν επάρκεια χρημάτων κατά την περίοδο της συνταξιοδότησης.

Οι απαντήσεις των ερωτώμενων στις παραπάνω ερωτήσεις, αντικατοπτρίζουν πλήρως την γενικότερη απαισιοδοξία των Ελλήνων σχετικά με τα οικονομικά τους και το οποίο

έχει καταγραφεί στην πρόσφατη έρευνα του ΟΟΣΑ(2023) που αφορά στην Ελλάδα. Επιπλέον επιβεβαιώνει, ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων κατά τα χρόνια της συνταξιοδότησης, θα βασιστεί στη σύνταξη που θα λαμβάνει από τον κρατικό συνταξιοδοτικό φορέα.

Η μη πραγματοποίηση κάποιου συνταξιοδοτικού προγραμματισμού και η γενικότερη απαισιοδοξία για την επάρκεια των χρημάτων κατά την περίοδο της συνταξιοδότησης μπορεί να επηρεάσει τη γενικότερη ποιότητα της ζωής τους. Οι έρευνες κατέδειξαν ότι τα άτομα κάτω από μια τέτοια πίεση αισθάνονται οικονομική ανασφάλεια και διακατέχονται από ψυχολογικό στρες.

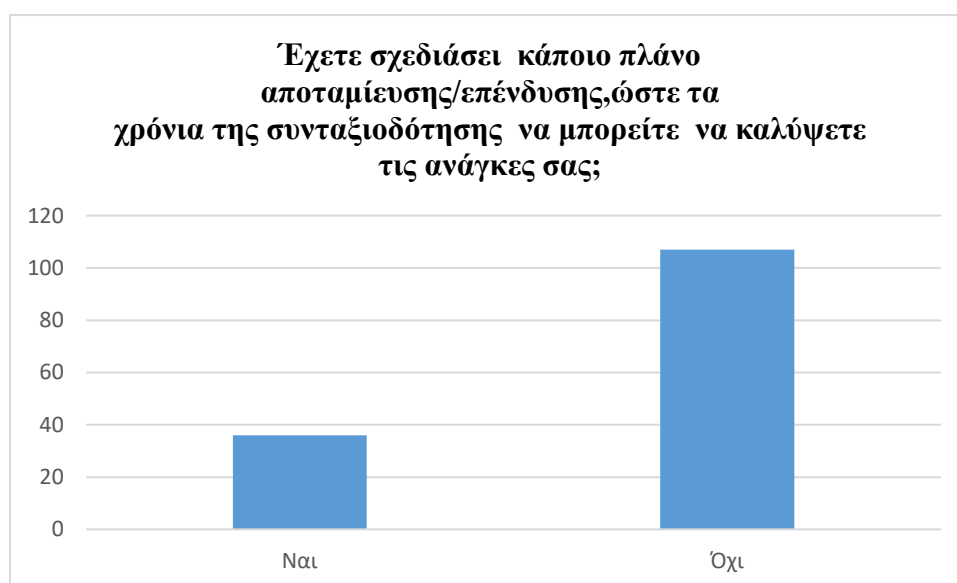
Η αύξηση της χρηματοοικονομικής παιδείας αλλά και η συνεργασία με οικονομικούς συμβούλους, θα μπορούσε να παρέχει καθοδήγηση και να βελτιώσει τις αποφάσεις.

Πίνακας 4.20.

Έχετε σχεδιάσει κάποιο πλάνο αποταμίευσης/επένδυσης, ώστε τα χρόνια της συνταξιοδότησης να μπορείτε να καλύψετε τις ανάγκες σας;

20.Πίνακας 4.20.Ερώτηση 20

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Ναι	36	25%
Όχι	107	75%
Σύνολο	143	100

21.Διάγραμμα

4.20.Σχεδιασμός συνταξιοδοτικού προγραμματισμού

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.20. Σχεδιασμός συνταξιοδοτικού προγραμματισμού

Πίνακας 4.21.

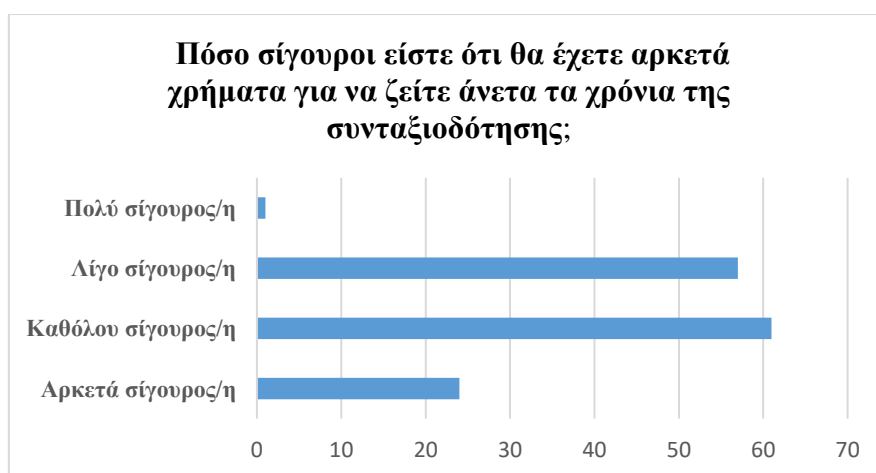
Πόσο σίγουροι είστε ότι θα έχετε αρκετά χρήματα για να ζείτε άνετα τα χρόνια της συνταξιοδότησης;

21.Πίνακας 4.21.Ερώτηση 21

	Συχνότητα N	Ποσοστό %
Καθόλου σίγουρος/η	61	43%
Λίγο σίγουρος/η	57	40%
Αρκετά σίγουρος/η	24	16.8%
Πολύ σίγουρος/η	1	0,2%
Σύνολο	143	100

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

22.Διάγραμμα 4.21.Χρηματοοικονομική επάρκεια κατά την συνταξιοδοτική περίοδο

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Διάγραμμα 4.21.

Χρηματοοικονομική επάρκεια κατά την συνταξιοδοτική περίοδο

4.2.5.Σύνδεση χρηματοοικονομικής και αποταμιευτικής συμπεριφοράς.

Για να εξετάσουμε αν τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς είναι πιθανότερο να αποταμιεύσουν μέρος του εισοδήματός τους, θα χρησιμοποιήσουμε το τεστ chi-square. Αυτό το στατιστικό τεστ μας επιτρέπει να διερευνήσουμε τις σχέσεις μεταξύ κατηγορικών μεταβλητών, όπως η αποταμιευτική συμπεριφορά και παράγοντες όπως η γνώση του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού,

η συνέπεια στην πληρωμή λογαριασμών, η ανάληψη χρέους, η δημιουργία προϋπολογισμού και η κατανόηση του πληθωρισμού.

22.Πίνακας 4.22

Crosstab

Count

		Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;				Total
		Αποταμιεύω πάντα	Αποταμιεύω περιστασιακά	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	
Γνωρίζετε τι σημαίνει "χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός";	Όχι	10	23	3	20	56
	Ναι	25	39	3	20	87
Total		35	62	6	40	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

23.Πίνακας 4.23. Chi-Square test

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.027 ^a	3	.259
Linear-by-Linear Association	3.870	1	.049
N of Valid Cases	143		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.35.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Στην ανάλυση διασταυρωμένων πινάκων για το ερώτημα "Γνωρίζετε τι σημαίνει χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός;", φαίνεται ότι 33 άτομα που δεν γνωρίζουν τον όρο αποταμιεύουν πάντα ή έστω περιστασιακά, ενώ 25 άτομα που γνωρίζουν τον όρο αποταμιεύουν πάντα. Το Pearson Chi-Square είναι 4.027 με p-value 0.259, υποδεικνύοντας ότι η σχέση μεταξύ της γνώσης του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς δεν είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 0.05. Η γραμμική συσχέτιση έχει p-value 0.049, δείχνοντας μια αδύναμη γραμμική σχέση.

24. Πίνακας 4.24

Crosstab

Count

		Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;				Total
		Αποταμιεύω πάντα	Αποταμιεύω περιστασιακά	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	
Πληρώνετε εγκαίρως τους λογαριασμούς σας;(ΔΕΗ, κινητό τηλέφωνο κ.α.)	Όχι	1	2	2	7	12
	Ναι	34	60	4	33	131
Total		35	62	6	40	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

25. Πίνακας 4.25. Chi-Square test

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	12.719 ^a	3	.005
N of Valid Cases	143		

a. 3 cells (37.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .50.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Για το ερώτημα "Πληρώνετε εγκαίρως τους λογαριασμούς σας;", 1 άτομο που δεν πληρώνει εγκαίρως αποταμιεύει πάντα, ενώ 94 άτομα που πληρώνουν εγκαίρως αποταμιεύουν πάντα ή έστω περιστασιακά. Το Pearson Chi-Square είναι 12.719 με p-value 0.005, υποδεικνύοντας μια στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της συνέπειας στην πληρωμή των λογαριασμών και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς. Αυτό δείχνει ότι τα άτομα που πληρώνουν εγκαίρως τους λογαριασμούς τους έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να αποταμιεύουν μέρος του εισοδήματός τους.

26. Πίνακας 4.26.

Crosstab

Count

		Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;				Total
		Αποταμιεύω πάντα	Αποταμιεύω περιστασιακά	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	
Έχετε αναλάβει ποτέ χρέη, όπως δάνεια ή χρέη πιστωτικών καρτών;	Όχι	23	28	2	9	62
	Ναι	12	34	4	31	81
Total		35	62	6	40	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

27. Πίνακας 4.27. Chi-Square test

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	14.537 ^a	3	.002
N of Valid Cases	143		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.60.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Στην ανάλυση για το ερώτημα "Έχετε αναλάβει ποτέ χρέη, όπως δάνεια ή χρέη πιστωτικών καρτών;", 23 άτομα που δεν έχουν αναλάβει χρέη αποταμιεύουν πάντα, ενώ 12 άτομα που έχουν αναλάβει χρέη αποταμιεύουν πάντα. Το Pearson Chi-Square είναι 14.537 με p-value 0.002, υποδεικνύοντας μια στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της ανάληψης χρέους και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς. Αυτό δείχνει ότι τα άτομα που έχουν αναλάβει χρέη τείνουν να αποταμιεύουν λιγότερο.

28. Πίνακας 4.28.

Crosstab

Count

		Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;				Total
		Αποταμιεύω πάντα	Αποταμιεύω περιστασιακά	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	
Κάνετε κάποιο προϋπολογισμό για τα προσωπικά σας οικονομικά;	Όχι	6	7	4	15	32
	Ναι	29	55	2	25	111
Total		35	62	6	40	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

29. Πίνακας 4.29. Chi-Square test

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	16.982 ^a	3	.001
N of Valid Cases	143		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.34.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Για το ερώτημα "Κάνετε κάποιο προϋπολογισμό για τα προσωπικά σας οικονομικά;", 6 άτομα που δεν κάνουν προϋπολογισμό αποταμιεύουν πάντα, ενώ 84 άτομα που κάνουν προϋπολογισμό αποταμιεύουν πάντα ή περιστασιακά. Το Pearson Chi-Square είναι 16.982 με p-value 0.001, υποδεικνύοντας μια στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της δημιουργίας προϋπολογισμού και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς. Αυτό δείχνει ότι τα άτομα που κάνουν προϋπολογισμό έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να αποταμιεύουν.

30. Πίνακας 4.30.

Crosstab

Count

		Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;				Total
		Αποταμιεύω πάντα	Αποταμιεύω περιστασιακά	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	
Έχετε ακούσει για τον πληθωρισμό και τις επιπτώσεις του στο κόστος ζωής;	Όχι	0	0	0	2	2
	Ναι	35	62	6	38	141
Total		35	62	6	40	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

31. Πίνακας 4.31. Chi-square test

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	5.223 ^a	3	.156
N of Valid Cases	143		

a. 4 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .08.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Στην ανάλυση για το ερώτημα "Έχετε ακούσει για τον πληθωρισμό και τις επιπτώσεις του στο κόστος ζωής;", 97 άτομα που γνωρίζουν για τον πληθωρισμό αποταμιεύουν πάντα ή περιστασιακά, ενώ κανένα άτομο που δεν γνωρίζει δεν αποταμιεύει πάντα. Το Pearson Chi-Square είναι 5.223 με p-value 0.156, υποδεικνύοντας

ότι η σχέση μεταξύ της γνώσης του πληθωρισμού και της αποταμιευτικής συμπεριφοράς δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι μεταβλητές που σχετίζονται με τη συνέπεια στην πληρωμή λογαριασμών, την ανάληψη χρέους και τη δημιουργία προϋπολογισμού έχουν στατιστικά σημαντική σχέση με την αποταμιευτική συμπεριφορά. Αντίθετα, η γνώση του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού και του πληθωρισμού δεν δείχνουν στατιστικά σημαντική σχέση με την αποταμιευτική συμπεριφορά. Αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η πρακτική διαχείριση των οικονομικών (πληρωμή λογαριασμών, ανάληψη χρέους, δημιουργία προϋπολογισμού) επηρεάζει την αποταμιευτική συμπεριφορά περισσότερο από την γνώση των οικονομικών εννοιών.

4.2.6.Σύνδεση αποταμιευτικής συμπεριφοράς με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό

Για να εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ της αποταμιευτικής συμπεριφοράς και του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού, θα χρησιμοποιήσουμε το τεστ chi-square. Αυτή η στατιστική μέθοδος μας επιτρέπει να διερευνήσουμε αν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ κατηγορικών μεταβλητών, όπως οι αποταμιευτικές συνήθειες των ατόμων και η προετοιμασία τους για τη συνταξιοδότηση, καθώς και η σιγουριά τους για την οικονομική τους επάρκεια κατά την συνταξιοδοτική περίοδο.

32.Πίνακας 4.32.

Count		Crosstab		
		Έχετε σχεδιάσει κάποιο πλάνο αποταμίευσης/επένδυσης, ώστε τα χρόνια της συνταξιοδότησης να μπορείτε να καλύψετε τις ανάγκες σας;		Total
		Όχι	Ναι	
Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;	Αποταμιεύω πάντα	24	11	35
	Αποταμιεύω περιστασιακά	41	21	62
	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	6	0	6
	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	36	4	40

Total	107	36	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

33. Πίνακας 4.33. Chi-Square test

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.124 ^a	3	.018
N of Valid Cases	143		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.51.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Η ανάλυση διασταυρωμένων πινάκων για την ερώτηση "Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;" και την ύπαρξη συνταξιοδοτικού πλάνου δείχνει ότι από τα άτομα που αποταμιεύουν πάντα, το 68.6% (24 άτομα) δεν έχουν σχεδιάσει κάποιο πλάνο αποταμίευσης/επένδυσης για τη συνταξιοδότηση, ενώ το 31.4% (11 άτομα) έχουν σχεδιάσει. Αντίστοιχα, από τα άτομα που δεν αποταμιεύουν λόγω μη επαρκών εισοδημάτων, το 90% (36 άτομα) δεν έχουν σχεδιάσει πλάνο, ενώ το 10% (4 άτομα) έχουν σχεδιάσει. Το Pearson Chi-Square είναι 10.124 με p-value 0.018, δείχνοντας ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της αποταμιευτικής συμπεριφοράς και του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

34. Πίνακας 4.34.

Crosstab

Count

		Έχετε σχεδιάσει κάποιο πλάνο αποταμίευσης/επένδυσης, ώστε τα χρόνια της συνταξιοδότησης να μπορείτε να καλύψετε τις ανάγκες σας;		Total
		Όχι	Ναι	
Αν αποταμιεύετε, ποιος είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο αποταμιεύετε;	Για να αντιμετωπίσω μια έκτακτη ανάγκη	47	18	65
	Για να αξιοποιήσω μια επενδυτική ευκαιρία	6	2	8
	Για να έχω οικονομική ανεξαρτησία	10	6	16
	Για να έχω καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο	2	6	8

Total	65	32	97

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

35.Πίνακας 4.35. Chi-Square test

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.590 ^a	3	.055
N of Valid Cases	97		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.64.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Για την ερώτηση σχετικά με τον κυριότερο λόγο αποταμίευσης και την ύπαρξη συνταξιοδοτικού πλάνου, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι από τα άτομα που αποταμιεύουν για να αντιμετωπίσουν έκτακτες ανάγκες, το 72.3% (47 άτομα) δεν έχουν σχεδιάσει πλάνο για τη συνταξιοδότηση, ενώ το 27.7% (18 άτομα) έχουν σχεδιάσει. Αντίστοιχα, από τα άτομα που αποταμιεύουν για να έχουν καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο, το 25% (2 άτομα) δεν έχουν σχεδιάσει πλάνο, ενώ το 75% (6 άτομα) έχουν σχεδιάσει. Το Pearson Chi-Square είναι 7.590 με p-value 0.055, υποδεικνύοντας ότι η σχέση μεταξύ του κυριότερου λόγου αποταμίευσης και του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού είναι στα όρια της στατιστικής σημαντικότητας.

36.Πίνακας 4.36.

Count		Crosstab				Total
		Πόσο σίγουροι είστε ότι θα έχετε αρκετά χρήματα για να ζείτε άνετα τα χρόνια της συνταξιοδότησης;				
		Καθόλου σίγουρος/η	Λίγο σίγουρος/η	Αρκετά σίγουρος/η	Πολύ σίγουρος/η	
Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;	Αποταμιεύω πάντα	9	14	11	1	35
	Αποταμιεύω περιστασιακά	25	27	10	0	62
	Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα	4	2	0	0	6
	Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου	23	14	3	0	40
Total		61	57	24	1	143

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

37.Πίνακας 4.37. Chi-Square test

Chi-Square Tests			Asymptotic Significance
	Value	df	(2-sided)
Pearson Chi-Square	16.459 ^a	9	.058
N of Valid Cases	143		

a. 7 cells (43.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .04.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Η ανάλυση για την ερώτηση σχετικά με τη σιγουριά για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση και την αποταμιευτική συμπεριφορά δείχνει ότι από τα άτομα που αποταμιεύουν πάντα, το 25.7% (9 άτομα) δεν είναι καθόλου σίγουρα, το 40% (14 άτομα) είναι λίγο σίγουρα, το 31.4% (11 άτομα) είναι αρκετά σίγουρα και το 2.9% (1 άτομο) είναι πολύ σίγουρο. Από τα άτομα που δεν αποταμιεύουν λόγω μη επαρκών εισοδημάτων, το 57.5% (23 άτομα) δεν είναι καθόλου σίγουρα, το 35% (14 άτομα) είναι λίγο σίγουρα, το 7.5% (3 άτομα) είναι αρκετά σίγουρα και κανένα δεν είναι πολύ σίγουρο. Το Pearson Chi-Square είναι 16.459 με p-value 0.058, δείχνοντας ότι η σχέση μεταξύ της αποταμιευτικής συμπεριφοράς και της σιγουριάς για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση είναι στα όρια της στατιστικής σημαντικότητας.

38.Πίνακας 4.38.

Count		Crosstab				Total
		Πόσο σίγουροι είστε ότι θα έχετε αρκετά χρήματα για να ζείτε άνετα τα χρόνια της συνταξιοδότησης;				
		Καθόλου σίγουρος/η	Λίγο σίγουρος/η	Αρκετά σίγουρος/η	Πολύ σίγουρος/η	
Αν αποταμιεύετε, ποιος είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο αποταμιεύετε;	Για να αντιμετωπίσω μια έκτακτη ανάγκη	31	26	8	0	65
	Για να αξιοποιήσω μια επενδυτική ευκαιρία	1	6	1	0	8

Για να έχω οικονομική ανεξαρτησία	1	5	10	0	16	
Για να έχω καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο	1	4	2	1	8	
Total	34	41	21	1	97	

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

39.Πίνακας 4.39 Chi-square test

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	38.180 ^a	9	.000
N of Valid Cases	97		

a. 11 cells (68.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .08.

Πηγή : Επεξεργασία στοιχείων ίδιας έρευνας

Για την ερώτηση σχετικά με τον κυριότερο λόγο αποταμίευσης και τη σιγουριά για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι από τα άτομα που αποταμιεύουν για να αντιμετωπίσουν έκτακτες ανάγκες, το 47.7% (31 άτομα) δεν είναι καθόλου σίγουρα, το 40% (26 άτομα) είναι λίγο σίγουρα, το 12.3% (8 άτομα) είναι αρκετά σίγουρα και κανένα δεν είναι πολύ σίγουρο. Από τα άτομα που αποταμιεύουν για να έχουν καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο, το 12.5% (1 άτομο) δεν είναι καθόλου σίγουρο, το 50% (4 άτομα) είναι λίγο σίγουρα, το 25% (2 άτομα) είναι αρκετά σίγουρα και το 12.5% (1 άτομο) είναι πολύ σίγουρο. Το Pearson Chi-Square είναι 38.180 με $p\text{-value} < 0.001$, υποδεικνύοντας ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του κυριότερου λόγου αποταμίευσης και της σιγουριάς για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση.

Η ανάλυση δείχνει ότι η αποταμιευτική συμπεριφορά σχετίζεται σημαντικά με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό. Άτομα που αποταμιεύουν πάντα ή περιστασιακά έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να έχουν σχεδιάσει κάποιο πλάνο για τη συνταξιοδότηση σε σύγκριση με άτομα που δεν αποταμιεύουν. Επίσης, η σιγουριά για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση επηρεάζεται από τον λόγο αποταμίευσης, με όσους αποταμιεύουν για καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο να είναι πιο σίγουροι για την οικονομική τους επάρκεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν κυρίως από τη διενέργεια της έρευνας, μέσω των ερωτημάτων που τέθηκαν. Στη συνέχεια, γίνονται ορισμένες προτάσεις, αφενός στην κατεύθυνση της αντιμετώπισης του χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού, αφετέρου προς την ενίσχυση του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

Αυτή η μελέτη εξετάζει τη σχέση μεταξύ χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού και συνταξιοδοτικών αποφάσεων μέσω μιας σειράς ερωτημάτων. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν σημαντικές σχέσεις μεταξύ των διαφόρων πτυχών της χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς και της προετοιμασίας για τη συνταξιοδότηση.

Πρώτον, οι περισσότεροι συμμετέχοντες είναι εξοικειωμένοι με τον πληθωρισμό και κατανοούν τη γενικά αρνητική του επίδραση στην αγοραστική δύναμη. Ωστόσο, η εμπειρία με επενδύσεις και η αναζήτηση επαγγελματικής καθοδήγησης είναι λιγότερο διαδεδομένες. Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν ότι ενώ υπάρχει γενική εξοικείωση με τις βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες, η εφαρμογή τους στις επενδυτικές αποφάσεις και η διαφοροποίηση κινδύνου μπορεί να είναι περιορισμένη.

Δεύτερον, η σχέση μεταξύ χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού και αποταμιευτικής συμπεριφοράς ήταν ισχυρή. Οι συμμετέχοντες που είχαν γνώση της έννοιας του «χρηματοοικονομικού αναλφαβητισμού» ήταν πιο πιθανό να πληρώνουν εγκαίρως τους λογαριασμούς τους, να νιώθουν άνετα με την αποπληρωμή χρέους και να αποταμιεύουν τακτικά. Αυτά τα άτομα έδειξαν μεγαλύτερη χρηματοοικονομική υπευθυνότητα και καλύτερη διαχείριση των προσωπικών τους οικονομικών. Ως εκ τούτου, επιβεβαιώθηκε η ερευνητική υπόθεση ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού τείνουν να έχουν θετική αποταμιευτική συμπεριφορά.

Τρίτον, τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς ήταν πιο πιθανό να αποταμιεύουν μέρος του εισοδήματός τους. Η δημιουργία προϋπολογισμού και η συνέπεια στην πληρωμή λογαριασμών σχετίζονταν σημαντικά με την αποταμιευτική συμπεριφορά, επιβεβαιώνοντας τη σημασία της χρηματοοικονομικής πειθαρχίας. Ως εκ τούτου, επιβεβαιώθηκε η ερευνητική υπόθεση ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς τείνουν να έχουν θετική αποταμιευτική συμπεριφορά.

Τέταρτον, η αποταμιευτική συμπεριφορά συσχετίστηκε άμεσα με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό. Τα άτομα που αποταμιεύουν τακτικά είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να έχουν σχεδιάσει κάποιο πλάνο για τη συνταξιοδότηση. Επιπλέον, η σιγουριά για την επάρκεια χρημάτων κατά τη συνταξιοδότηση ήταν μεγαλύτερη μεταξύ αυτών που αποταμιεύουν για συγκεκριμένους λόγους, όπως η οικονομική ανεξαρτησία και η ποιότητα ζωής στη συνταξιοδότηση.

Συνολικά, τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και της πειθαρχίας στη διαχείριση των προσωπικών οικονομικών για την προετοιμασία μιας ασφαλούς συνταξιοδότησης.

Οι μελλοντικοί ερευνητικοί προσανατολισμοί μπορούν να ακολουθήσουν δύο κατευθύνσεις. Η μια κατεύθυνση αφορά τον τρόπο ενίσχυσης του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού καθώς οι μελέτες δείχνουν ότι η καταβολή συντάξεων θα αποτελεί ένα μεγάλο ποσοστό των κρατικών δαπανών. Προγράμματα που θα ενισχύσουν την χρηματοοικονομική εκπαίδευση και τα οποία θα εστιάσουν στην σημασία της αποταμίευσης και της ορθολογικής χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς. Μέσα από την συνεχή πληροφόρηση θα μπορούσε να υπάρξει μια δημόσια ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τη σημασία του συνταξιοδοτικού προγραμματισμού.

Η παρούσα έρευνα προσπάθησε να εστιάσει στο φαινόμενο του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού και τη σχέση του με τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό.

Οι μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να εμβαθύνουν περαιτέρω σε αυτή τη σχέση καθώς η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί σημαντική πρόκληση για τα συνταξιοδοτικά συστήματα. Η προστασία των ηλικιωμένων και η αξιοπρεπής διαβίωση κατά τα χρόνια της συνταξιοδότησης, απαιτούν συντονισμένες δράσεις, τόσο από τα Κράτη όσο και από τους ίδιους τους πολίτες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί, έχει συνταχθεί στα πλαίσια εκπόνησης διπλωματικής εργασίας του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών "Δημόσια Οικονομική & Πολιτική" του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

Σκοπός του ερωτηματολογίου είναι να διερευνήσει γνώσεις και δεξιότητες σχετικά με την διαχείριση του χρήματος και την λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων. Η συμμετοχή στο παρακάτω ερωτηματολόγιο είναι εθελοντική, ανώνυμη και τα αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τον ερευνητικό σκοπό.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

1.Φύλο

Άνδρας

Γυναίκα

2.Ηλικία

έως 29 ετών

30-39

40-49

50-59

60+

3.Ποιό είναι το εκπαιδευτικό σας επίπεδο;

Απόφοιτος Γυμνασίου-Λυκείου

Απόφοιτος ΑΕΙ-ΤΕΙ

Κάτοχος μεταπτυχιακού-διδακτορικού διπλώματος

4.Σε ποια από τις παρακάτω κατηγορίες ανήκετε;

Μισθωτός

Ελεύθερος Επαγγελματίας

Συνταξιούχος

Άνεργος

5.Ποιό είναι το ύψος του εισοδήματος σας;

Καθόλου εισόδημα

<15.000 €

15.000-19.999 €

20.000-39.999 €

40.000 € και άνω

Χρηματοοικονομική συμπεριφορά

6.Γνωρίζετε τι σημαίνει " χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός";

Ναι

Όχι

7.Πληρώνετε εγκαίρως τους λογαριασμούς σας;(ΔΕΗ, κινητό τηλέφωνο κ.α.)

Ναι

Όχι

8.Έχετε αναλάβει ποτέ χρέη, όπως δάνεια ή χρέη πιστωτικών καρτών;

Ναι

Όχι

9.Εάν ναι, πόσο άνετα νιώθετε για την αποπληρωμή του χρέους που έχετε αναλάβει σε κλίμακα από το 1 έως το 5, με το 1 να είναι καθόλου άνετα και το 5 να είναι πολύ άνετα.

1.Καθόλου άνετα   2   3   4   5.Πολύ άνετα

10.Κάνετε κάποιο προϋπολογισμό για τα προσωπικά σας οικονομικά;

Ναι

Όχι

11.Εαν ναι, πόσο σίγουροι νιώθετε για την επίτευξη του τεθέντος προϋπολογισμού;

Καθόλου σίγουρος/η

Όχι πολύ σίγουρος/η

Αρκετά σίγουρος/η

Πολύ σίγουρος/η

Αυτοαξιολόγηση

12. Πως θα βαθμολογούσατε τις γενικές σας γνώσεις πάνω σε οικονομικά θέματα;

Καθόλου καλές

Μέτριες

Καλές

Πολύ καλές

Πληθωρισμός

13. Έχετε ακούσει για τον πληθωρισμό και τις επιπτώσεις του στο κόστος ζωής;

Ναι

Όχι

14. Αν ναι, πως επηρεάζει ο πληθωρισμός την αγοραστική σας δύναμη;

Ο πληθωρισμός μειώνει την αγοραστική μου δύναμη.

Ο πληθωρισμός αυξάνει την αγοραστική μου δύναμη

Ο πληθωρισμός δεν έχει καμία επίδραση στην αγοραστική μου δύναμη.

Αποταμίευση

15. Ποια από τις παρακάτω απαντήσεις σας αντιπροσωπεύει καλύτερα;

Αποταμιεύω πάντα

Αποταμιεύω περιστασιακά

Δεν αποταμιεύω αν και θα μπορούσα

Δεν αποταμιεύω γιατί δεν επαρκούν τα εισοδήματά μου

16. Αν αποταμιεύετε, ποιος είναι ο κυριότερος λόγος για τον οποίο αποταμιεύετε;

Για να αντιμετωπίσω μια έκτακτη ανάγκη

Για να αξιοποιήσω μια επενδυτική ευκαιρία

Για να έχω οικονομική ανεξαρτησία

Για να έχω καλύτερη ποιότητα ζωής κατά την συνταξιοδοτική περίοδο

Επενδύσεις

17. Έχετε επενδύσει ποτέ τα χρήματά σας σε επενδυτικά ή ασφαλιστικά προϊόντα;

Ναι

Όχι

18. Έαν ναι, ζητήσατε την καθοδήγηση κάποιου επαγγελματία χρηματοοικονομικού συμβούλου;

Ναι

Όχι

19. Σε τι προϊόντα έχετε επενδύσει; (επιτρέπονται περισσότερες από μία επιλογές)

Ασφάλεια ζωής

Μετοχές

Ομόλογα

Αμοιβαία κεφάλαια

Κρυπτονομίσματα

Άλλο

Συνταξιοδοτικός προγραμματισμός

20. Έχετε σχεδιάσει κάποιο πλάνο αποταμίευσης/επένδυσης, ώστε τα χρόνια της συνταξιοδότησης να μπορείτε να καλύψετε τις ανάγκες σας;

Ναι

Όχι

21. Πόσο σίγουροι είστε ότι θα έχετε αρκετά χρήματα για να ζείτε άνετα τα χρόνια της συνταξιοδότησης;

Καθόλου σίγουρος/η

Λίγο σίγουρος/η

Αρκετά σίγουρος/η

Πολύ σίγουρος/η

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

A

1. Abreu,M., and Mendes,V. (2010). Financial Literacy and Portfolio Diversification, *Quantitative Finance*, Vol. 10(5), pp. 515-528. Διαθέσιμο από : https://www.researchgate.net/publication/227351484_Financial_Literacy_and_Portfolio_Diversification
2. Agnew,R.J.,Bateman,H.,Thorp,S.(2012).Financial Literacy and Retirement Planning in Australia. Australian School of Business, R.P.No 2012.ACTL16.Published January17,2013. Διαθέσιμο από https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2198641
3. Alessie,R.,Van Rooij,M.,Lusardi,A.(2011).Financial Literacy and Retirement Preparation in the Netherlands. Cambridge University Press, October 2011. Διαθέσιμο από : https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/09/FLAT-World_Netherlands.pdf
4. Allen, S., Clark,R., Maki,J., & Morrill,M. (2013). Golden Years or Financial Fears: How Plans Change After Retirement Seminars. National Bureau of Economic Research.WP19231, July 2013. Διαθέσιμο από : <https://www.nber.org/papers/w19231>
5. Almenberg,J.,and Säve-Söderbergh,J.(2011). Financial literacy and retirement planning in Sweden. *Journal of Pension Economics and Finance* 10: 585– 598. Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809736
6. Ansar,S.,Klapper, L.,& Singer,D.(2023),The importance of Financial Education for the Effective use of formal Financial Services, *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*. Διαθέσιμο από : <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-financial-literacy-and-wellbeing/article/importance-of-financial-education-for-the-effective-use-of-formal-financial-services/3502CEB1A3FC8EA4CA152FA1189012F7>
7. Arrondel,L.,Debbich M., and Savignac,F.(2013). Financial Literacy and Financial Planning in France. *Numeracy* 6, Iss. 2 (2013): Article 8. Διαθέσιμο από: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1136&context=numeracy>
8. Atkinson, A. & Messy, F.A. (2012), Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing. Διαθέσιμο από: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/measuring-financial-literacy_5k9csfs90fr4-en

9. Bateman,H.,Ebling,C.,Geweke,J.,Louviere,J.,Satchell,S.,Thorp,S.(2011). Economic Rationality, Risk Presentation and Retirement Portfolio Choice. Munich Personal RePEc Archive (MPRA).Published December 13, 2010.Διαθέσιμο από <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/29371.html>:

B

10. Batsaikhan, U.,Demertzis,M.(2018).Financial Literacy and inclusive growth in the European Union. Econstor. Published May,2018.Διαθέσιμο από: <https://www.econstor.eu/handle/10419/208015>

11. Blue, L. & Brimble, M. (2014). Reframing the expectations of financial literacy education: Bringing back reality. Griffith Business School, Griffith University, Brisbane, Australia 4131.Διαθέσιμο από: [https://www.researchgate.net/publication/285851196 Reframing the expectations of financial literacy education Bringing back reality](https://www.researchgate.net/publication/285851196_Reframing_the_expectations_of_financial_literacy_education_Bringing_back_reality)

12. Brobeck S. 1990. U.S. Consumer Knowledge: Results of a Nationwide Test. Washington, DC: Consum. Fed. Am.

13. Brobeck S. 1991. U.S. High School Student Consumer Knowledge: A Nationwide Test. Washington, DC: Consum. Fed. Am.

14. Brobeck S. 1993. College Student Consumer Knowledge: The Results of a Nationwide Test. Washington, DC: Consum. Fed. Am.

15. Brobeck S. 1998. American Consumers Get Mixed Grades on Consumer Literacy Quiz. Washington, DC: Consum. Fed. Am.

16. Brown, M., Graf, R. (2013). Financial Literacy and Retirement Planning in Switzerland. Numeracy: Vol. 6: Iss. 2, Article 6. Διαθέσιμο από : <https://digitalcommons.usf.edu/numeracy/vol6/iss2/art6/>

17. Bucher-Koenen,T.& Lusardi, A. (2011). Financial Literacy and Retirement Planning in Germany, Journal of Pension Economics and Finance. 10. 565-584.10.2139/ssrn.1810479.Διαθέσιμο από: [https://www.researchgate.net/publication/227407647 Financial Literacy and Retirement Planning in Germany](https://www.researchgate.net/publication/227407647_Financial_Literacy_and_Retirement_Planning_in_Germany)

C

18. Calvet, L., Campbell, J. and Sodini, P. (2005), Down or Out: Assessing the Welfare Costs of Household Investment Mistakes, Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper No. 2107. Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=881768
19. Campbell J. Household finance. Journal of Finance. 2006; 61:1553–1604. https://scholar.harvard.edu/files/campbell/files/householdfinance_jof_2006.pdf
20. Clark,R.,Lusardi,A.,&Mitchell,O.S.(2017).Employee Financial Literacy and Retirement Plan Behavior: A case study. Economic Inquiry,55(1) ,248-259. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21461/w21461.pdf
21. Cole,S.,Sampson,T.,Zia,B.(2009),Prices or Knowledge? What Drives Demand for Financial Services in Emerging Markets? Evidence from India and Indonesia. Harvard Business School. Διαθέσιμο από: <https://www.econbiz.de/Record/financial-literacy-financial-decisions-and-the-demand-for-financial-services-evidence-from-india-and-indonesia-cole-shawn/10003842114>

D

22. Deaton,A.,(2005), Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption. Princeton University, National Bureau of Economic Research (NBER).Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=686475

E

23. Eugster, B. & Parchet, R., (2013), Culture and taxes: Towards Identifying Tax Competition. University of St. Gallen, Working Paper 2013-39. Διαθέσιμο από <https://ux-tauri.unisg.ch/RePEc/usg/econwp/EWP-1339.pdf>
24. European Union/Eurobarometer Survey (2023), Monitoring the level of financial literacy in the EU. Διαθέσιμο από <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2953>
25. Eurostat 2008, Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. Διαθέσιμο από: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5583040/KS-SF-08-072-EN.PDF>

F

26. First Results of the OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies.(2016). Διαθέσιμο από : <https://www.oecd.org/finance/financialeducation/2015finlitmeasurementexercise.htm>

27. Fisch, J., Lusardi A. & Hasler, A., (2020), Defined Contribution Plans and the Challenge of Financial Illiteracy. Institution for Law and Economics, University of Pennsylvania. Working Paper 478/2019. Published August 2020. Διαθέσιμο από : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3384778

G

28. Gerardi, K., Goette, L. & Meier, S. (2010). Financial Literacy and Subprime Mortgage Delinquency: Evidence from a Survey Matched to Administrative Data. Working Paper 2010-10, April 2010. Federal Reserve Bank of Atlanta. Διαθέσιμο από: <https://www.atlantafed.org//media/documents/research/publications/wp/2010/wp1010.pdf>

H

29. Hastings S.J., Madrian C.B. & Skimmyhorn L.W. (2013). Financial Literacy, Financial Education, and Economic Outcomes. Annual Further Reviews. Διαθέσιμο από: https://web.archive.org/web/20170811194823id_/http://www.westpoint.edu/sosh/SiteAssets/SitePages/Faculty/Publications/hastings-madrian-skimmyhorn-ARE-2013.pdf

30. Hilgert, M., Hogarth, J. & Beverly, S. (2003). Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior, Research Papers in Economics RePEc published January 2003. Διαθέσιμο από : https://www.researchgate.net/publication/5039164_Household_Financial_Management_The_Connection_Between_Knowledge_and_Behavior

31. Hurd, M. and Rohwedder, S. (2011). Effects of the Economic Crisis on the Older Population: How Expectations, Consumption, Bequests, and Retirement Responded to Market Shocks. PRC WP2011-09, Philadelphia, Pension Research Council. Διαθέσιμο από: <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/78348/wp231.pdf?sequence=1>

32. Huston, J.S. (2010). Measuring Financial Literacy, The Journal of Consumers Affairs, published April 1, 2010. Διαθέσιμο από : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x>

K

33. Klapper, L., Lusardi, A., & Panos, G. A. (2012). Financial Literacy and the financial Crisis. National Bureau of Economic Research Working Paper No. 17930. March 2012. Διαθέσιμο

από: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17930/w17930.pdf

34. Klapper, L., Lusardi, A. & Van Oudheusden, P. (2015). Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey (GFLEC). Διαθέσιμο από: https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/Finlit_paper_16_F2_singles.pdf

L

35. Lusardi, A. & Mitchell, O., (2007a). Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth. Journal of Monetary Economics 54 (2007) 205–224. Διαθέσιμο

από: <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2015/11/boomer.pdf>

36. Lusardi, A. & Mitchell, O (2007b). Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education. Center of Financial Studies (CFS) in cooperation with Goethe University Frankfurt. Working Paper No. 2007/15 January 2007. Διαθέσιμο από

<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/25516/1/527633305.PDF>

37. Lusardi, A. (2008). Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice? SSRN Electronic Journal. Διαθέσιμο από <https://doi.org/10.2139/ssrn.1336389>

38. Lusardi, A. & Tufano, P. (2009a). Debt literacy, financial experiences, and Overindebtedness, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 14808, March 2009. Διαθέσιμο από : <https://www.nber.org/papers/w14808>

39. Lusardi, A. & Tufano, P. (2009b). Teach Workers About the Perils of Debt, Harvard Business Review. Διαθέσιμο από: <https://hbr.org/2009/11/teach-workers-about-the-perils-of-debt>

40. Lusardi, A., Michaud, P.-C. and Mitchell, O. (2011). Optimal Financial Literacy and Saving for Retirement. Wharton School Pension Research Council Working Paper WP2011-20. Διαθέσιμο από : <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2015/09/PRC-WP2011-20-Lusardi-Michaud-OSM.pdf>

41. Lusardi, A. & Mitchell, O.S. (2011). The outlook for Financial Literacy, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 17077. May 2011. Διαθέσιμο από: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17077/w17077.pdf
42. Lusardi, A. & Mitchell, O.,(2011a). Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing. National Bureau of Economic Research. Working Paper 17078. May 2011. Διαθέσιμο από :<https://www.nber.org/papers/w17078>
43. Lusardi, A. & Mitchell, O., (2011b). Financial Literacy around the World: An Overview, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 17107. June 2011. Διαθέσιμο από: <https://www.nber.org/papers/w17107>
44. Lusardi, A. & Mitchell, O. (2011c). Financial Literacy and Retirement Planning in the United States, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 17108. June 2011. Διαθέσιμο από: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17108/w17108.pdf
45. Lusardi, A.,(2013), Financial Literacy Around the World. Insights: Financial Capability. Global Financial Literacy Excellence Center. April 2013. Διαθέσιμο από: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2013/04/FINRA-Flat-World.pdf>
46. Lusardi, A. & Mitchell, O. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. Journal of Economic Literature, PRC WP2013-02
Διαθέσιμο από: <https://repository.upenn.edu/server/api/core/bitstreams/85ee44a9-e0a0-4779-b791-40b78b424d03/content>
47. Lusardi, A., Mitchell, O.,& Curto, V.,(2014) Financial Literacy and Financial Sophistication in the Older Population, Journal of Pension Economics and Finance, published February 26,2014
<https://europepmc.org/backend/ptpmcrender.fcgi?accid=PMC5445927&blobtype=pdf>
48. Lusardi, A., (2019). Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. Swiss Journal of Economics and Statistics, published January 24,2019. Διαθέσιμο από : <https://sjes.springeropen.com/articles/10.1186/s41937-019-0027-5>
49. Lusardi, A., Mitchell, O., and Oggero, N. (2020b). Debt and financial vulnerability on the verge of retirement. Journal of Money, Credit and Banking 52(5): 1005–1034. Διαθέσιμο από : <https://pensionresearchcouncil.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2017/09/WP-2017-15-Lusardi-et-al.pdf>

50. Lusardi, A., Mitchell, O., and Oggero, N. (2020c). Debt close to retirement and its implications for retirement well-being. In Mitchell, O. S., and Lusardi, A. (eds.): Remaking Retirement. Oxford: Oxford University Press, 15–34 Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3476324

51. Lusardi, A., Mitchell, O., and Oggero, N. (2020d). Understanding debt in the older population. NBER Working Paper No. 28236. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA. Διαθέσιμο από: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28236/w28236.pdf

52. Lusardi, A. & Messy, F.A. (2023), The importance of financial literacy and its impact on financial wellbeing, Journal of Financial Literacy and Wellbeing. Διαθέσιμο από : <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-financial-literacy-and-wellbeing/article/importance-of-financial-literacy-and-its-impact-on-financial-wellbeing/A5DBBF9D6F0696E5FD3733241EE28E66>

M

53. Mandell, L. (2006). Financial Literacy: If it's so Important, Why Isn't it Improving? Networks Financial Institute Policy Brief No. 2006-PB-08, April 2006. Διαθέσιμο από : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=923557

54. Mitchell, O. & Utkus, S. (2021). Target date funds and portfolio selection in 401(k) plans. Center of Financial Studies. WP661/2021. Διαθέσιμο από : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3965695

55. Mitchell, O. & Lusardi, A. (2022). Financial Literacy and Financial Behavior at Older Ages. January 9, 2022 Pension Research Council Working Paper, PRC WP2022-01. Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4006687

56. Moore, D. (2003). Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes and Experiences, Social and Economic Sciences Research Center (SESRC) Pullman, Washington, published December 2003. Διαθέσιμο από: https://www.researchgate.net/publication/265728242_Survey_of_Financial_Literacy_in_Washington_State_Knowledge_behavior_Attitudes_and_Experiences

N

57. Nicolini, G., & Cude, B. (2019). The Routledge Handbook of Financial Literacy, Taylor & Francis Group, published 2022.

58. Nicolini, G., & Haupt, M. (2019). The Assessment of Financial Literacy: New Evidence from Europe. Published September 19. International Journal of Financial Studies. Διαθέσιμο από : <https://www.mdpi.com/2227-7072/7/3/54>.

O

59. OECD/INFE (2005) Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies. Διαθέσιμο από: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/improving-financial-literacy_9789264012578-en
60. OECD/INFA PISA 2012 Results: Students and Money Financial Literacy Skills for the 21st CENTURY Volume VI Διαθέσιμο από: <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>
61. OECD/INFA (2014), OECD Pensions Outlook 2014. OECD Publishing. Διαθέσιμο από: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-pensions-outlook-2014_9789264222687-en#page1
62. OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. Διαθέσιμο από: <https://www.oecd.org/financial/education/launchoftheoecdinfeglobalfinancialliteracysurveyreport.htm>
63. OECD/INFE (2022b) Policy handbook on financial education in the workplace. Διαθέσιμο από : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b211112e-en.pdf?expires=1714731492&id=id&accname=guest&checksum=C8363680E56BDBA344D687AC74AA344A>
64. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy. Διαθέσιμο από: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-infe-2023-international-survey-of-adult-financial-literacy_56003a32-en
65. OECD/INFE 2024 Financial literacy in Greece: evidence on adults and young people. Διαθέσιμο από <https://www.oecd.org/financial/education/Financial-literacy-in-Greece-evidence-adults-young-people.pdf>
66. Olivera, J., & Ponomarenko, V., (2017), Pension Insecurity and Wellbeing in Europe. Social Science Open Access Repository (SSOAR). Διαθέσιμο από : https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/60115/ssoar_2016_Olivera-Ponomarenko_Pension-insecurity-and-Wellbeing-in-Europe.pdf?sequence=3&isAllowed=y&lnkname=ssoar_2016_Olivera-Ponomarenko_Pension-insecurity-and-Wellbeing-in-Europe.pdf

P

67. Prast, H. M., & van Soest, A. H. O. (2016), Financial Literacy and Preparation for retirement. Intereconomics, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, Vol. 51, Iss. 3, pp. 113-118. Διαθέσιμο από : <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/191155/1/860543765.pdf>

R

68. Remund, D. (2010), Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy, Journal of consumer affairs, first published June 1, pages 271-429. Διαθέσιμο από : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x>

S

69. Shanks R.T., Mandell L., Adams D.(2013),Financial Education and Financial Access: Lessons Learned from Child Development Account Research. Project MUSE. Διαθέσιμο από : <https://muse.jhu.edu/article/524181/pdf>

70. Sekita, S. (2011), Financial literacy and retirement planning in Japan. Netspar Discussion Paper No 01/2011-2016. Διαθέσιμο από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809681

71. Szinovacz, M. E., Martin, L. and Davey, A. (2013). Recession and Expected Retirement Age: Another Look at the Evidence. The Gerontologist, 54, 245-257. Διαθέσιμο από: https://www.researchgate.net/publication/235755811_Recession_and_Expected_Retirement_Age_Another_Look_at_the_Evidence/link/57594df208aec91374a34e17/download?tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

V

72. Van Rooij, M., Lusardi, A., and Alessie, R. (2007), Financial Literacy and Stock Market Participation. NBER Working Papers 13565, National Bureau of Economic Research, Inc, October 2007. Διαθέσιμο από : https://www.nber.org/system/files/working_papers/w13565/w13565.pdf

W

73. Worthington, A. (2013), Financial literacy and financial literacy programmes in Australia, Journal of Financial Services Marketing, 18, 227-240. Διαθέσιμο από: <https://research-repository.griffith.edu.au/server/api/core/bitstreams/48966141-af9a-49df-b6c3-0a2ecff725f3/content>

Ελληνική

74. Θεοδωρουλάκης, Μ., Κουμαριανός, Β. (2012). Συστήματα Κοινωνικής Ασφάλισης. εκδόσεις ΙΝΕ-ΓΣΕΕ (περίπτωση έκθεσης)

75. Σακελλαρόπουλος, Θ., (1999). Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους. εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
76. Χαλικιάς, Μ., Μανωλέσσου Α. και Λάλου Π. (2015). Μεθοδολογία Έρευνας και Εισαγωγή στη Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS STATISTICS. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Διαδικτυακές πηγές

- <https://www.kathimerini.gr/economy/562339090/koinoniki-epaggelmatiki-i-idiotiki-asfa-lisi/> Πρόσβαση στις 23/04/2024
- <https://www.kathimerini.gr/economy/561444583/oi-epiptoseis-toy-chrimatooikonomikoy-alfavitismoy/> Πρόσβαση 21/03/2024
- <https://www.offlinepost.gr/2020/12/22/oi-3-pulwnes-ths-koinwnikhs-asfalishs/> Πρόσβαση στις 23/04/2024
- <https://www.investopedia.com/terms/1/401kplan.asp> Πρόσβαση στις 23/04/2024
- <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/contributing-global-economy/discussion/cost-financial-illiteracy> Πρόσβαση στις 16/04/2024
- <https://www.financialeducatorsCouncil.org/financial-illiteracy-costs> Πρόσβαση 30/03/2024
- https://www.telegraph.co.uk/finance/personalfinance/9742773/Financial-illiteracy-costs-UK-3.4bn-a-year.html?onwardjourney=584162_c1 Πρόσβαση 16/04/2024
- <https://gitnux.org/financial-illiteracy-statistics/> Πρόσβαση 21/03/2024
- <https://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1406050/o-hrhmatooikonomikos-analfavhtismos-kai-to-vary.html> Πρόσβαση στις 12/04/2024 (Άρθρο του καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιά Ν. Φίλιππα)